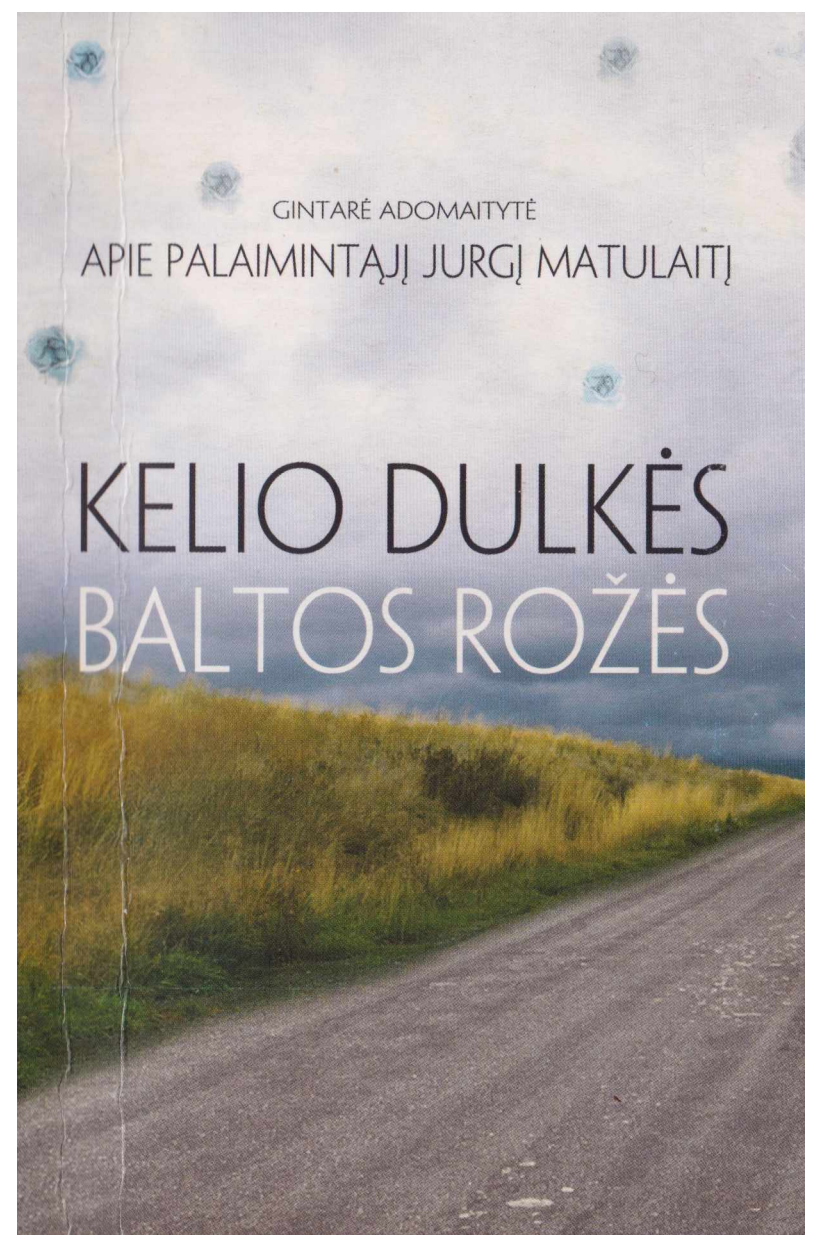

GINTARĖ ADOMAITYTĖ

APIE PALAIMINTĄJĮ JURGĮ MATULAITĮ

KELIO DULKĖS BALTOS ROŽĖS

GINTARĖ ADOMAITYTĖ
APIE PALAIMINTĄJĄ JURGĮ MATULAITĮ

KELIO DULKĖS BALTOS ROŽĖS

IŠLEIDO
MARIJOS NEKALTOJO PRASIDĖJIMO VARGDIENIŲ SESERŲ VIENUOLIJA
MININT VIENUOLIJOS STEIGIMO 85 - METĮ
2003

UDK 888.2-94

Ad7

IMPRIMATUR

Juozas Žemaitis, MIC

Vilkaviškio vyskupas

Marijampolė, 2001

Ar man tik atrodo, ar šaukia mane

Iškyla

- Iškylaujate? - klausė jie manęs, tie draugiškai nusiteikę vaikai ir jau ne vaikai, dailios, jaunos panelės, stiprūs, rizikingam šuoliui į vandenį pasirengę vaikinai.

Stabtelėjau ne tik pažiūrėti, kaip šuolis pavyks. Ir pailsėti. Rūpėjo pasiteirauti, ar stotis dar toli. O ir aukštas upės krantas atrodė viliojantis.

Iškylavau. Keliavau. Ieškojau. Knygose. Žmonėse. Nepažįstamų vieškelį vasaros kaitroje. Vėsiuose bažnyčių mūruose. Klaidžiose gatvelėse. Painiuose praeities žemėlapiuose. Savų ir svetimų miestų planuose.

Tų nepažįstamų marijampoliečių pasisveikinimas, jų palinkėjimas laimingos kelionės man atrodė ir tebeatrodo geras ženklas: rasiu.

Rasime kartu.

Kiek kartų, klajodama po nepažįstamus miestelius, paežeres ir pamiškes, džiūgavau, iš nepažįstamo žmogaus išgirdusi: „Laba diena“. Diena iš tiesų tampa laba - jauki ir gera. Net jei užauja vėjai, net jei merkia lietus, o kojos klimpsta pelkėje. Sunku paaiškinti, net pati nežinau, kodėl vaikiškas pasilabinimas atrodo svarbesnis už suaugusio. Nesvarbu kur - niūrioje miesto daugiabučio laiptinėje, saulės nutviekstoje kaimo mokyklėlėje, miško nuošalumoje.

Ir Jums, skaitytojai, sakau: laba diena. Iškylaukime. Nesvarbu kiek Jums metų. Kur gyvenate. Kuo tikite ar nebetikite niekuo. Nuostabūs miestai plauks pro mūsų akis. Ne tik...

Sutiksime kadaise gyvenusius žmones - bandysime juos pamatyti kiek kitaip: pažinti. Bandysime spėti: ar jie panašūs į mus; kas būtų, jei gyventų šalia mūsų dabar? Gal tebegyvena, jei juntame juos?

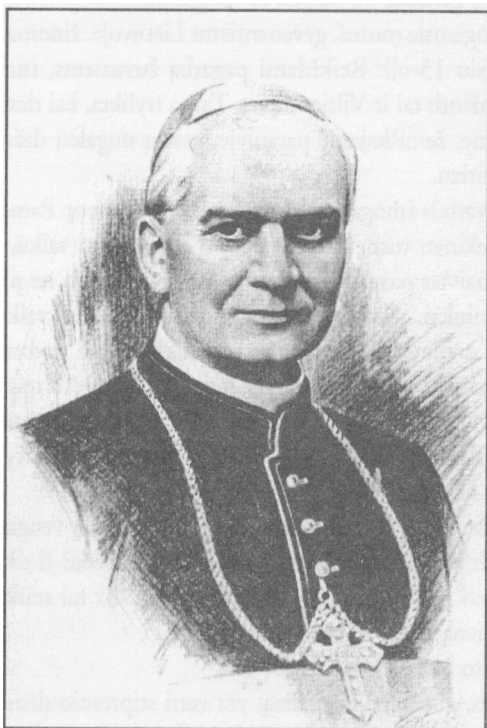
Kviečiu ieškoti ne džiaugsmo. Ir ne laimės. Palaimos...

Jurgis Matulaitis yra tas žmogus, tas palaimintasis, apie kurį mums besikalbant, gal ir besiginčijant, daug ką įsivaizduojant, šis tas paaiškės apie mus pačius.

Nežinau, ar ši istorija vien tik apie Jurgį Matulaitį. Bet pažadu: Jurgis Matulaitis - pasakojimo vedlys. Bandysime patirti jo laiką, dar nepasibaigusį. Įspėti jo galią, teikiančią ir mums jėgų.

Jei tik Jūs tuo tikite.

Aš - tikiu. Ir abejoju. Bet - tikiu.

PALAIMINTASIS JURGIS MATULAITIS

Trylika

Žmonės, vengiantys trylikos, turėtų atsipeikėti: daugybė gerų dalykų nutiko tą dieną... Arba tokių įvykių, dėl kurių galime labai pasigincyti, geruoju jie baigėsi ar bloguoju.

Iškalbingiausia mums, gyvenantiems Lietuvoje, žinoma, yra 1991 metų Sausio 13-oji. Reikšdami pagarbą žuvusiems, turime patys sau prisipažinti: tai ir Vilties diena. Tai ta trylikta, kai tiesa nugalėjo melą. Šiame, žemiškajame pasaulyje, galėtų nugalėti dažniau, pasireikšti stipriau.

Labai svarbūs žmogaus gyvenime yra trylika metų. Pamenu, kokia buvau: niekinau tuos, kurie mane vis dar vadino vaiku, dovanojo žaislus ir naivias paveikslėlių knygytes. Man rūpėjo ne pliušo meškinai. Berniukai... O knyga buvo įdomiausia ta, kuri vaikams draudžiama. Turėjau savo nuomonę, reikalavau, kad gerbtų ją. Kaip mokėjau, taip kovojau, kad teisybė nugalėtų. Kad ir už teisę pažiūrėti filmą, skirtą tik suaugusiems... Nuo tada, kai sulaukiau trylikos, saldus šveplėjimas vai - ku- čiai man iki šiol koptus. O trylikamečių nuomonė - svarbi.

Daugybę kartų stebėjau žmones, tryliką dieną vengiančius eiti iš namų. Ir ką? Ar namų kertėje negali tykoti bėda? Ji tik ir dairosi bailaus. Pati turiu bičiulių, gimusių tryliką. Ar tai reiškia, kad jų gimimo dieną turėčiau juos apleisti?

Vis dėlto...

Žmonės, gimę tryliką dieną, yra verti stipresnio dėmesio. Man regis, į pasaulį jie žvelgia kitaip; kaip įveikti skaičių, vadinamą velnio tuzinu, susimąsto dažniau... Jiems rūpi, kas yra lemtis, ką gali ne ženklai, o pats žmogus.

Buvo vienas tūkstantis aštuoni šimtai septyniasdešimt pirmi metai. Buvo balandis. Ir buvo trylikta. Būtent tada gimė Jurgis Matulai-

tis. Pabandykime tą metą, tą laiką įsivaizduoti. Koks atrodė gyvenimas, kaip tekėjo laikas - pasaulyje ir Lietuvoje, dideliuose miestuose ir Jurgio Matulaičio Lūginėje - kaime Šešupės krante.

Slibinas, kurį turime visi

1871 metais pasaulį sukrėtė žinia: žmogus kilo iš beždžionės. Na, gal ir ne visai taip... Mokslininkas Čarlsas Darvinas (Charles Darwin) parašė veikalą, kuriame spėjo, kad žmonės galėjo išsivystyti iš gyvūnų, panašių į beždžiones, o gyveno tie gyvūnai Afrikoje, prieš milijonus metų. Neabejoju, kad drąsi spėlionė netruko atklysti iš Londono į Vilnių ar Marijampolę - į miestus, kur gyventa mokslingų žmonių. Taip ar kitaip, Darvinas pateko nemalonėn, jo raštai ilgą laiką drausti.

Kažin ar ta žinia žaibu pasiekė netoli Marijampolės esančią Lūginę, vargu ar taip jau labai rūpėjo Jurgio tėvams - Uršulei ir Andriui. Lemti likimą savo aštuntajam vaikui, tiesiog pasidžiaugti, kad jis gimė, kad sveikas, kad jis kartu ir drauge - kur kas svarbiau, negu didžiausieji pasaulio įvykiai. Taip buvo anksčiau, taip yra dabar. Taip bus visada.

Bet dar apie Darviną, dar šiek tiek... Jei dabar nustumsite tolyn šį skaitymą, jei pasiteirausite šalia esančio žmogaus (arba nueisite pas kaimynus, gal į kiemą, gal paskambinsite bičiuliui, pasiūsite žinutę elektroniniu paštu, žodžiu, kaip jums patogiau...), iš kur mes atsiradome, pamatysite, kiek bus minčių ir nuomonių. Turėsite apie ką pakalbėti. Svarbios visos nuomonės, visos mintys, visos spėlionės. Net ir keisčiausios. Kas, jei ne pasakų trečias brolis Jonas, kam kvailys, o kam išminčius keistuolis, keičia pasaulį... O ir pasakų slibiną visada sutiksime gyvenimo kelyje - anksčiau ar vėliau su kitatikių nuomone bandysime ne tik diskutuoti. Bandysime ir kautis.

Slibiną miniu ne šiaip sau. Kiekvieną Jurgį, taigi ir Jurgį Matulaitį, globoja šventasis Jurgis. Jei pamenate, jis yra tas, kuris nuo senovės vaizduojamas nugalėjęs slibiną. Ar turime tai suvokti tiesiogiai? Kur ten... Slibiną turime visi. Tai mūsų ydos. Mūsų silpnybės.

Mūsų pagundos. Esame žmonės, ir stiprūs, ir silpni.

Ne visos slibino galvos mūsų valioje. Jei kam dabar rūpi iš svetimos kišenės nugvelbti litą ar daugiau, tai dar gali apsigalvoti. Ne taip jau sunkiai įveikiama ši ar panaši pagunda. Bet... Negalia arba liga - taip pat slibino galva. Vieni pasiduoda. Bando taikytis. Kiti kaunasi. Jurgis Matulaitis kovėsi. Dar kaip.

Jurgis Matulaitis turi antrą vardą: Boleslovas. Slaviškas vardas... Į kurią iš slavų kalbų besidairytume, išverstume: daugiau šlovės. Šlovės? Skaitydami šią istoriją patirsime, kad jos Jurgiui Matulaičiui reikėjo bene mažiausiai. Nereikėjo visai... Net tada, kai ji buvo šalia, ranka pasiekiamo, bėgo nuo jos.

Taip atrodo, kad tik šiais, o iš tikrųjų visais laikais daugybė žmonių veržiasi į postus, titulus, padėtį visuomenėje, dar kažką, tartum ir atnešantį džiaugsmą. Tačiau nežinau tų laikų, to meto, kai kas nors būtų sugebėjęs paprastai paaiškinti, kodėl turtingi nėra laimingi.

Vienuolyno ramybėje ir paslapyse, santykių su žmonėmis tikrume, tiesos ir teisybės ieškojime palaimą atrasdavo Jurgis Matulaitis. Didysis jo istorijos keistumas ir intriga yra ta, kad nuo šlovės, nuo turtų, nuo tuštybės bėgęs, tiesiog slėpęsis žmogus Lietuvai atnešė didelę šlovę.

Jei dar apie Jurgines...

Ne taip jau seniai Sūduvoje, dabar vadinamoje Suvalkija, jas šventė ne menkliau, negu šventas Velykas. Net margučius rideno. Jurginės (balandžio 23 diena) - pavasario, Žemės šventė. Pasaulis bus tik gražesnis, jei tą dieną ką nors smagaus sumanysime ir mes. Juo labiau, kad per Jurgines vaisėms duonos ir kiaušinių gana.

Jurgiai, vis neprisimatuojantys kepurių, Jurgos, besidairančios Baltaragio malūnų, su rudeniu besimainanti jurginų vasara - atsiveri ir jauti: keičiasi gyvenimas.

Veidrodžiai

O, jei galėtume pamatyti veidrodyje atvaizdus žmonių, kurie senovėje į tą veidrodį žiūrėjo... Ką žinai, gal kada nors atvaizdai ir bus atgaminti. Jei kam kyla noras į savo atvaizdą bežiūrint pasimaivyti, verta apie tai pagalvoti.

Kol kas turime fotografijas. Iš jų į mus žiūri žmonės, o tuos žmones bandome pažinti.

Nelabai daug, tik kelias turime Jurgio Matulaičio nuotraukas. Ar tai svarbu? Ar galime iš jų patirti, kad žmogus iš tiesų atrodė nepanašus į kitus? Jurgį pažinoję rašė: tartum būtų sklidusi nuo jo ypatinga šviesa.

Būna tokių žmonių, švytinčių. Populiarusis amerikietis rašytojas Kingas romane „Švytėjimas“ svarbius dalykus paaiškino ne taip jau prastai...

Vienaip Jurgis Matulaitis atrodo nuotraukose, kitaip - šventame paveikslėlyje, saugiai glūdinčiame tarp mano knygų: dairausi į jam skirtą lentyną ir dabar, kai rašau. Labiausiai man patinkančią Jurgio nuotrauką kadaise radau „Caritas“ žurnale: kas, kad blanki, neryški. Vis tiek aiškiai matyti, kaip įsijautęs skrybėlėtas Matulaitis stebi futbolo rungtynes...

Taigi, mūsų įsivaizdavimui - erdvė kuo plačiausia.

Ne tiek jau daug buvo likę iki Jurgio Matulaičio atėjimo į šį pasaulį - tik penkeri - kai per Suvalkiją, ne taip jau toli nuo Lūginės - grįždamas iš kelionės po Rusiją namo, į Angliją keliavo žmogus, mums geriausiai žinomas Luiso Karolio (Carroll) vardu ir pavarde. Tai jis parašė knygas apie Alisą ir veidrodžius... Iš tiesų jis yra Dodžsonas (Dodgson), matematikas, anglikonų kunigas, vienas iš fotografavimo pradininkų.

Ne tik jo nuotraukos pasakoja apie devynioliktą amžių. Ir pasako-

jimai apie Alisą yra slapti, lig šiol įvairiausiai šifruojami užrašai. Tartum dienoraštis, kurį suvokti lemta ne kiekvienam... Būta net ir tokių kalbų, - tik kalbų, plepalų, - kad ne jis rašęs apie Alisą. Karalienė Viktorija.

Jurgis Matulaitis taip pat rašė dienoraštį - jau vėliau, dvidešimtajame amžiuje; dar vartysime jį, matysime, kaip nepanašus tas dienoraštis į daugelį kitų. Bet kol kas kalbėkimės apie devynioliktąjį amžių, dovanojusį daug...

Mums, gimusiems dvidešimtajame ar vėliau, nėra ko taip jau labai didžiuotis, kad esame didžiųjų išradimų amžininkai. Būtent devynioliktasis, beje, ne taip jau labai nuo mūsų nutolęs, vadinamas išradimų amžiumi. Traukinys, telegrafas, telefonas, elektra, pirmieji automobiliai, kinas, net ir kompiuterių pradmenys - tai teikė vilčių, kad žmonės tobulėja. Kad gyventi bus paprasčiau, lengviau, šviesiau... O ir medicinos pasiekimai. Džiova, kitaip tuberkuliozė, buvo amžiaus bausmė. Keisčiausiuoju būdu ji kankino ne kaimo žmones, kad ir vargingiau gyvenusius, o tuos, kurie iš kaimų eidavo į miestus, ieškodami mokslo.

Kaulų džiova - ir Jurgio Matulaičio išbandymas.

Cirkas ir patriarchas

Kai ieškodama Jurgio Matulaičio šešėlio pagaliau atklydau nuo Lūginės į Marijampolę, vasaros nuvargintame mieste pamačiau ryškią afišą: cirkas. Tai man priminė istoriją, kurią smagu žinoti kiekvienam.

Marijampolės gimnazijoje (apie ją šioje istorijoje dar pasakosime) mokėsi mūsų patriarchas Jonas Basanavičius. Nežinau kodėl įprasta žymius žmones įsivaizduoti taip, tartum jie niekada nebuvo nei jauni, nei padykę. Tartum jau gimė tokie, kokius matome portretuose: rimti, solidūs, kostiumuoti ir barzdoti. Vadovėliai piešia juos mums beveik kaip ne žmones, kaip paminklus, sakytum, jie ne tik nesilinksmينو, bet ir nevalgė, negėrė. Niekada.

Patikėkite: gyvesnį, keistesnį už Joną Basanavičių sunku ir dabar rasti. Marijampolės gimnazijos istorijoje žinomas toks įvykis: gimnazistą Joną Basanavičių kartu su bičiuliu dviem valandom patupdė karcerin. O karceris buvo toks ankštas, tamsus kambarėlis gimnazijos antrajame aukšte - gimnazistams žiauriausia bausmė.

Už ką įkalino? Už tai, kad Jonas Basanavičius gimnazistams draudžiamu laiku nuėjo į cirką, atvykusį iš Suvalkų.

Karceriai iš mūsų gimnazijų išnyko. Cirkas tebeklajoja po pasaulį. Ir cirko arena - vis tokia pati, nei mažesnė, nei didesnė, ir pokštai ne taip jau labai pasikeitę... Jei tie karceriai tebebūtų, manau, ne vienas gimnazistas ir dabar mielai rinktųsi pramogą, malonumą, ką nors, ko šaukiasi širdis.

Jonas Basanavičius už Jurgį Matulaitį, taip pat lankiusį Marijampolės gimnaziją, vyresnis net dvidešimt vieneriais, taigi nebendravo, bet... Žmogaus, krėtusio ir kitokius cirkus, Marijampolėje ar apie ją negalėjai nežinoti.

Kokie Jono Basanavičiaus pokštai?

Vos ne vienintelis visame nemenkame Marijampolės mieste drįs-
davo garsiai kalbėti... lietuviškai. Parduotuvėje prašnekdavo kalba,
kuri - taip manyta tuo metu - tiko tik kaimui. Tik žemės darbams.
Tik valstiečių reikalams. Bet ne miestui...

Komediantas - ir tiek. Taip pats sau medicinos studentą Joną
Basanavičių, atvykusį iš Maskvos aplankyti savo gimnazijos, pavadi-
no geriausias gimnazijos sportininkas Vincas. 1875 metais studentas
Jonas gimnazistams drįso pamokoje išsijuosęs girti lietuvių kalbą:
kokia ji skambi, kokia graži, turtinga. Vincas tik nukreipė žvilgsnį
ir ėmė kažką skaityti...

Tas Vincas ir pats buvo didelis pokštininkas, neleidęs bičiuliams
liūdėti. Vėliau, jau studijuodamas, Varšuvos salonuose Vincas kerėjo
savo žavesiu paneles, lenkiškai žerdamas komplimentus. Na, tiesiog
- salonų liūtas... Neatsipeikėjęs toje, Basanavičiaus pamokoje, atspei-
kėjo vėliau: ne lenkas jis, valstiečio vaikas nuo Paežerių. Lietuvis...

Vincą pažįstame visi: per iškilmes giedame jo sukurtą Lietuvos
himną. Vinco Kudirkos muzika, Vinco Kudirkos ir žodžiai. Tai
himnas, iš tiesų tinkantis olimpiados auksui.

Kad Jurgis Matulaitis turi dvi pavardes, joks stebuklas. Lenkuose
jis - Matulevičius. Tais metais, kai lietuvių spauda buvo drausta,
net ir Vabalas virsdavo Žuku. Jurgis Matulaitis - Matulevičius mo-
kėjo ne tik lietuvių, lenkų... Mokėjo ir daugiau kalbų. Jo užrašai
rašyti lietuviškai tokia gražia, taisyklinga kalba, kokia sugeba ne tik
kalbėti, rašyti, bet ir mąstyti tik suvalkiečiai.

Vis dėlto jis ėjo kitu, nei jo bendraamžiai, keliu. Visai kitokiu,
nei vyresni ar jaunesni Marijampolės gimnazistai.

Kas, kad nelengvu.

Savu.

Keliauk per Lietuvą skersai išilgai... Kažin ar atskirsi gimnazistą nuo jo bendraamžio, seniausiai metusio mokslus. Džinsai suvienijo mus visus. Kas žino, gerai tai ar blogai.

Verta paklausti vyresnių žmonių... Mano mama sako, kad jos, gimnazistės, uniforma jai teikė ne tik garbę: gimnazija ne kiekvienam buvo įkandama. Ir dėl to, kad kainavo. Ir todėl, kad egzaminai buvo ne tokie jau lengvi, ne kiekvienam įveikiami. Tai ne viskas... Vilkėdamas uniformą, buvai atpažįstamas, taigi priverstas, švelniai kalbant, elgtis bent jau apdairiai, atsargiai; kiekvienas gimnazistą galėjo atskirti iš tolo, žinojo, iš kurios ji ar jis gimnazijos.

Jurgio Matulaičio laikais Marijampolėje gimnazistą iš tolo tikrai regėjo visi. Ne tik todėl, kad Marijampolėje gimnazija tebuvo viena. Visoje Lietuvos teritorijoje jų - tik dešimt... Marijampolės gimnazijoje mokėsi tik berniukai. To krašto panelės artimiausią gimnaziją rasdavo Kaune, Suvalkuose, galėjo vykti ir į Vilnių. Jei tik tam pasiryždavo jų artimieji ir jos pačios. Tokių būta nedaug.

Štai kaip atrodė Marijampolės gimnazisto uniforma, kainavusi ne menkus pinigus: švarkai - mėlyni. Jie sutraukti per liemenį, nugaroje skelti. Švarkus dabino devynios, būtinai devynios ir būtinai visada aklina užsegtos metalinės sagos, o stačias apykaklės - sidabro kaspinėlis. Pilkos kelnės, ir apsiaustas pilkas. Svarbi gimnazistui kepurė: baltais apvadėliais, sukryžiuotomis plunksnomis... Žiemą - pilka milinė. Beje, gimnazistą, grįžusį atostogų iš Marijampolės į savo kaimą, ne moksleivių šaukdavo. Studentu.

Ne tik uniformos, visos gimnazijos klasės kainavo tiek daug, kad net keista, kaip Jurgio Matulaičio giminė pasiryžo jį į mokslus leisti.

Jurgiui tebuvo ketveri, kai mirė jo tėvas ūkininkas Andrius Matulaitis. Ir tik dešimt, kai mirė mama Uršulė Matulaitytė - Matulaitienė.

Globėja tapo vyriausioji sesuo Emilija. Ne tik ji... Šeimos galva

po tėvų mirties - pagrindinis paveldėtojas brolis Jonas. Gailestinga Jurgiui, bandžiusi atstoti mirusią mamą, - brolio žmona Veronika Vitkauskaitė nuo Putriškių.

Jurgis tapo studentu, tai yra, gimnazistu. Pasiruošti jam padėjo brolis Andrius, Maskvos universiteto fizikos ir matematikos studentas, pats ne taip jau seniai baigęs Marijampolės gimnaziją.

Jei pasakyčiau dabar Jums, kad visi mokslo metai Marijampolės gimnazijoje, nuo pradžios iki pabaigos, kainavo 1500 rublių, tai nepasakyčiau nieko. Iš kur mums žinoti, ką tas rublis anais laikais reiškę? Bus aiškiau, jei pasakysime: už 1500 rublių galėjai įgyti nemenką žemės gabalą, o žemė to meto lietuviams, ne taip jau seniai nuo baudžiavos išsivadavusiems, ko gero, buvo dar svarbesnė, negu mums dabar.

Galime ir aiškiau. Tai - net trisdešimt arklių. Arklys tuo metu buvo viskas. Ar galite įsivaizduoti, kad jūsų mokslas kainuoja trisdešimt patikimų, galbūt ne prašmatnių, bet saugių automobilių?

Knygas beskaitydama radau ir kitokią kainą. Vienas buvęs gimnazistas džiūgavo, kad ne tik Marijampolės gimnazija, o visas - net ir aukštasis medicinos mokslas - jo tėvams tekainavęs 33 arklius. Čia pat minėjo, kiek, tėvų pinigų betaupydamas, pats privalėjo ir mokytis, ir dirbti.

Jurgiui Matulaičiui trisdešimtys arklių - 1500 rublių - neprireikė. Gimnazijos jis nebaigė. Studentas pristigo sveikatos, jo globėjai - pinigų ar... noro pinigų leisti.

Raišuojantis gimnazistas Jurgis vargu ar galėjo džiaugtis tuo, kuo džiaugėsi visi kiti: žiemos čiuožykla ant užšalusios Šešupės, sniego mūšiais, pasivaikščiojimais miesto sode, smagiais sportiniais žaidimais, primenančiais dabartinį beisbolą.

Keisčiausia yra tai, kad dėl ligos mokslus palikęs Jurgis brolio Jono ūkyje ėmėsi darbo: iš lėto, neskubėdamas arė dosnią žemę. Ne arkliais. Ar gadintumėte automobilį dirvoje? Arė jaučiais, sakytum, to meto gyvaisiais traktoriais.

Šauksmas

- Kokia nesąmonė, - sako mano trylikametis bičiulis, skaitydamas knygas apie Lietuvą devyniolikame amžiuje.

Didžioji nesąmonė jam yra ši: kodėl tėvai taip didžiudavosi, išleidę sūnus į kunigus.

Ir tikrai. Kodėl tėvai sūnus kunigystėn varydavo veik jėga? Grasinami, bauginami išsižadėti, jei nueis sūnus jam patinkančiu keliu, tarkime, taps inžinieriumi ir statys tiltus...

Ar tėvai sūnaus kunigo dėka norėjo būti arčiau dangaus?

Ar svajojo, kad palaimą patirtų sūnus?

Gal taip, gal ir ne... Bandykime įsivaizduoti.

Kas aštuoniolikame amžiuje dar daugiatautė, didžiulė Abiejų Tautų Respublika (arba *Żečpospolita*, arba Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos Karalystės unija), tas devyniolikame, po karų, po maro antplūdžių, po bado - triskart dalinta ir perdalinta didžiulės Rusijos nuošali dalis.

Lietuvos kaip ir nėra. Tai - Šiaurės vakarų kraštas. Lietuviška raštija draudžiama. Nerasite žemėlapiuose Lenkijos. Tai - Pavyslio kraštas. Tačiau leisti knygų, laikraščių lenkų kalba nedraudžiama.

Tvarka tokia: lietuviai, baigęs aukštąjį mokslą, darbo Lietuvoje vargu ar gaus. Rusija plati. Statys ten tiltus, ties geležinkelius, gydys žmones nepasiekiamai tolimame jos pakraštyje. Nebent iš kataliko virstų stačiatikiu. Kunigas turėjo šansą likti kiek arčiau namų, bent jau gyventi katalikiškame krašte. Ir dar... Jam užteko tik keturių gimnazijos klasių, o ir seminarijoje studijuoti pigiau, negu universitete.

Jurgis neturėjo, kas jį varytų. Kunigystės norėjo pats. Pašaukimu abejojo brolis Jonas: ar raišam dera, ar tinka būti kunigu? Ar ne per sunku? Daug kas sakytų: Jonas mąstė logiškai, paskaičiuodamas, racionaliai.

Gimtoji Lūginė - kaimas be bažnyčios. Jurgis Boleslovas krikštytas Marijampolėje. Jei matuosime šių laikų matais, Marijampolė nuo Lūginės arti, apie penkis kilometrus. O ir tų laikų žmonės spartesni ėjikai negu mes. Devyniolikto amžiaus žmogus dvidešimt pirmojo žmogų eitynėse tikrai aplenktų.

Jurgiui Matulaičiui kelias Lūginė - Marijampolė buvo įprastas. Ir pradinę mokyklą Marijampolėje lankė, ir gimnazijoje besimokydamas pėsčiuodavo pirmyn atgal. Tik vienerius mokslo metus giminaičiai jam nuomojo butą. Marijampolės bažnyčioje jis pats, niekieno neraginas, vis ėjo kryžiaus kelią, - tartum maža tų kančių, vargų. Buvo kitoks negu visi. Galbūt tai ir yra pašaukimas dairytis aukščiau?

Kai sako man gyvenimo nuvargintos kaimo moterys, likimu besiskųsdamos, o čia pat besiguosdamos - ką Dievas myli, tam kryžių duoda, - sutrinku. Noriu ginčytis. Kaip gali meilė būti ne palaima, o kančia?

Bet... Kuo toliau gyvenu, tuo labiau suprantu. Imu suvokti: meilė tikrai nėra laimė. Nėra ir auka. Ji - yra. Ji nesuorganizuojama. Nesuveikiama. Nenuperkama. Arba lemta, arba ne.

Jurgis Matulaitis sakė: noriu sudegti kaip žvakė ant Dievo altoriaus. Ypatingas yra ne tuo, kad taip sakė. Taip darė.

Ar neverta?

Jei jau gyventi, tai iš visos širdies.

Jei mylėti, mylėti išties, nesidairant, neskaičiuojant, neklausiam: kas man iš to. Derybos meilę nužudo čia pat.

Vargu ar minioje, sumaištyje išgirsite šauksmą. O juk būna: saulėto pušyno vos girdimame šnaresy, rugpjūčio žvaigždėto dangaus didybėje, kaimo bažnytėlės giedorių naivioje giesmelėje, katedros vargonų prakilniame akorde išgirsti: tartum šaukia.

Ar mane?

Stebuklas pirmą ir paskutinį kartą

Pasakodama Jums Jurgio Matulaičio istoriją, žodžio stebuklas per dažnai nenoriu minėti. Svarbiausia - pati istorija. Kas joje stebuklinga, kas ne - atsirinksite.

Stebuklų mūsų gyvenimuose tiek, kiek sugebame patikėti.

Tikrai ne stebuklas, tik graži dovana buvo ponios Kocelienės dėmesys Jurgiui. Ta Marijampolės notaro žmona Lūginėje, pas Matulaičius, vasarojo. Dažnai vykdavo į Marijampolės bažnyčią išklausti šventų mišių, vis prašydavo, kad arklius vadelėtų toks jai atrodęs mandagus, toks paslaugus Jurgis.

O mandagusis Jurgis?

Kai tik laikas važiuoti, dingsta... Niekas nežinojo kur. Nežinojo kodėl. Vėliau paaiškėjo: buvusio gimnazisto, pratusio prie dailios uniformos, kaimiški drabužiai buvo tokie prasti, tokie skurdūs, kad pasirodyti Marijampolėje varžėsi. Nebuvo puošėiva, bet... Ponia Kocelienė susivokusi apdovanojo vaikiną dailiu drabužiu.

Pelnytas atlygis už pastangas, už norus, svajones buvo tai, kad Lūginės Matulaičius aplankė svečias iš toli: Jurgio pusbrolis Jonas Matulevičius, Kelcų gimnazijos mokytojas. Jis ir išsivežė Jurgį, tartum jau pasmerktą likti prie jaučių, į tolimą nuo Lūginės kraštą. Jurgio ir mūsų, ne tik mūsų - ir lenkų krašto palaimai.

Kol mes dar netoli Marijampolės, kol sūduvių krašte, matau paveikslą. Kas, kad tokio nutapyto nėra.

Gal bus?

Vincas Šlekys, Jurgio artimas draugas iš gretimo Mokolų kaimo, tą savo vaikystės prisiminimą yra aprašęs. Kaip negalėjo jo motina, Mokolų valstietė, ramia širdimi žiūrėti, koks mažasis Jurgis, sūnaus bičiulis, apleistas. Kaip ne savo sūnumi rūpinosi į mokyklą išleisdamas, o prieš liepsną trynė pakeliui į mokyklą užbėgusio vienmarškinio

Jurgio rankas. Tie marškiniai, nors jau apšiurę, vis per dideli, matyt, išaugimui pirkti... Pats Jurgis nevaikiškai tykus, kantrus, nė žodžio nesako, bet leidžiasi prieš ugnį sukiojamas.

„Ką mano dievobaimingoji mamytė tada būtų manius, jei būtų žinojus, kad ji šildo būsimąjį arkivyskupą? Juk ji ir mane tada ruošė į kunigus“, - rašė Vincas Šlekys 1935 metais, jau po Jurgio Matulaičio mirties.

Ką būtų manęs pats Vincas Šlekys, jei būtų žinojęs, kad kas rytą į mokslus ir atgal eina su palaimintuoju?

Į Marijampolę dar grįšime. Ir Lūginei nesakome sudie.

O kol kas pirmyn į Kelcus. Ir toliau.

Varšuvai, Peterburgui, Romai, Čikagai jau tuoj sakysime: laba diena.

Variokų sauja Ciceronui

Kielės

Kai išgirstu ką nors besakančią Kelcai, kai atrandu tą vietovardį žemėlapyje, visų pirma pamatau ne seną miestą. Matau smagų paukštį... Lenkiškai tą miestą rašysime Kelcie, o senesnėse lietuviškose knygose atrasime aiškesnį pavadinimą - Kielės. Jurgis Matulaitis laiškuose artimiesiems rašė dar kitaip, kaip tuomet lietuvių buvo įprasta: Kelčiai.

Surasti Kelcus - Kelių miestą - nesunku. Bent jau lengviau, negu užtikti Kelcuose kielę. Gal tai ir ne svarbiausias Lenkijos miestas, ne Varšuva, ne Krokuva, bet ir užkampiu nedera vadinti.

Važiuokime nuo Varšuvos pietų pusėn, Slovakijos link. Peizažas jau ne mūsiškas, kaip Lenkijos šiaurėje, ir ne plokštuma, kaip Lenkijos viduryje, kiek įkyrinti, kai per kaimynų valstybę skubi į tolimus kraštus.

Kelcai - kalnų prieigose. Ne taip toli jų Krokuva, karališkas miestas, kuriame verta keliauninkui sustoti bent dienai, dar geriau keilioms. Už Krokuvos - Slovakija, ir mums, lietuviams, nuo Gedimino kalno ar piliakalnių į pasaulį besidairantiems, aukšti, tikri kalnai.

Krokuvos vyskupas XI amžiuje įsteigė Kelcus - miestą, įkūnijusį Jurgio Matulaičio troškimus, pavertusį jį kitu žmogumi.

Kuo garsūs Kelcai?

Turistams žinynai praneša: žaislais, mediniais ir moliniais. Garsūs ir ažūriniais popieriaus karpiniais. Jais Kelcų apylinkėse žmonės dabino namų sienas, taip pagražindami savo gyvenimą.

Svarbūs Kelcai muzikantams: pirmasis žinomas lenkų kompozitorius yra Vincentas Kelcietis. Nuo trylikto amžiaus iki dabarties atsklinda iki mūsų jo sukurta bažnytinė muzika.

Norite suvokti Lenkiją? Įkvėpti jos oro? Pajusti, kuo esame panašūs, o kuo skirtingi?

Žinau knygą, kuri padės. Olgos Tokarčiuk (Tokarczuk) „Praamžiai ir kiti laikai“ verta dėmesio visų pirma dėl to, kad tai - iš tiesų gera knyga. Mums svarbu, kad rašytojos pramanytieji Praamžiai - netoli Kelcų. Nepramanytos Kelcų apylinkių žmonių nuotaikos, būsenos, tiksli aplinka ir butis.

Bet mes vis dar devynioliktame amžiuje. Kelcų miestas dar nedidelis, bet vis dėlto - atskira vyskupija. Prie rusų valdžios - gubernijos miestas, taigi jo svarba valstybėje panaši kaip ir tuometinio Vilniaus.

Kelcų gimnazijos graikų ir lotynų kalbos mokytojas Jonas Matulevičius įtikino savo bendravardį, taip pat Joną, Lūginės pusbrolių Matulaitį: aštuoniolikmečiui Jurgiui Kelcuose bus geriau.

Ir buvo.

Po poros metų privačių pamokų Jurgis išlaikė egzaminus į Kelcų kunigų seminariją.

Nuo tada jis - ne Matulaitis. Seminarijos sąrašuose Jurgis - jau Matulevičius. Pasakojimo esmė nesikeis, jei kaip pradėjome jį vadinėti, taip ir tęsime. Mums įdomiau, kaip keitėsi, kaip augo ir stiprėjo jo pats žmogus.

Ciceronas

Be naujosios, palenkintos pavardės, derėjusios prie kitų Kelcų seminarijos bendramokslių pavardžių, atsirado ir pravardė. Ne paties sumanyta. Nei lenkiška, nei lietuviška. Romėniška. Klierikas Jurgis - Ciceronas.

Jei dabar bandytume prisiminti, kurią kariaujančią pusę žymusis romietis Ciceronas palaikė, kurį politiką rėmė, o kuriam prieštaravo, apie Marką Tulijų Ciceroną nepasakytume nieko. Gal tik atskleistume sąmokslų, karų, politinių intrigų bėprasmybę.

Marko Tulijaus lemtis tokia: kai du priešininkai, Oktavianas ir Antonijus susitaikė, jiedu nieko geresnio nesugalvojo, kaip tik dėl savo ramybės iškalbingąjį Ciceroną pasmerkti mirti. Sena istorija... Ji atkeliavo pas mus iš paskutiniojo šimtmečio prieš Kristaus gimimą. Vis dar pamokanti... Ypač tiems, kurie prieš rinkimus, politikų sugundyti, leidžiasi klampiais agitatorių vieškeliais.

Lemtinga pravardė... Ir Jurgį Matulaičių likimas ne kartą blokš į tokias aplinkybes, kai reikės rinktis tą ar kitą kariaujančią, besiginčijančią, nesusiderančią pusę. Tačiau kunigas Jurgis - ne advokatas Ciceronas. Atlaikys. Liks savimi. Bet skelbs luomų santarvę nelyg Ciceronas, net daugiau... Jurgiui Matulaičiui lygūs, verti pagarbos atrodys visi žmonės, visos tautos. „Apie gėrio ir blogio ribas“ - vienas žymiausių Cicerono rašinių, matyt, padės ne atsiriboti nuo gyvenimo, o būti ties tas riba, atsirasti toje vietoje, kur tuo metu kunigas labiausiai reikalingas.

Ar viskas?

Anaiptol...

Nors Marko Tulijaus Cicerono raštai po Lietuvą sklido jau nuo šešiolikto amžiaus (tiesa, ne lietuvių, lenkų kalba), Ciceronais vadino ne tik rašytojus. Ne tik teisininkus. Iškalba, mokėjimas kreiptis į

žmones taip, kad jie patikėtų kiekvienu žodžiu, kad klausytų ir atsiklausyti negalėtų, - štai kuo visame pasaulyje iki dabar Ciceronas garsus.

Neįtikėtina... Tas Jurgutis, kuris Marijampolės gimnazijos pirmojoje klasėje buvo tykus, nedrąsus ir, tiesą sakant, ne kažin koks mokslinčius, tas pats, kuris baimingai dairėsi po klasę, vengdamas be reikalo prabilti, seminarijoje - jau Ciceronas, kerintis bendramokslius. Tie laikai, kai Vilniuje vyskupas Jurgis Matulaitis kerės abejojančią ar bent priešišką minią, dar toli. Labai toli.

Ar viskas seminarijoje taip jau sklandu? Gal tie Kelcai - rojus?

Ne.

Jurgio labai nemėgo lotynų kalbos dėstytojas. Kodėl? Gali būti, kad nelabai mėgo lietuvius. Negelbėjo nė pakeista pavardė... Gali būti ir kitaip: jautė, koks gabus klierikas Jurgis, ir reikalavo iš jo daugiau, negu iš kitų. Regis, galėjo nutikti taip, kaip daugeliui mūsų yra nutikę. Tarkime, keli mano bičiuliai nekenčia matematikos vien dėl to, kad mokytojas atrodo per griežtas. Užuoat tapęs užguitu atsisakyriū, Jurgis tapo Ciceronu: lotyniškai prabilo taip, kad neliko lygių.

Jurgio pasitikėjimas savimi buvo stiprus: pusbrolis Jonas ir jo žmona Elena suteikė saugią pastogę ne tik tikrąja žodžio prasme. Knygos, pamokos, pokalbiai tapo tokiu stogu, kad ir klajoti po pasaulį nebaisu.

Klajoti reikės daug.

Tai buvo gaisrų audra - Kelcų kunigų seminarijoje. Pirmasis 1892 metų rugsėjį, antrasis spalį. Tie dar įveikiami. Tartum perspėjimas, negeras ženklas: dar ne viskas, dar ne pabaiga... Ir tikrai. Belaukiant naujų 1893 metų, jų išvakarėse - jau rimta, klastinga, pavojinga ugnis siaubė klierikų bendrąbę. Po pirmojo gaisro viltasi: tai - tik išsiblašymo, neatsargumo ženklai. Po trečiojo suabejota: gal padegta tyčia?

Ši istorija primena kitą, paskutiniaisiais dvidešimto amžiaus metais nutikusią Lietuvoje, Eišiškėse. Neramos naktys. Beribis įtarimas. Žvalgymasis į kaimyną: tu ar ne tu? Eišiškėse siautėjo piromanas - ligotas žmogus. Tokiems ugnis teikia džiaugsmą, pasitenkinimą. Patyrę psichologai ir sekiai piromaną atpažįsta. Gal ne iš karto, bet po stebėjimų, tyrimų - atskiria. Jie visi kažkuo panašūs... Eišiškių piromanas gyveno Eišiškėse.

O Kelcų?

Ketvirtasis bendrąbės gaisras - 1893 metų sausio viduryje. Sausio pabaigoje, ankstų rytą, ugnis pleškėjo Švč. Trejybės bažnyčioje, sujungtoje su seminarija. Tik iš jos padegėjas galėjo patekti į bažnyčią. Vadinasi, savas, besisukiojantis čia pat.

Galime įsivaizduoti, kokia žeminanti buvo krata: policija tikrino kiekvieną klieriką. Visus. Degtukus, žvakigalius rado pas tą, kuris jau pirmajame kurse apsiskelbė esąs laukinio būdo - pas malūnininko sūnų Gavronskį (Gawronski). Klierikas gynėsi stipriai. Stipriau nuo jo rūbų trenkė žibalas.

Normalioje valstybėje tokiai istorijai, lengviau atsikvėpę, dėtume tašką. Kaltininkas surastas.

Ko dar?

Bet mes kol kas nepasakojame apie normalią šalį. Kol kas esame

caro Rusijoje, apkėtusioje neapbrėptus plotus. Esame ten, kur valdininkai skuba surusinti visus ne rusus uoliau net už patį carą Aleksandrą III.

Ne kažin kas šiais laikais prisimena pavardę Kotkovas. Nelabai kam žinomas ir jo redaguotas laikraštis - „Maskvos žinios“. Bet turime pripažinti: visais laikais ir redaktoriai, ir jų didieji laikraščiai neslepia, kokie trokšta būti įtakingi. Būtent Kotkovas skelbė programą: Rusijai reikia stiprios rusų tautos. Tai reiškė: viena rusų kalba, viena stačiatikių religija ir... Ir naikinimas visų, mažančių bent kiek kitaip.

Pavelas Gavronskis prisipažino, kad kenkti seminarijai - keisčiausiais, neįtikėtinais būdais - jį įkalbėjo brolis Stanislavas, slaptosios rusų policijos agentas.

Gavronskis atsidūrė ten, kur ir dera, kalėjime. Ar tik jis? Praradusią gerą vardą seminariją apsupo būrys žandarų. Jie dvylika dienų kratė ne tik klierikų celes, bet ir profesorių butus.

Varšuvos citadelė, įvairiausi Rusijos kalėjimai, nuošalios parapijos. Tokie po gaisrų, po kratos profesorių, kunigų, net kai kurių klierikų keliai.

Ir - bausmė seminarijai: jos veiklą nutraukė ketveriems metams.

Ir - tvyrantis nerimas.

Tai, ko suvaidinti neįmanoma

Inteligentiškas - būtent taip nuo Varšuvos laikų apie Jurgį Matulaitį pasakoja jį pažinoję, jo gyvenimą tyrinęję žmonės.

Kas yra inteligentas? Gal tas, kuris baigė didelius mokslus? O gal tas, kurio dailūs rūbai, gražūs namai ir, žinoma, sklandi kalba, mandagios manieros? Gal jo ypatinga kilmė?

Tikrai svarbu ne kilmė. Pasaulis įrodė: beraštis kaimo valstietis kartais elgiasi prakilniau nei grafas.

Mokslas inteligencijai nepakenks. Nė tvarkingumas. Ir mokėjimas dėstyti mintis. Bet dar ne tai, ne tai...

Kiek metų sukuosi žurnalistikoje, tiek nepavargdama klausinėju kiekvieno, kuriame bent kiek pajuntu inteligencijos dvelksmą: inteligentas - kas?

Tiksliausius atsakymus esu gavusi iš teatrolių.

- Galima suvaidinti viską - girtuoklius, valkatas, karalius ir juokdarius. Inteligento neinteligentas nesuvaidins, - taip man sakė artistai.

Ir dar...

- Inteligencija - mokėjimas atsirinkti.

Varšuva iš tiesų yra ta vieta, kuriame pasirinkti ir atsirinkti yra iš ko. Sostinė. Didelė. Graži. Prašmatni. Karališkosios Krokuvos ne menkesnė konkurentė. Dosni kiekvienam, kas ilgisi muzikos, teatro, bibliotekų. Kam reikia mokslų. Ką traukia bažnyčių prašmatnumas, vienuolynų tylą.

Lenkų ir lietuvių santykiai - taip pat ta sritis, į kurią nemokančiam, nė nebandančiam atsirinkti ir pasirinkti geriau nesikišti... Verta atkreipti dėmesį: tik lietuviai Lenkiją taip vadina. Kituose kraštuose, o ir pačiuose lenkuose, ta šalis yra Polska, Polša, Poland ar panašiai. Gal tuo pavadinimu norėta pasakyti, kad artimą kaimyną kartais geriau aplenkti?

Nors ir ne savo noru atvyko iš Kelcų į Varšuvą Jurgis Matulaitis, tik todėl, kad Kelcų seminarija priverstinai ilsėjosi, vis dėlto pateko į žymiausią, stipriausią Lenkijos seminariją. Tokia proga buvo suteikta tik trims kelciečiams klierikams.

„Mes žinojome, kad jis lietuvis. Mes gerbėme jo jausmus, jis gerbė mūsų. Mes jame mylėjome Lietuvą, jis mumyse Lenkiją“, - tai Jurgio Matulaičio bendrakursių pasakojimas.

Šūkis „Mirė karalius - tegyvuoja karalius“ tinka 1895 metų Rusijai, tinka ir jai pavaldiems kraštams. Aleksandrą III pakeitė jo sūnus Nikolajus II. Jei kas tikėjosi iš naujo caro permainų, tai jų sulaukė. Pervirš. Reformų. Karo. Perversmo... Nikolajus II - paskutinis, nuverstas, išvežtas, sušaudytas - Rusijos caras.

Į Varšuvą rinkosi visos Lenkijos vyskupai. Jie savaip karūnavo Jurgį Matulaitį. Išklausę jo minčių dispute apie Švenčiausiąją Trejybę, vyskupai skelbė tai, ką klierikai žinojo jau seniai: Ciceronas. Disputas vyko lotyniškai. Jurgis pakerėjo ne tik kalbos išmanymu. Ir minčių gelme.

Kas atstojo karūną, kas atrodė svarbiau?

Stipendija į Peterburgo Dvasinę Akademiją.

Raidėje H ir aplink ją

Sankt Peterburgas. Petrapilis. Piteris. Petrogradas. Leningradas. Vėl Peterburgas... Tai apie vieną ir tą patį, aštuoniolikto amžiaus pradžioje caro Petro statytą miestą, kurio - taip tvirtins kiekvienas, ilgiau jame gyvenęs - negali neįsimylėti.

Peterburgas - tai salos. Tai - Neva ir dar daugybė upelių. Ir kanalai... Tai - naktį pakeliami tiltai: tegu plaukia Baltijos jūron ir toliau, po viso pasaulio vandenynus, laivai.

Peterburgas - tai baltosios birželio naktys, taip tinkančios klajoti po miestą, tai - parkai, fontanai, tai - slaptingi, uždari nelyg šuliniai akmeninių namų kiemai.

Peterburgas - švytintis miestas. Kiek mylimas, tiek keiksnojamas - jis ne tik prie tviskančių vandenų. Jis atkovotas iš jūros, jis pastatytas pelkėse - Peterburge palūždavo ir stiprių žmonių sveikata.

Akademiją, kurioje studijavo Jurgis Matulaitis, galime vadinti Vilniaus universiteto tąsa. Po 1833 metų sukilimo Vilniaus universitete liko vien medicinos ir teologijos fakultetai. Neilgam...

Medicina iškeliavo į Kijevą. Į Peterburgą - teologija, ten tapusi akademija ir įkurdinta Vasiljevo saloje, H formos pastate. H - rusiškai N. Tokios formos pastatų Rusijos sostinėje ir ne tik sostinėje statyta daug carui Nikolajui įamžinti.

Prieš keliaudami akademijos koridoriais, prieš užsukdami į jos auditorijas ir celes, prieš patirdami trilerio ar detektyvinio romano vertus Jurgio nuotykius, dar kartelį žvilgterkime: kas Marijampolėje, kurią Jurgis laiškuose vadina senuoju vardu - Senapile. Panašiai vadina ir Peterburgą: Petrapiliu.

Ar Lenkijoje, ar Rusijoje studijuodamas, Jurgis vasaroja tėviškėje. Mieliau ne pas taupųjį Joną, o pas kitą brolių Vladą Bliūdžiškėse. Iš ten ir Marijampolė, ir jos bažnyčia arčiau. Širdyje, giliai paslėpęs,

saugo nuoskaudą: klierikui Jurgiui, besirengiančiam grįžti į studijas, vieną vasarą Jonas pinigų kelionei davė tik paskutiniąją dieną. Ir visus smulkiais, graudžiai skambančiais variokais. Sakytum, be žodžių prikišo: studentas jam našta.

Gal ne todėl taip elgėsi, kad būtų piktas ar pernelyg taupus... Jo no našta iš tiesų svėrė daug. Kas, kad paveldėjo iš tėvų stiprų ūkį. Broliams ir sesėms privalėjo išmokėti jų dalis. Daug žemės turintys tuomet ir pareigų valstybei atlikdavo daug: mokesčiai, kelių taisymas, kitos prievolės.

Per 1895 metų atostogas Jurgis nesiskyrė su vaikystės bičiuliu Vincu Šlekiu. Vienas iš kito persirašė retesnių lietuviškų žodžių, keitėsi knygomis, dalijosi viskuo, ką patyrę, sužinoję.

Vincas rengėsi Amerikon. Ten jį kvietė redaguoti „Garsą Amerikos Lietuvių“. Lietuvoje jau per sunku. Jo slapta draugija lietuvių spaudai platinti, jo „Sietynas“ tvieskė per stipriai, per pavojingai, tartum dar sykį įrodydamas: jei tik yra šviesa, atsiras ir šešėlis.

Tą vasarą brolis Jonas iškeliaujantį Jurgį lydėjo jau ne su sauja variokų. Iškėlė jam smagias išleistuves. Paryčiais paskutinįjį kartą ranką vienas kitam spaudė du draugai - Vincas ir Jurgis. Mums liko jų laišakai.

Mes, lietuviai, esame ne bet kas. Tie, kurie neberanda kuo didžiutis, gali bent jau pasidžiaugti lietuvių kalba. Ji ne tik sena. Ji senoviška, todėl tokia svarbi pasaulio mokslininkams kalbotyrininkams. Devynioliktas amžius - ne tik išradimų amžius. Tai - kalbotyros klestėjimo metas.

Lietuvos istorijos keistybė: mūsų savastį išsaugojo ne mokslinčiai, prisiglaudę kad ir Marijampolėje. Jei rusiškai kalbėti liepiama, o lenkiškai - madinga, tai kur dėsīs lietuvių kalba? Juo labiau - rimtu nusikaltimu laikyta lietuvių raštija, spauda? Valstiečių pirkiose? Knygnešių krepšiuose?

Ir pirkiose, ir krepšiuose.

Ne tik...

Lietuvių kalba kėlė galvą Maskvos, Paryžiaus, Leipcigo, Prahos, Kopenhagos universitetų auditorijose. Garsiausi profesoriai pravažiudavo Marijampolę, bet ilgam apsistodavo netoliese - Plokščiuose ar Liudvinave. Lietuvius, tartum kokius Amerikos indėnus ar Australijos aborigenus, laikė mirštančiais. Skubėdami užrašyti istorijai mūsų kalbą, mūsų pasakas, mūsų dainas, mokslininkai išsaugojo, mielas skaitytojau, ir Tave.

O po tokios įžangos - prie kratos.

Vinco Šlekio „Sietynas“ švietė iš tiesų pavojingai. Iš tiesų per toli, per tiršti driekėsi šešėliai. Net kai Vincas jau gyveno Amerikoje, kai buvo nepasiekiamas, Marijampolės žandarai rado dėl ko jam keršyti ir kaip keršyti. Nežinia už ką mėnesiui pasodino jo tėvą, vaikėsi ir bičiulius, ieškodami ko nors lietuviško, draudžiamo.

1896 metais prasideda Marijampolės žandarų vado Andrejaus Vonsiackio triumfas: jis imasi „Sietyno“ rimtai, nesibaimindamas nė tolimojo Peterburgo.

Po akademijos sodą ramiausiai vaikštinėjantį Jurgį Matulaitį iškvietė pas akademijos inspektorių kanauninką Boleslovą Jeronimą Kłopotovskį (Kłopotowski). H formos pastatą jau supo policininkai, žandarai. Pas inspektorių laukė griežti, įtakingi asmenys: Peterburgo žandarų pulkininkas, teismo prokuroras.

Kelcų seminarijos krata buvo kitokia. Ten tikrino visus - klierikus, profesorius. Šį kartą žandarus domino vienas vienintelis žmogus: Jurgis Matulaitis. Tarp jo daiktų rado nesuprantamą rankraštį. Inspektorius ramino pareigūnus: nieko pavojingo, rašyta lotynų kalba, pagrindinė akademijoje. Pareigūnų beraštystė ir inspektoriaus drąsa apsaugojo Jurgį. Pulkininkas ir prokuroras protokole rašė: nusikaltimo nerasta. Kartu su jais akademiją paliko ir policininkai, ir žandarai.

Tik tada, kai pavojus atitolo, antrakursis Jurgis atgavo iš kanauninko savo lietuvišką rašinį, skirtą slaptam laikraščiuui „Tėvynės sargas“. Tik tada išgirdo garbingo žmogaus priekaištus: reikia atsargiau.

„Sietyną“ Vonsiackis užgesino 1899 metais. Draugijos narius įkalino, ištrėmė.

Gerokai vėliau, 1946 metais tremtyje Sibire mirė ir „Sietyno“ įkūrėjas Vincas Šlekys. Žandarai čia niekuo dėti...

Uolųį Vonsiackį šioje knygoje dar prisiminsime.

Dinamitas

Jurgis Matulaitis teberašė lietuviškai. Tebesiuntė straipsnius laikraščiams - Amerikon ar į Rytprūsius. Rašė ir referatus - mokslinius darbus. Jie pasiekdavo seminarijas Kaune, Seinuose, slaptus jų lietuvių būrelius.

- Tai teisybė, bet ir dinamitas, - taip Jurgio mąstyseną įvertino Žemaičių seminarijos Kaune rektorius kanauninkas Justinas Dovydaitis.

Šį tą iš dinamito, spausdinto kiek vėliau, nei parašytas, 1903 metų „Dirvoje“, galime ir pacituoti. Net ir tam, kad pamatytume, kokia tuo metu buvo lietuvių kalba. Kiek kitokia nei dabar. Ne tokia, kad nesuprastume... Jei atsitiks taip, kad retai užtinkamą „Dirvą“ turėsite laimės vartyti, nieškokite nei Matulaičio, nei Matulevičiaus pavardės. Pasirašyta tiesiog Jurgis.

„Štai mes ūkininkų vaikai, iš mažens, kaip ir mūsų tėvai, temoką tik lietuviškai, mokslus išėję lenkiškose gimnazijose, kur lietuvių kalbos šiukštu negirdėti, vos ketverius ar penkerius metus išbuvę seminarijoje, jau virstame į lenkus... Tarp savęs, ir namie su šeimyna, ir su kuo tik galėdami, jau tik lenkiškai tekalbame. Ką gali rusai, tai regėdami, apie mus pagalvoti ir apie mūsų seminarijas, o ir apie visus lietuvius? Ar su tokiu pasielgimu mes nepakurstome rusų, kad dar aršiau mus spaustų ir mūsų kalbą niokotų?“

Jokio sprogmens - dabar.

Dinamitas - tada...

Jurgiui Matulaičiui rūpėjo, kodėl lietuvius, spėjusius paragauti aukštesnio mokslo, skiria riba: kunigai sau, pasauliečiai sau. Po lygiai nerimaudamas ir dėl lenkuojančių kunigų, ir dėl bedievytėn krypstančių socialistų, Jurgis nė neįtarė: artėja metas, kai jį patį vadins socialistu.

Kas galėjo tuo metu įtarti, kad ne subdiakonas Jurgis, o devynetais metais už jį jaunesnis Marijampolės gimnazistas Vincas Mickevičius ir Lietuvai, ir ne tik jai iš tiesų taps dinamitu. Kad klosis jo veikla keisčiausiuoju būdu: Seinų seminarijos klieriką, mokslų, tiesa, nebaigusį, vadinsime lietuvišku Leninu. Jo dėka Marijampolė 1955 pakeis vardą - virs Kapsuku.

Vilniuje susikirs dviejų dinamitų, dviejų marijampoliečių keliai.

O kol kas...

Jurgis Matulaitis studijuoja vis sėkmingiau. Maža pasakyti: jis - geras. Jis - geriausias. Paskirtas visos akademijos seniūnu, pirmą kartą gyvenime (o kiek tų kanų bus, kiek dar bus...) bėga nuo posto, nuo garbės. Studijos jam įdomiau.

1898 metai. Ruduo... Verta įsidėmėti: kunigas Jurgis Peterburge, akademijos koplyčioje, laiko pirmąsias mišias.

Kas tas garbus profesorius Maciulevičius, vadovavęs Jurgio moksliniam darbui - disertacijai „Karo teisė ir amžinoji taika“? Mums jis žinomas kitu vardu - Maironis. Žinome ir daugiau: karas ir taika susikirs ne vien moksliniuose kunigo Jurgio darbuose, ne vien tyrinėjimuose. Jis mokės ne tik karą nujausti. Mokės kautis, bet nekariauti.

Teologijos magistras Jurgis Matulaitis apdovanojamas aukso medaliu. Gal net už auksą brangesnis jau nebe inspektoriaus, jau akademijos svarbiausio žmogaus - rektoriaus Klopotovskio raginimas: mokslus reikia tęsti.

Jurgis į akademiją dar grįš.

Mokytas akademijoje ar ne, su aukso medaliu išlydėtas ar tuščiomis, sveikas ar ligotas, - Jurgis Matulaitis tebe priklausė Kelcams, jų vyskupui ir vyskupijai.

Ar priklausomybė abipusė?

Ir taip, ir ne... Jurgis, kaip ir kiekvienas kunigas, negalėjo rinktis parapijos. Negalėjo spręsti pats, ką vyskupijoje veiks.

Net ir geriausias, labai garbingas diplomats ar anais, ar mūsų laikais yra bevertis, net didžiausi gabumai ir medaliai nieko nereikš, jei nepadės žmogui išmokti svarbiausio: visą gyvenimą, žmogau, privalai mokytis, studijuoti sau pats. Studijos, mokslai, knygos - regis, jų labiausiai ir reikėjo Jurgiui. Reikėjo ne rusiško, ne slaviško, o kur kas erdvesnio, laisvo europietiško pasaulio. Didžiulėje imperijoje stigo erdvės.

Ne todėl kunigas Jurgis veržėsi į užsienį, kad ten gyventų lengviau ar paprasčiau. Tiesiog - kad būtų kitaip, kad būtų taip, kaip šaukė jį iš aukščiau.

Tie norai - tik Jurgio, kol kas tik jo vieno, paslaptis.

Kai pati sau galvoju, su kuo galėtume palyginti kataliko kunigo įžadus, visų pirma suprantu: tai - ne vergo darbas galeroje ar plantacijose. Vergas nesirenka.

Ir ne baudžiava - ją paveldėdavo vaikai iš tėvų.

Ir tikrai ne šiuolaikinė vergų prekyba - sportininkų profesionalų lemtis, kai vienas klubas mainosi žmonėmis su kitu klubu.

Įžadus gali lyginti nebent su riterių priesaika - garbės žodis bran-gesnis už viską. Nuolankumas anaipol nenutrina orumo, vis dėlto - koks išbandymas... Daryti tai, kas liepta, bet likti savimi.

O Kelcuose, ten, kur prasidėjo Jurgio kunigystės kelias, vėl veikė seminarija, atlikusi savo ketverių metų tylos bausmę. Joje Jurgio

geradarys pusbrolis Jonas dėstė rusų kalbą, Rusijos istoriją. Sakytum, seminarijai būtų tikęs ir mokslingasis lietuvis Ciceronas. Kur kitur, jei ne tarp klierikų dar kartą galėjo sužerėti visomis spalvomis jo sklاندi lotynų kalba.

Atsitiko kitaip...

Jurgiui ne tik seminarijoje, ne tik Kelcuose, net ir šalia Kelcų vietos nėra. Tikra mįslė, kodėl vyskupas Tomas Kulinskis, taip Jurgio grįžimu apsidžiaugęs, jį pasiuntė vikaru ten, kur, sakytum, galima siūsti ne už nuopelnus, bet už nuodėmes.

Iš H formos rūmų Jurgis Matulaitis atsidūrė vėjų perpučiamoje lūšnelėje - Dalešycų parapijoje, maždaug už šešių kilometrų nuo Kelcų. Istorija nutyli, buvo ar nebuvo ten dailių karpinių, žymiųjų žaislų.

Jurgį jo draugai vadindavo kantriausiu iš kantriųjų, bet Dalešycuose neiškentė nė jis. Atgimė liga. Ir to meto daktarai, ir pats Jurgis neabejojo: reumatas.

Vokietijoje, Kroicnache, jį nuo reumato ir gydė, taip stiprindami tikrąją ligą - kaulų džiovą. Pasiligojęs, klaidingo gydymo nualintas, kunigas Jurgis vargu ar būtų tikęs net seminarijai.

Liga atvėrė Jurgiui vartus: vyskupas išleido jį gydytis dar kartą. Bet...

Kaip išvažiuoti?

Tie, kurie gyveno Sovietų Sąjungoje, dar pamena, kaip keblu buvo išvykti į užsienį. Panašiai valdininkai elgėsi su žmonėmis ir to meto Rusijoje. Sveikatos pažymėjimą tvirtino... vietinė policija. Patvirtino. Išleido. Neilgam, keliems mėnesiams.

Mėnesiai virto metais.

Austrija, į kurią važiavo, Šveicarija.

Kai paukščiai tūpė ant raidžių

Dvi sesės -pradžią ir pabaigą

Žmonės, belaukdami dvidešimtojo amžiaus, atrodė ne mažiau sutrikę nei mes, žiūrėdami į akis dvidešimt pirmajam. Aukštyne kojomis verčiasi papročiai ir įpročiai. Vargina nerimas: gal jau pasaulio pabaigos pradžia? Verda ginčai, kada tas amžius iš tikrųjų pasibaigs: ar kai varpai išmuš 1900 ar kai 1901 metus?

Atodūsis „Pabaiga...“ Europoje tapo madingas. Jurgiui Matulaičiui, trumpalaikių madų nelabai paisiusiam, 1899 metų gruodžio paskutinės dienos iš tiesų reiškė dideles permainas, vieno ciklo pabaigą, kito pradžia. Šveicarijoje, Fribūro (Fribourg) mieste, jis vėl studijavo. Šį kartą universitete.

Montvydas - dar viena jo pavardė. Laikina. Taip Jurgis Matulaitis užsirašė bendrabočio sąrašuose. Rusijos žandarams (ir ne tik jiems) kunigas Jurgis tebeliko nelyg dinamitas. Keistokai skamba, bet tiesa: kunigams žandarai draudė studijuoti užsienyje. Tačiau niekas negalėjo uždrausti gydytis... Jurgis iš Šveicarijos troško ir mokslo, ir sveikatos.

Labiausiai - laisvės.

Kas nutinka pasaulyje, kai kalendoriai rašo vieną tūkstantį devynis šimtus - paskutiniuosius devynioliktojo amžiaus metus?

Prie trijų valstybių - Šveicarijos, Austrijos, Vokietijos - ežero Bodeno pakyla pirmasis cepelinas. Skraidantis aparatas toks panašus į lietuviškus didžkukulius, kad įprastą patiekalą mūsų tauta pervardins. Šitaip virėjos įamžins lakiojančio cepelino kūrėjo vokiečių generolo Ferdinando fon Cepelino (von Zeppelin) vardą.

Paryžiuje miršta romantiškasis poetas Oskaras Vaildas (Wilde), pasauliui lieka jo nuostabūs pasakojimai. Jo mirtis sutampa su pir-

mųjų metro traukinių dundesiu. Aukštyn kojomis žmonių mąstyseną apverčia Zigmundo Froido (Freud) knyga „Sapnų aiškinimas“, nė iš tolo nepanaši į lig tol skaitytus sapnininkus.

Pasaulis nepaliauja stebėjėsis: 1901 metais italas Guljeltas Mar-koms (Marconi) iš Europos į Ameriką, iš Anglijos į Kanadą perduoda pirmuosius radijo signalus. Žmonių ryšiui nebereikia laidų.

Žvaigždėms šimtmetis - mirksnis... Žvaigždėtame danguje, tartum savo virtuvėje, tvarkosi JAV astronome Anė Džampa Kanon (Cannon). Pirmaisiais amžiaus metais ji atranda, kad žvaigždes galima skirstyti pagal jų ryškį ir paviršiaus temperatūrą.

Kas naujo, kas baigiasi, o kas prasideda Lietuvoje?

Pačiame jos pasienyje, Naumiestyje, 1899 metais džiova numari-na gydytoją Vincą Kudirką. Miršta žmogus, vadinęsis Kapsu, mokė-jęs džiuginti ir džiaugtis.

Pirmąsias neapykantos, įtarumo pamokas iš žandarų gauna kitas knygnešys, beje, taip pat džiovos kamuotas visą gyvenimą, kitas Vincas - ne Kapsas, o Kapsukas.

Lietuvių gramatiką sutvarko Vinco Kudirkos bičiulis, bendrakla-sis, net bendrasuolis Jonas Jablonskis. Besikeičiant amžiams, jo valia suleikia paukštukai ant š (galėjo būti sz), ž (rz), č (cz). Mūsų kalba tampa dar įdomesnė, retesnė. Bene sunkiausias darbas įrodyti: lietu-viai turi ne tik u, bet ir ū... Tie paukštukai, tie brūkšniai ant raidžių vasarą tupia netoli Kelmės, Graužikuose. O tupdo juos kartu su Jo-nu Jablonskiu jo mokinyš, būsimas medikas Petras Avižonis, prade-danti garsėti rašytoja Julija Žymantienė - Žemaitė, Peterburgo uni-versiteto studentas Antanas Smetona.

Gramatika Tilžėje pasirodys po metų. Koks atlygis?

Andrejus Vonsiackis, užgesinęs „Sietyną“, palypėjo aukščiau, iš Marijampolės pateko į Liepoją, gyvą, judrų uostamiestį. Ten žandarų viršininkas darė tai, ką mokėjo geriausiai: slopino lietuvius. Tai buvo

savaip išsimokslinęs žmogus: per naktis uoliai skaitydavęs lietuvišką spaudą, dar uoliau, kupinas nerimo, rūkydavęs papirosus.

Nebėra „Sietyno“?

Yra „Varpas“, varpininkai. Ir šviesių lietuvių Latvijos, Estijos miestuose vis daugiau... Neatsargus Vinco Mickevičiaus - Kapsuko susirašinėjimas, per didelis atviravimas prisidėjo prie to, kad lietuvių pamažėtų. Iš Revelio (Talinas) žandarai privertė išvykti ir Joną Jablonskį.

Toks amžių pasimatymas...

O Jurgis Matulaitis?

Ką jam išmuš Fribūro varpai? Kokios jo gramatikos?

Jei ir toliau atidžiai seksime dinaminio kunigo neramų gyvenimą, pamatysime: vieno ciklo pabaiga, vienas gyvenimo etapas jam visada lemtingai sutapdavo su kito, dar ryškesnio išbandymo pradžia.

Net po mirties.

Fenai ir brizai

Tokia ta Šveicarija - šiltų drėgnų vasarų ir saulėtų žiemų, švelnių vėjų fenų nuo kalnų ir šaltų brizų nuo paežerių šalis. Ginkluota iki dantų, bet po nuožmaus pilietinio karo devynioliktojo amžiaus viduryje prisiekusi nekariauti. Ir nekariauja... Svarbiausius sprendimus nuo seniausių laikų priima ne valdžios, o tautos sprendimu - referendumuose.

Nepasakytum, kad Katalikų universitetą šveicarai įsteigė skubotai. Koks jis turi būti ir svarbiausia - kur būti, tarėsi pusketvirto šimtmečio. Tykus, ramus Fribūras savo paslaugas siūlė nuo pat pradžių, nuo 1548 metų. Ir įsisiūlė. 1889 metais Fribūras - jau universiteto miestas.

Kur tas Fribūras, koks?

Kas galėtų geriau apibūdinti, nei Juozas Eretas? Žymusis šveicaras, tapęs lietuviškesnių už pačius lietuvius? Studentų vadas, europinės kultūros besistojančioje ant kojų Lietuvoje skleidėjas? Jo rašiniu „Židinio“ žurnale ir remiuosi.

Fribūras - netoli žymiausių Šveicarijos miestų. Nuo Fribūro į Berną tiek, kiek nuo Kauno iki Kazlų Rūdos. Į Ženevą - kaip į Kėdainius. Į Lozaną - kaip į Marijampolę. Ir Bernas, ir Ženeva, ir Lozana jau turėjo universitetus.

To meto žmonės sakė: Fribūre universitetą steigti gali tik kvailys arba genijus. Genijais tapo seimūnai, Fribūrą pasirinkę ne dėl to, kad jo kantonas (mūsiškai apskritis) būtų turtingiausias. Kur jau ten...

Nors ir labai romantiškoje vietoje - pusiasalyje, ant kalvos, aukštai ant kalnų virš Sarinos upės - Fribūras leido savo dienas nederlingoje žemėje, Alpių papėdėje. Kantono pienininkus, žemdirbius aplenk-davo derlingesni arba turistams patrauklesni įvairiakalbės Šveicarijos

kraštai.

Fribūras - ties riba: apie septyni tūkstančiai jo gyventojų kalbėjo prancūziškai, apie keturi tūkstančiai - vokiškai. Nuostabi vieta studijuoti kalbas, su gramatika ar be gramatikos. Juo labiau, kad Šveicarijoje kalbama ir itališkai. Ar tik? Dar ir dabar, mūsų laikais, romansų ir latinų tautos tebesaugo senąją retoromanų kalbą.

Neturtingi dažniausiai būna teisingi. Ir ambicingi, išdidūs... Fribūrai rūpėjo turėti ne bet kokį universitetą. Katalikišką. Į protestantus ir katalikus pasidalijusioje Šveicarijoje katalikams per šimtmečius teko važiuoti studijuoti į kitas šalis. O juk parankiau sulaukti gabių žmonių savuose namuose, negu juos išleisti svetur. Ką žinai, ar sugrįš.

Kad tie gabūs iš toliau atvažiuotų, o savi pasiliktų, universitetą rėmė kantonas (taigi, mokesčių mokėtojai), privatūs asmenys. Universitetui nereikėjo turtingų, bei išlepintų. Dairėsi užgrūdintų. Darbščių. Kai už mokslą mokėti nereikia, tai ir viršukalnę pasiekti lengviau.

Visi mes turime savas Alpes, kiekvienam kitokias. Net tie, kurie Šveicariją mato tik sapnuose. Senąja keltų kalba alp reikštų aukštą kalną, nuo to alp - ir alpinizmas, ir alpinariumas.

Nesvarbu, kas jums rūpi labiausiai - ar užkariauti atšiaurias viršukalnes, ar išauginti vaiskų žiedą akmenyse. O juk rūpi palypėti bent truputėlį aukščiau.

Kopkime ir mes su Jurgiu toliau.

Iki pat dangaus.

Brangininko šypsny

Pranciškus Būčys. Jau laikas užrašyti šį vardą ir pavardę. Ne tik Marijampolės laikų Jurgio pažįstamas. Ir studijų Peterburgo akademijoje draugas. Žmogus, tapęs Jurgio Matulaičio vedliu Fribūre, mat Pranciškus pradėjo studijas kiek anksčiau. Du marijampoliečiai ištikimai bendraus, viskuo dalydamiesi, iki mirties.

Pranciškus Būčys bičiulio reikalų ėmėsi rimtai. Vieną 1900 metų vasaros pavakarę palydėjo Jurgį pas daktarą Majerį (Mayer), gydytoją, suvokusį: paciento liga - ne reumatas. Tuberkuliozė. Paprasčiau - kaulų džiova. Taip tik atrodo, kad Šveicarija - džiovininkų rojus, kur pasveikstama savaime. Savaime galima tik numirti...

Upės Sarinos drėgmė, slėnio vėjai džiova spartino, kankino Jurgio koją, ranką.

Daktaras Mejeris ligonį kreipė toliau: operuotis pas brangininką chirurgą Klemaną (Clement). Kas, jei ne bičiulis Pranciškus ir drąsino, ir lydėjo iki operacinės, ir nekantravo laukiamajame, operaciją išgyvendamas ne menčiau, nei pats ligonis.

Iš Pranciškaus Būčio prisiminimų sužinome apie daktaro Klemano šypseną... Užuoť pakratęs jaunų kunigų kišenes ir studentų savišalpos kasą, jis tik šypsojosi ir prašė 200 frankų. Už operaciją, už slaugą, už gydymą, už vaistus... Palyginimui pasakysime: už kur kas lengvesnę, nesudėtingą operaciją veik tuo pačiu metu kitas studentas mokėjo tūkstančius.

Kodėl?

Nedideliame Fribūre, dydžiu panašiamo į to meto Marijampolę, pasislėpti sunku. Brangiai mokėjo tas, kuris buvo stambaus žemvaldžio sūnus, kuris tūkstančiais tiesiog drabstėsi. Jurgis dirbo, taip pelnydamas ir duoną, ir knygas, ir stogą - mažą tamsų kambarėlį jau ne bendrabutyje, o klebonijoje. Šv. Jono parapijoje kunigas Jurgis

gelbėjo klebonui, ėjo visas vikaro pareigas, tik nesakė kol kas pamokslų.

Liga pratęsė studijas. Šveicarijoje Jurgis Matulaitis užtruko ilgiau nei planavo.

O Kelcai, reiklusis vyskupas?

Kažin ar teisinga sakyti: Kelcai Jurgio Matulaičio ilgėjosi. Žodis ne tas. Bet ieškojo, dairėsi. Vyskupas ragino grįžti, matyt, ne tik dėl to, kad parapijose stigo ganytojų. Spaudė žandarai: buvo žmogus, ir dingo.

O Alpės alsavo laisve...

Jei Peterburgo akademijoje paprasčiausias pasivaikščiojimas tapdavo prabanga, tai čia - tik eik... Lietuvių studentų draugija „Rūta“ neleido pamiršti nei Lietuvos, nei lietuvių kalbos. Fribūras padėjo išmokti ir vokiečių, ir prancūzų.

Ar tik jis?

Bent kiek ragavę lotynų kalbos žino: po jos pamokų ir kitų kalbų ne taip baugu. Nebaugu linksniuoti, asmenuoti, o ir svetimą žodį tartum junti.

Jurgio Matulaičio mokslinio darbo (disertacijos) pavadinimą pacituosime ta kalba, kuria buvo parašytas, - lotyniškai. „Doctrina russorum de statu iustitiae originalis“ - „Rusų mokslas apie prigimtinių teisingumo padėtį“ (jei verstume pažodžiui). Verčiama ir kitaip: „Rusų teologų mokslas apie pirminę teisumo būklę.“

Įvertinimas „Praeclarissime“. Aukščiausias.

Toks 1902 metų derlius... Ir jo tąsa: po metų „Doctrina russorum...“ išleistas atskira knyguite Krokuvoje

Šveicarijos skyrelį pabaigsime panašiai, kaip ir tą, kuriuo atsisveikiname su Peterburgo akademija: Jurgis dar grįš.

Gražūs ir dosnūs miestai jo tartum šauksis, tartum nenorės paleisti. Buvę svetimi taps savais.

Ne visi.

Tik bejausmiui trukdo jausmas

Voratinklis

Ar stebuklas, ar rojus, ar kitos vilionės - juos per dažnai įvardyti, sakyti ar rašyti nesmagu, nesaugu. Nelyg burtazodį, nelyg švelnų žodį: per dainai naudojamas ir jis pameta burto galią. Bet...

Ne aš, o žmonės, rašantys rimtus žinytus, sumanė Šveicarijai etiketes „Rojus Alpėse“ ar „Ramybės sala chaoso jūroje“. Tiesa, kai kurie šveicarai, kad ir rašytojas Diurenmatas (Dürrenmatt) savo romanuose vis gailestauja: rojus vietiniams gyventojams įvaro nuobodį. Kitas rašytojas, Frišas (Frisch), sakė dar tiesiau: šveicarų garbinga būti du kartus - juo gimti ir mirti; tarp gimimo ir mirties - ilgas nuobodulys. Judrumo pasigenda ir svetimšaliai, ilgiau užsibuvę svajonių šalyje.

Palyginkime įvykius, užgriuvusius Jurgį Matulaitį Kelcuose su tuo, kaip gyveno Fribūre. Iš tiesų: iš rojaus sugrižo pragaran, iš ramybės puolė chaoso glėbin, iš laisvės įsipinkliojo voratinklin. Kad nuobodu - nepasakysi.

Tartum mokinukas griežtam mokytojui kunigas Jurgis klojo dokumentus ir vyskupui, ir Kelcų valdininkams: jis tikrai sirgo, jį tikrai operavo ir ilgai gydė. Gydytojo pažymas tvirtino Fribūro valdininkų, net vyskupo parašai, laiškai - palankūs žodžiai, giriantys kunigo Jurgio uolumą, teisinantys jo kelionę.

O garbingas mokslinis laipsnis? O įvertinimas praeclarissime? Galų gale, įgyta patirtis, mokslo žinios? Tokį turtą saugiau slėpti, nutylėti, džiaugsmu dalytis tik su savais, artimiausiais. Net jei žinai: lobis, kuriuo nesidaliji, mažėja.

Jurgio Matulaičio gyvenimą tvarkė ne tik Kelcų vyskupas Kulinskis, bandęs slėpti legalų ligonį, bet nelegalų Fribūro studentą nuo

pasauliečių valdžios. Atrado jam Imielno parapiją... Svarbus buvo ir klebono pasirinkimas: pasiliks Jurgį sau ilgam ar leis gyventi taip, kaip jaunajam kunigui geriau. Leido. Būtent klebonas parašė dar vieną svarbią pažymą: savo parapijoje gali susitvarkyti pats, jaunesnio pagalbininko jam kol kas nereikia.

Voratinklis pinkliojo rankas, kojas ir tada, kai reikėjo atlikti pareigą: netoli Varšuvos merdėjo kunigas Feliksas Matulevičius, Jurgio mamos brolis. Mylimas, dosnus dėdė, kartu su kitais giminaičiais rėmęs sūnėną, rengėsi mirti.

Be valdžios leidimo, be tinkamo paso net iki Varšuvos kunigui valdžia draudė pajudėti... O tie leidimai, tas paso galiojimo laikas Rusijos imperijoje baigdavosi stebėtinai greitai.

Negaliojo pasas. Bet galiojo giminiškas ryšys, bičiulystės trauka. Tebegaliojo ir medikų pažymos, pridengiančios, pateisinančios kunigo dažnas keliones.

Kunigas Jurgis kanauninką Feliksą ir slaugė, ir laidojo. Palaidojęs vėl meldė pažymos vietos viršaitį: kaip kitaip grįžti į Kelcus?

O Kelcuose, pagaliau rusų valdžiai pritarus, laukė išsigelbėjimas nuo svetimos parapijos: kunigų seminarijos profesoriaus darbas, lotynų kalba.

Profesoriaus Jurgio Matulaičio žingsniai seminarijoje girdėti iš tolo: lengvi, bet svyruojantys. Profesorius dėsto tai, dėl ko taip neseniai čia, Kelcuose, buvo engiamas, - lotynų kalbą. Jis nė nebando būti bent kiek panašus į griežtąjį savo dėstytoją. Dirba savaip. Profesoriumi nereikia kalikų. Reikia mąstančių.

Kunigas Jurgis Matulaitis ir šventas mišias laiko savaip: džiova vis dar vargina, todėl apeigas atlieka viena ranka. Kartą, po kelionės pas Varšuvos gydytojus, pasirodo sukaustyta koja. Dabar jau žingsniai ne tik svyruoja. Stuksi.

Stuksėjimas nebaugina klierikų, laukiančių paskaitos. Jurgis Matulaitis, dėstydamas lotynų, taiko savą būdą. Lotynų kalba turi būsimiems kunigams tapti antra gimtąja. Galbūt ji ir atrodo mirusi - pasauliečiams. Ne mokslui. Ir tikrai ne bažnyčiai... Vadinasi, negalima jos nei nekęsti, nei bijoti. Neįmanoma pamilti, niekada ir nieko, jei bijai.

Profesorius neragina ilgiau galvojančių. Nepyksta net ant tų, kurie vis žvilgčioja į užrašus. Apsimeta, kad negirdi pasakinėjimo. Nukreipia akis, dedasi, kad ieško kažko tarp savo popierių. O juk ir mato, ir girdi - „Sapienti sat“ (lotyniškai - protingam aišku). Ir tikrai aišku, jei per egzaminą susikirtusių nėra.

1904 metais, pirmąjį pusmetį, profesorius dėsto jau ne lotynų kalbą. Bažnytinių teisių kodeksą... Ir vėl - jokio kalimo, smegenų varginimo, o tiek laisvės mąstyti.

Jurgiui Matulaičiui - trisdešimt treji. Kristaus amžius. Pats gražumas, pats stiprumas ar moteriai, ar vyrui. Pats laikas pradėti veikti tai, apie ką svajojo dar Marijampolėje. Juo labiau, kad 1904 metų pavasarį lietuviai susigrąžina spaudą.

Ką veikia Jurgis? Gal švenčia?

Merdi. Rengiasi mirti.

Kelcuose jam pagelbėti negali niekas. Varšuvoje, vargšų ligoninėje (ką darysi, profesorius neturi santaupų geresnei) ne geriau. Ligoninės direktorius dėmesingas, paslaugus. Kas iš to, jei vėl gydo nuo reumato, ne iš piktos valios griaua Šveicarijoje atliktą darbą.

Kas gali padėti žmogui, kai niekas padėti nebegali?

Tikinčiam - tikėjimas. Malda.

Jau tuoj apsireikš pagalba. Tuoju iš prašmatnaus Varšuvos centro ji atlėks į Prahos priemiestį, į ligoninę, glaudžiančią neturtinguosius.

Kieno pavidalu?

Moters.

Ir dar kokios.

Pavardė Pliaterytė mums, lietuviams, visų pirma primins Emiliją, 1830 metų sukilimo karžygę. Vienuolė Cecilija iš Pliaterių giminės (Cecylia Plater Zyberkowna) taip pat nebuvo baili avis. Įsivaizduokime, kaip atrodė jos surinkta kilnių moterų komanda: rūpestingajam ligoninės direktoriui ponios pareiškė, kad nė už ką be merdinčio kunigo iš ligoninės neišeis. Tikros sukilėlės... Savaime aišku: laimėjo moterys. Laimėjo kunigas Jurgis, patekęs į globojančias, įgudusias slaugyti seserų rankas.

Eidama vaduoti pasmerktojo myriop, vienuolė Cecilija nė neįtarė: jiedu pažįstami nuo senų laikų. Jos Chyličkų dvarelis ribojosi su amžinatilsį kunigo Felikso Matulevičiaus Piasečno klebonija, kur viešėdavo Kelcų klierikas Jurgis.

Vienuolė ir dvaras?

Kodėl ne.

Sulaukusi dvidešimt vienerių, grafitė Cecilija gimė iš naujo: 1874 metais įstojo į slaptąsias Jėzaus Širdies Tarnaičių vienuoles. Galbūt kai kam, persiskaičiusiam meilės romanų, atrodo: grafitės eina į vienuolynus tam, kad nuo pasaulio užsisklęstų. Gal tikrai tokių, užsisklendusių, būta.

Tik ne Cecilija. Ji kuo plačiausiai atvėrė vartus mergaitėms ir moterims, trokštančioms mokslo. Atvėrė ir tikrąją, ir perkeltinę žodžio prasmę. Turtinga pasaulietė vargu ar steigtų savo pavelde mergaičių žemės ūkio mokyklą. Pasiturinti vienuolė - steigė... Dvare - mokyklą, mieste - gimnaziją, peraugančią į kursų.

Nugalėtojai neteisiami. Jie apkalbami. Apkalbėtos, ne vien gerais žodžiais, buvo pedagoginės Cecilijos knygos. Ypač ta, kuri nugalėjo konkurse. Tema drąsi: „Koks yra mūsų tautos pagrindinis trūkumas?“ Ne menkesni ir apmąstymai. „Paviršutiniškumas ir sekluma“,

- teigė Cecilija ir ieškojo gelmių, skleidė labiau prancūzams, nei lenkams ar rusams įprastas pažiūras.

Varšuvoje ir Chilyčkose, erdviame miesto bute ar pušynais apaugusiame dvare, kaupė jėgas kunigas Jurgis. Jo išgelbėtoja kaupė viltis. Sesuo Cecilija neabejojo: pasveikęs kunigas imsis švietimo darbų.

Daktaras Savickis (Sawicki) - tai jis išpasakojo grafaitei apie Prahos priemiestyje pamirštą kunigą. Tai jis ėmėsi tinkamo gydymo, skausmingo, bet būtino. Dosnumu pralenkė net Šveicarijos kolegą: pamenate, už pagelbėjimą sveikatai brangininkas šveicaras ėmė nedaug? Lenkas už išgelbėtą gyvybę neėmė nieko.

Dvarelyje dirbo mergina iš Lietuvos. Menkiau besitaisantį ligonį pažinoję svečiai stebėjosi: taisyklinga, pavyzdinga Varšuvos tarme kalbantis kunigas už paslaugas tarnaitėi dėkoja tik jiedviem suprantama kalba.

Išeikite iš zakristijos

Zakristija tikrai nebuvo ta vieta, kurioje kunigas Jurgis, ar sveikėsnis, ar pasiligojęs, užsisėdėtų. O ir popiežiaus Leono XIII paskelbto šūkio - „Išeikite iš zakristijos“ - tiesiogiai, paraidžiui suprasti nereikėtų. Išeiti iš zakristijos - vadinasi, mesti uždaramą, pradėti bendrauti su žmonėmis. Kuo skirtingiausiais žmonėmis, kuo įvairiausiais būdais, kuo neįprasčiausiose vietose.

Negeri buvo metai, - jei tik Rusijoje gerų būna. Japonijos - Rusijos kare galvas dėjo ir lenkai, ir lietuviai. Nežinia kodėl, nežinia už ką. Žmonės maištavo, ne vienas tuose maištuose susipainiojo. Būdingas, veik amžinas Rusijai ir rusams klausimas „Ką daryti“ krėtė net ir ramias, kovoti nelinkusias sielas.

Ypač jaunas sielas.

Sesuo Cecilija kunigą Jurgį į Varšuvos mergaičių gimnaziją dėstyti tikybos pakvietė neigimo, abejonių laiku. Gimnazijai stigo ne tik Matulaičio išminties, žinių. Stigo ramybės, sklidusios nuo kunigo Jurgio. Jo šviesos. Stigo žmogaus, kuris įtikintų neįtikinėdamas.

Kunigą Jurgį į klasę, laikydami už parankių, atlydi du vyrai... Su smarkiomis, karingomis gimnazistėmis iš anksto sutarta: rūpimą klausimą tegu užrašo ant kortelės, tegu palieka ant stalo. Atsakymą gauna ne tuoj pat. Per kitą pamoką. Ne atsainų. Išjaustą... Nebūna taip, kad neatsirastų atsako, net į supainiotą, gal ir specialiai pasunkintą klausimą.

Kapelionas negražbyliavo. Nebandė papirkti moksleivių pigiais triukais. Nepataikavo. Tiesiog - tikėjo tuo, ką kalba. Žinojo, ką kalba... Beje, atstūmė vadovėlius. Gimnazijoje pamokos virto paskaitomis, per kurias svarbu užsirašyti. Dar svarbiau išgirsti.

Paskaitos - tais metais madingos, populiarios - vyko ne tik gimnazijoje. Kuo įvairiausioje aplinkoje. Kunigas Jurgis tapo ir klausytoju,

ir kalbėtoju - aukštuomenės būreliuose, studentų susirinkimuose, darbininkų sambūriuose. Pritarė toms mintims, net ir maištingoms, kurios, jo požiūriu, sutapo su pagrindiniais katalikybės principais.

Į Jurgio Matulaičio socialinius kursus plaukte plaukia Varšuvos darbininkai, - jų tūkstančiai. Kursų klausytojai buriasi į organizaciją, godžiai skaito Jurgio Matulaičio redaguojamą, specialiai jiems skirtą laikraštį.

Tiek toli nuėjęs nuo zakristijos, gero nelauk. Jei kadaise jo mintis vadino dinamitu, tai dabar jau jis pats apšauktas pavojingu modernistu, socialistu. Neprastai, tiesa?

Pylos kunigas Jurgis gaudavo ne tik iš vietos laikraščių. Skundai skriejo iki Vatikano... Jų įkvėpėjui grafui Ostrovskiui (Ostrowski) pavojingos atrodė ne tik sesers Cecilijos mokymo įstaigų puoselėtos mintys. Ne tik kunigo Jurgio atvirumas: drąsiai kalbėjo apie bažnyčios ydas. Galų gale, įtartina jam tapo net ir Krokuvos jėzuitų veikla.

Kunigas Jurgis tebebepriklausė Kelcams. Vyskupas vėl jį ragino atgalios. Neprisišaukė. Į Kelcus Jurgis Matulaitis nebegriš.

Jau 1907-ti...

Peterburgo Dvasinėje Akademijoje pirmajai paskaitai ruošiasi profesorius Jurgis Matulaitis. Kvietimas dėstyti sociologiją - jo aistringos veiklos įvertinimas. Galime sakyti ir stipriau: palaiminimas.

O įdomiausi įvykiai - dar prieš akis.

Ir vis arčiau - Lietuva.

Visai kaip Jaunius. Ar tikrai?

Kai skaitau prisiminimus tų žmonių, kurie Peterburgo dvasinėje akademijoje klausėsi profesoriaus Matulaičio paskaitų, vis atrandu vieną palyginimą. Kunigas profesorius Blažiejus Česnys rašo: „Pasi-kartojo jau kiek pamirštų senesnių garsaus Jauniaus dienų vaizdai“.

Liudas Noreika, tapęs ne kunigu, o advokatu, antrina: „Jeigu tektų sulyginti su kuo kitu, tai galėčiau pasakyti, jog tik profesorius Kazimieras Jaunius temokėjo taip lengvai, aiškiai ir suprantamai kalbėti apie mokslo dalykus ir juos dėstyti kitiems“.

Ne nuodėmė prisiminti Kazimierą Jaunių. Ne tik tam, kad suvoktume, kuo du lietuviai profesoriai panašūs. Ir tam, kad žinotume, kaip to paties luomo, to paties mokslinio laipsnio žmonės gali būti skirtingi.

Taip, lotyniškai jie tikrai kalbėjo gal net geriau nei lietuviškai. Taip - abiem ne rašyti, o kalbėti atrode svarbiau. Jaunius net jautęs ypatingą balto popieriaus baimę... Taip - abu turėjo iškalbos dovaną. Ar į Jauniaus, ar į Matulaičio paskaitas studentai veržėsi savo noru, ateidavo net tie, kurie galėjo mėgautis brangiu laisvu laiku.

O toliau?

Vien skirtumai...

Žemaitis nuo Kvėdarnos Kazimieras Jaunius (1849-1908) garsėjo taiklumu: geriausias medžioklis visoje gimtojoje apylinkėje. Giminaičių subartas, kad kunigui netinka bastytis po miškus ir laukus, atšaudavo: daktarai liepę dėl sveikatos. Kažin... Medžioklė dviguba: kiekvieną sutiktą žmogelį išklausinėdavo apie žolelių, augalėlių pavadinimus, džiaugdavosi retesniu žodžiu. Ir tokie būna trofėjai.

Apie Jurgį Matulaitį žinoma: atrode, jis veik nemiega, visada ankstyvas. Profesorius Jaunius garsėjo kitaip: kartais pramiega šventas mišias, mat per ilgai, per smarkiai vakaroja su bičiuliais.

Dėl to iš Kauno kunigų seminarijos jį atleido... Tolimoje Kazanėje vėl pramiegojo mišias. Sugebėk tu man: mišias, skirtas caro Aleksandro III mirties gedului.

Ne į kalėjimą valdžia už tai pasodino. Į beprotnamį... Bandydamas užsimiršti, profesorius kasė ir kasė gausų tos žiemos sniegą. Taip kunigą Jurgį iš džiovos patalo, taip kunigą Kazimierą iš beprotnamio išgelbėjo ryžtinga moteris: Jadvyga Juškytė pargabeno jį į Lietuvą. Amžininkai ilgai akyse saugojo vaizdą: Kazimieras Jaunius ilsisi pievoje, o šalia, aplink, per jį ropoja jo geriausi bičiuliai - mažamečiai vaikai, su jais profesorius pagarbus.

Peterburge atsigavusiam, pailsėjusiam Kazimierui Jauniui užteko paskaityti dvi paskaitas. Tik dvi, ir apie jį ėmė kalbėti visas miestas. Taip profesorius pelnė garbingą vietą Dvasinėje akademijoje, dėstė hebrajų, lotynų, graikų kalbas.

Tiesiogiai Matulaičio ir Jauniaus keliai, regis, nebuvo susikirtę... Nelaimingo, besiblaškančio, sako, net bandžiusio žudyti kalbotyrininko. Ir kunigo, savo noru ir savo valiaėjusio ten, kur šaukia.

Duokite mums žmonių

Sociologija - profesoriaus Jurgio Matulaičio sritis akademijoje. Pašėlusiai jaunas, daug kam įtartinas, pernelyg modernus mokslas. Gal akademija tokio, nelabai aiškaus, nelabai suvokiamo, net pavojingo ir neišsileistų, jei neskatintų popiežiaus Leono XIII palikimas. Darbininkų popiežius - taip jį kadaise praminė žmonės. Taip vadino ir po mirties - 1903 metų; taip jis tebevadinamas ir dabar.

Nusikurdę, nieko gero per visą gyvenimą taip ir nepatiriantys darbininkai. Pažemintos, atstumtos, net žmonėmis nevadinamos moterys. Prislėgti, ne į mokslus išsiųsti, o į alinančius darbus išvaryti vaikai. Tas pasaulis - ne vien profesoriaus tyrinėjimo objektas, ne sausa mokslo šaka: pasakei, duris uždarei ir pamiršai. Jam tikrai rūpi ir skauda, jis kalba apie tai, ką patyręs. Jausmas nėra kiek netrukdo logikai, protui.

Tik bejausmis žmogus galėjo sumanyti tokį madingą ir tokį egoistui patogų posakį: trukdo jausmai. Tik neskaitantis sumanė kitą posakį: knygos neišmoko gyventi. Bet jei ne knygos, kurias parašė žmonės apie žmones, tai kas? Ir jei ne dėl jausmų gyventi, tai dėl ko?

Varšuvoje, norintiems pažinti gyvenimą, liko kunigo Jurgio surinkta biblioteka. Nemenką biblioteką atsivežė į Peterburgą. Ne sau. Kiekvienam.

- Duokite mums žmonių, - įprastas profesoriaus posakis.

Jų reikės.

Kartu su lietuvių spauda vis aukščiau kelia galvą, vis daugiau pasitikėjimo įgyja pati Lietuva. Kiek čia beliko - tik istorijos mirksnis - ir jaunas, sociologijos apžavėtas, nuo profesoriaus akių neatitraukiantis studentas Vladas Jurgutis taps ne vien kunigu. Ekonomikos profesoriumi, nepriklausomos Lietuvos banko kūrėju, jo valdytoju.

Artimiausias bičiulis - Pranciškus Būčys - ir vėl šalia, kartu profesoriauja akademijoje. Du profesoriai vienas kitu gali pasitikėti kaip savimi. Dviese kuria slaptus planus: valdžia, sugrąžinusi spaudą, tikrai nepasirūpins atkurti po 1863 metų sukilimo už bausmę sugriautas, išardytas vienuolijas. Kas nors turi to imtis.

Jei ne jie, tai kas?

Vienuolija. Štai ir ištarėme tą žodį, įvardijome tą priežastį, dėl kurios profesorius Matulaitis akademijoje neužsibus. Savo noru pasitrauks tuo metu, kai, regis, pats dangus jam siūlys vieną garbingiausių postų... Nė kiek neapsidžiaugs, tik nusimins, sužinojęs, kad už akių jį paskyrė akademijos inspektoriumi. Tai reiškė, kad jau labai arti ir rektoriaus, svarbiausiojo akademijos žmogaus vieta. Po to, kaip dažniausiai nutinka to meto rektoriams, ir vyskupija.

Na ir kas?

Jau tuoj skaitysime, ką Jurgis Matulaitis per akademijos vasaros atostogas patyrė Lietuvoje.

Lietuvoje, Marijampolėje, tebeglūdi balti abitai - paskutinieji (ar?...) marijonai.

Generolo spalvos: balta juoda

Ašaros ir sagos

Tas pamokslas lydėjo ilgus metus...

Tikrai lydėjo daugybę žmonių, 1908 metais Marijampolėje atėjusių į šventas mišias ne tik pasimelsti. Ir pamatyti iš Peterburgo atvykusį profesorių, pasiklausyti iškalbingo kunigo Jurgio Matulaitis pamokslą.

Prisimindami vaikystę, pasakodami apie gimnazijos metus, nardydami santykius su tėvais tų metų gimnazistai prisipažins: kartą sagos jiems išspaudė ašaras... O jei tiksliau, išspaudė Jurgis Matulaitis, švelniai užsiminęs gimnazistams: pažiūrėję į tviskančias savo uniformų sagas, tegu prisimena, ką tas blizgesys reiškia jų tėvams.

Matyt, ne vien kunigo žodžiai buvo svarbūs. Gal net svarbiau, kaip pasakyti, kokia intonacija, koku balsu. Mišiose dalyvavę jautė: kunigas Jurgis kalbėjo taip, kaip tėvas kalba savo vaikams. Galėtume pridurti: ne kiekvienas tėvas. Ne visiems vaikams.

Paslaptimi liks tai, ką 1908 metų vasarą, viešėdami Marijampolėje, Jurgis Matulaitis ir Pranciškus Būčys sakė generolui Vincentui Senkui. Nežinome, nuo ko prasidėjo pokalbis. Žinome, kad pokalbiai nesibaigė iki pat generolo mirties.

Marijampolė - marijonų miestas. Marijonai - vienuolių ordinas, patvirtintas paskutiniaisiais septynioliktojo amžiaus metais. Vienuolija ilgą laiką priklausė pranciškonams. 1787 metais popiežius Pijus VI Švenčiausios Mergelės Marijos Nekaltai pradėtosios vienuoliją (toks pilnas marijonų pavadinimas) nuo globos atpalaidavo.

Marijampolė (Pašešupio kaimas, vėliau Starapolė ar Senapilė) savo marijoniško vardo ir savo marijonų sulaukė 1750 metais. Nuo vienuolių pasirodymo praeina tik keturiasdešimt dveji metai ir -

buvęs kaimas jau tiek visko turi. Ir miesto vardą, ir miesto teises, ir herbą - šventą Jurgį. Turi ir savas, marijonų, mokyklas, pačioje Marijampolėje bei netoliese, Miroslave.

Vienuolijos tvarka itin griežta: tylos ir drausmės laikymasis, bendros maldos dieną ir naktį, pasninkai.

Uždaruosius marijonus galėjai atskirti iš tolo. Net niūrią dieną, net pilkiausioje minioje švytėjo jų baltas abitas. Baltieji tėvai - taip vadino marijonus.

Generolas - taip vadino vienuolijos vadovą. Rusų valdžia titulą draudė. Na ir kas? Generolas liko generolu žmonėse.

Marijampolė - po Lenkijos ir Lietuvos parapijas pasklidusių baltųjų abitų centras. Čia rusai po sukilimo ir suvežė visus vienuolius marijonus - tuos, kurie išliko, išvengė Sibiro, kalėjimo, mirties. Ne tam suvežė, kad atgimtų. Kad numirtų. Naujų narių priimti neleido. Nė vieno.

Nuo 1892 metų Marijampolė turėjo vienintelį marijoną, vienintelį generolą, vienintelį baltą abitą - kunigą Vincentą Senkų.

Jei pradėjau šį skyrelį nuo ašarų, taigi nuo jausmų, tai privalau minėti ir kitą Jurgio Matulaičio apsilankymą Lietuvoje, kur labiau reiškėsi mintys, žinios ir protas. 1909 metais sausio mėnesį subruzdavo Kaunas: Liaudies namuose vyko trijų dienų kursai darbininkams. Jonas Mačiulis - Maironis, Jurgis Matulaitis, Pranas Būčys - ir šie garbūs profesoriai, ir kiti paskaitininkai susirinkusiems kalbėjo lietuviškai. Pamenate, ne kartą minėjau, kad miestuose mūsų kalba buvo užguita, atstumta... Jau vien tai, kad įtakingi žmonės jos neniekina, klausytojams kėlė nuostabą, džiaugsmą.

Pirmasis kalbėjo Jurgis Matulaitis.

- Socialinis judėjimas, - pradėjo jis, - kaip srauni upė pavasarį, sniegui paleidus, eidamas pirmyn vis putoja, kaskart naujus žmonių sluoksnius savo srovėn įtraukdamas...

Ir pats kalbėtojas priminė sraunią upę, žmones mąstyti viliojančią.

Velnio nešta ir pamesta

Šis skaitymas, žinoma, skiriamas dievoieškai: kuo mintimis pakilsime aukščiau, tuo pamatysime daugiau. Bet... Į debesis besidairant, pravartu matyti, kas po mūsų kojomis. Svarbu suvokti, kas šalia mūsų, su kuo esame patys mes.

Velnio iš Polocko nešta ir Varšuvoje pamesta... Kaip kitaip galėtume sakyti apie siuvėjęlę, apsukusią galvą ne tik paprastiems žmonėms, bet ir labai garbingiems kunigams.

- Šėtonas prisidengia šviesos pavidalu, kad galėtų pakenkti reikalui, - taip apie paslaptinę moterį sakęs Jurgis Matulaitis.

Kas ji?

Felicija Kozlovska, vėliau persivardinusi kitaip: Marija Pranciška. Kaip be Marijos, jei rengiesi kurti jos vardo organizaciją... Vienas gražiausių vardų, taip tinkančių spekuliacijoms: ne tik naiviems filmams, dėl to naivumo - tiek to... Ir sektoms.

1893 metais, kai Felicijai buvo trisdešimt vieneri, jai apsireiškė: neva pats Dievas prisakė įkurti kunigų ir pasauliečių draugiją Marijos garbei.

Nerūkyti. Nevartoti svaigalų. Nevalgyti mėsos. Ne tik šie trys priesakai Kozlovskos pasekėjus skyrė nuo kitų. Nerūpi jiems popiežius. Nesvarbūs šventi paveikslai. Nebelieka išpažinties. Komunija dalijama dviem pavidalais - tai ostija ir vynas, net kūdikiams po krikšto. Svarbus moters vaidmuo. Beje, ir Jurgiui Matulaičiui moteris atrodė ne šiaip padarai, bet apie tai vėliau...

Marijavitai - taip vadinosi Kozlovskos organizacija. Žmonės rasdavo ir kandesnį žodį: kazlavitai. Vadindino mankietininkais, lietuviškai sakyti - rankogalininkais. Marijavitų skiriamasis ženklas - juodi rankogaliai.

Marijavitų daugėjo. Kartu su jais - ir intrigų, nesutarimų, neį-

prastų tarpusavio santykių: siuvėja pasisakė už santuoką su kunigais.

Nė pati mergelė Marija nepagelbėjo marijavitams, kai Vatikano žinovai tyrė jų veiklą. Felicijos apsiareiškimus pripažino kliedesiais... Kliedesių, matyt, būta įtaigių: dalis kunigų nė nemanė klausyti Vatikano, ėjo siuvėjos nurodytu keliu. 1906 metais marijavitų kunigus ekskomunikavo. Paprastų žmonių kalba šis skambus žodis reiškia: išvarė iš kunigų.

Tos istorijos galėtume neminėti. Netikrų pranašų šioje žemėje būta ir tebėra tiek daug, kad viskam surašyti neužtektų nei laiko, nei jėgų. Mums marijavitai įdomūs tuo, kad Jurgiui Matulaičiui, jo svajonei tapo kliūtimi. Kaip ištarti marijonai, jei daugeliui vien nuo pirmųjų skiemenų vaidenasi marijavitai - kazlavitai? Kaip įtikinti gerais norais, jei rankogalininkai per šiurkščiai įmerkė rankoves į Marijos gyvenimą?

1909 metais Jurgis Matulaitis pirmą kartą keliauja į Romą. Vincentas Senkus - paskutinis marijonų generolas - savo pasiuntiniui suteikė kuo plačiausius įgaliojimus.

Popiežius Pijus X be vargo atskyrė, kas marijavitai, kas - marijonai. Jurgis Matulaitis, gavęs jo palaiminimą, skubėjo į Varšuvą.

O ten...

Nuo žemės nenustums

Varšavinė - taip vadinosi pagrindinė Marijampolės gatvė. Iš tos Varšavinės ne vienas Marijampolės gimnazistas nukeliavo į vieną ir tą patį miestą - Varšuvą. Būtent Varšuvoje, 1909 metais, rugpjūčio 29 dieną, Jurgis Matulaitis pradėjo kitą gyvenimą: tapo vienuoliu. Jo įžadus priėmė iš Varšavinės į Varšuvą atlėkęs generolas Senkus.

Skaistybė. Neturtas. Klusnumas. Jei jaučiate, kad įžadai jums nebaisūs, o net patrauklūs, ir ne kuris nors vienas, o visi trys - vienuoliais ir vienuolijomis verta domėtis giliau.

Sakote, baisūs, nepakeliami? Tada bandykime tik įsivaizduoti: išsižadame... Ir suvoksime: vienuolynas - ne pastatas, ne namai, kuriuose sava tvarka. Pats žmogus tampa visai kitu, jo gyvenimas kitas. Ar įsivaizduojate save, neturintį kišenėse nieko? Gal ir pačių kišenių neturintį... Net nenorintį turėti?

Kai skaitai Jurgio Matulaičio dienoraštį, gali įsitikinti: tas žmogus iš tiesų gyveno nelyg paukštis. Atrodo, jam nei valgyti, nei gerti nereikėjo, nerūpėjo kuo rengsis ir kur nakvos. Nors rūpesčių būta daug. Ne savimi. Brolija.

Jurgis Matulaitis dienoraštį pradėjo rašyti 1910 metais. Jo dienas sekti jau lengviau. Nedaug sužinosime apie buitį, bet minčių - dar ir kiek. Nesakau, kad tai lengvas, pramoginis skaitymas, ne... Galiu tik pasidalyti sava patirtimi. Kelios dienoraštyje atrastos frazės man padėjo imtis tokių darbų, kurių baiminausi: nepasitikėjau savimi, bijojau kritikos... „Nėra ko bijoti nė žmonių - jie Dievo tau neatims, dangaus prieš tave neuždarys, į pragarą tavęs nenuvarys, jei pats ten eiti nenorėsi. Net nuo žemės tavęs nenustums“ - atrodė, kad parašyta Jurgio Matulaičio specialiai man. Ir tikrai - nenustūmė.

Jurgis Matulaitis taip perrašė marijonų įstatus, taip pertvarkė nuo seno įprastą gyvenimą, kad senasis generolas Senkus tik lingavo

galvą: nebeliko nieko... Per amžių amžius puoselėtas ordino uždarmas virto atvirumu: marijonams būtina eiti į žmones. Dalyvauti draugijose, sambūriuose. Pasireikšti spaudoje.

O balti abitai? Jurgis Matulaitis - slaptas vienuolis, ir kiti broliai bus slapti. Ar balta spalva neišduos?

Jurgis Matulaitis kvatojosi: slapta vienuolija ar vieša - baltas rūbas netiks. Kaip atrodys keliauninkas dulkėtuose keliuose, priemiesčių lūšnose, fabrikuose?

1911 metais Marijampolė laidojo generolą Senkų, nuoširdžiai apverkdama ne tik jį. Ir vienuoliją, ir nunykusius laikus. Niekas nė neįtarė, kad trys bičiuliai, trys kunigai, trys slapti marijonai, trys buvę Marijampolės gimnazistai, tuoj rinks naują generolą.

Ar bereikia sakyti, kas juo taps?

Jonas Totoraitis ir Pranciškus Būčys balsavo už Jurgį Matulaitį. Dar negreitai - tik 1927 metais - generolu taps Pranciškus Būčys. Per tą laiką tiek visko atsitiks.

Romos gundymai

Tas miestas iš tiesų moka gundyti - kuo skirtingiausius žmones, kuo įvairiausiais būdais. Ką futbolu. Ką vynu. Ką muziejais. Ką bažnyčiomis. Ką šiltos nakties svaiguliu.

Nežinau, ar Roma - amžinas miestas, kaip įprasta sakyti. Ji iš tiesų - sena. Tokia sena, kad jei imsime pasakoti praeities istorijas, ilgainiui pamiršime, kodėl pasakojame, tiek jų daug... Iš tūkstančių nutikimų vienas man atrodo derantis šiam pasakojimui: apie vienuolį Telemaką, įsibrovusį į gladiatorių areną.

Smagieji romiečiai gladiusius vertė kautis iki mirties ne tik tarpusavyje... Ir su žvėrimis. Patys reginiu saugiai mėgavosi tribūnose. Ko į areną brovėsi krikščionis Telemakas? Tik tam, kad primintų: žaidimai per žiaurūs. Publika ir iš to sukūrė pramogą: apmėtė vienuolį akmenimis. Vis dėlto kovos baigėsi.

Ši primiršta istorija atkeliauja pas mus iš penkto amžiaus po Kristaus. Daug stipriau ataidi romiečių šūkis: duonos ir žaidimų. Jis buvo, jis tebėra, įkyriai kiekvienam Jūsų peršamas pramogų verslininkų. Tartum nieko daugiau žmogui ir nereikia.

O juk reikia...

Ko Romoje reikėjo generolui Matulaičiui? Sunku būtų išvardinti visus Vatikano įtakingus žmones, kuriuos lankė, besirūpindamas savo vienuolija, beieškodamas, kur ji galėtų įsikurti, besimokydamas, kokia turėtų būti, kokiais būdais veikti.

Vatikanas, kitaip - Šventasis Sostas ar Apaštalų Sostas - vienintelė valstybė, telpanti mieste, Romoje, jauną generolą ir atgimstančią vienuoliją sutiko palankiai.

Generolo apsilankymai baigėsi keistai. Gavo pritarimą ne tik vienuolijai. Jam siūlė (vėl, kelintąjį kartą, gundantis siūlymas...) užimti garbingas pareigas: visų pirma - persikelti į Romą. O jau ten būti

atsakingu už didelę sritį: Lietuvą, Lenkiją, Galiciją (Vakarų Ukrainą). Jurgis Matulaitis neprieštaravo: taip, Vatikanui būtinas žmogus, besirūpinantis atokiais kraštais, gerai nusimanantis, kas ten vyksta ir kaip. Tik ne jis...

Atsisakydamas vardijo priežastis. Nemoka italų kalbos, o prancūzų atseit per silpnai, neturi sugebėjimų priimti svečių, netinka pokalbiams... Dar: yra lietuvis, taigi Lenkijos katalikams gali neįtikti. Svarbiausioji priežastis: jo gyvenimo idealas - vienuolija.

Geranoriški bičiuliai bandė ieškoti išeičių: o jei marijonai įsikurtų Romoje? Generolui palankesnė atrodė kita vieta. Nuo Šveicarijos, nuo taikaus ir saugaus krašto, viliojančiai tebebūtė fenai ir brizai.

Fenai nuo Alpių verčia pirmyn ir mūsų knygos lapus.

Kartu su generolu atmeskime gundymus. Keliaukime į Fribūrą.

Šiame pasaulyje. Ne šio pasaulio

Vienuolynuose vienvietės nėra. Yra brolija ar seserija. Yra nuolankumo įžadai. Kaip likti savimi?

Ir dėl vienvietės, ir dėl daugybės kitų svarbių dalykų generolas Matulaitis tarėsi su patikimu žmogumi - Sergejumi Grumu - Gžimaila (Grum -Grzymajla), rusu kataliku, mokslininku, jėzuitu, be galo branginusiui laisvę.

Grumas vis klausinėjo, kaip generolas keblioje situacijoje elgsis. Rūpėjo abiem ne tik dvasia. Ir kūnas. Ką valgys brolija? Ar privalės dažnai marinti save? O lengvai nusiplakti? Bent jau jėzuitai tais laikais, penktadieniais, plakdavosi...

Ir marinimasi, ir plakimasi Jurgis Matulaitis paliko brolių valiai. Tačiau virėjas į Fribūrą pasikvietė geras - dvi lietuvaites, Agotą ir Marcelę. Pats vis savimi nusistebėdavo: jau prarado skonį, maistas jam nebesvarbu, koplyčioje smagiau nei virtuvėje. Kitus ragino džiaugtis viskuo, ką dovanoja dangus: gardžiu maistu, saulėta diena. Smagūs pasivaikščiojimai, žaidimai, mankšta... Ligotas generolas ne tik spėjo su visais, bet ir skatino mankštintis kuo smarkiau. Retsykiais priguldavo kelioms minutėms pailsėti dienos viduryje. Tik kelioms. Keldavosi anksčiau nei kiti: paryčiais, trečią ar ketvirtą. Penktą maldai kilo kiti.

Noviciatas - taip vadinama ta vieta, kurioje susirenka žmonės, norintys įsitikinti: ar tinku į vienuolius? Galime vadinti ir lietuviškai - naujokynas. Generolas nebarė tų, kurie, baigę savo laiką Fribūro naujokyne, nutarė likti patys sau. Žinojo, kad tai, ko išmoko, ką įsidėjo į galvą ar į širdį, nepražus.

Naujiesiems marijonams rūpėjo ne tik žmonių globa. Rūpėjo šviestis ir šviesti, suvokti šiame pasaulyje kuo daugiau. Nuolatiniai knygų skaitymai, pokalbiai apie jas - tokia naujokyno kasdiena. Jei

nuo ko ir stabdydavo Jurgis Matulaitis savo mokinius, tai nuo noro keliauti skleisti katalikybės į tolimus kraštus: „Laukiniai bus mažiau atsakingi prieš Dievą, nes apie jį nieko negirdėję“. Lietuvoje ir Lenkijoje, gimtuose kraštuose, slaptų marijonų laukė pavojingesni darbai.

Kad tie jaukūs, skardžiu kvatojimu aidintys, giedros nuotaikos kupini namai yra naujokynas, žinojo tik tie, kurie gyveno jame. Net nuo šveicarų slėpė, kodėl susibūrė čia. Sakyta: tai - studijų namai. Dalis gyventojų tikrai studijavo universitete, dalis ėjo mokslus savarankiškai.

Kilo įtarimų: ar ne marijavitai glaudžiasi Alpių šešėlyje?

Skundus Vatikanui siuntė gal ne piktavaliai, gal tik atsargūs žmonės. Vatikanas, laimei, žinojo, kaip juos numalšinti.

Ir Jurgis Matulaitis žinojo, kaip derinti šiurkštaus pasaulio taisykles su sielos poreikiu, kaip pakilti aukščiau intrigų: vienuoliai yra šiame pasaulyje, bet ne šio pasaulio.

O vienatvė?

Atrasdavo laiko klajonėms tie, kuriems kildavo poreikis pabūti vieniems. Raminantį žodį iš Jurgio Matulaičio išgirdavo besiblaškantys:

- Studijuok ramiai toliau...

Ten, kur orūs veidai

1913 metai. Liepa. Iš Havro uosto laivas „France“ į Jungtines Amerikos Valstijas plukdo tris marijonus - ką tik naujokyną baigusius kunigus Feliksą Kudirką ir Julijoną Kazaką. Kartu su jais - Jurgis Matulaitis. Keliauninkai kiek vėluoja: senojo marijono, Jurgio Kolesinsko, neberas.

Atmintyje liks jo džiaugsmas netikėtai atnaujinta vienuolija. Jo savanoriškas persirengimas: iš balto - juodu. Liks jo auka marijonams: penki tūkstančiai dolerių. Pinigai virs būstu jau ne naujokynui, o vienuolijai steigti.

Kodėl Amerika?

Žmonės, nesidomintys politika, nelendantys į ją, bėgantys kuo toliau, dažniausiai būna... įžvalgūs politikai. Jie stebi pasaulį. Jie vertina įvykius. Jie nuspėja, kas pasauliui gali nutikti.

Toks buvo Jurgis Matulaitis. Jautė: Europa alsuoja karu... Amerika stojasi ant kojų, o kartu - ir Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai naujakuriai.

To meto lietuvius emigrantus dažniausiai vadiname šipkartininkais. Šipkarte tereiškia vieną - laivo bilietą. Lietuvui valstiečiui, ieškančiam laimės svetimame pasaulyje, pinigus šipkartei sudėdavo visa giminė.

Jurgio Matulaičio gimimo metai sutampa su tuo laiku, kai pirmieji lietuviai patraukė Amerikon, nelabai žinodami, nei kur ji yra, nei kokia yra. Buvę baudžiauninkai plaukė pas buvusius vergus ir vergvaldžius.

Jurgis Matulaitis Niujorko uostą pasiekė keturiasdešimt dvejų... Ne tam, kad išvengtų karo. Ne tam, kad atrastų laimę. Jo laimė tebelaukia Lietuvoje... Generolui rūpi, kad išliktų vienuolija. Saugesnės žemės, nei Amerika, kol kas nėra.

Čikaga labiausiai domino marijonus. Gyvulių skerdyklų miestas, teikęs svetimšaliams nežmoniškai sunkias, o vis dėlto - darbo vietas. Lietuviškiausias Amerikos miestas... Jau augo nauja lietuvių karta. Vyresnieji ilgėjosi Lietuvos, savų papročių ir apeigų. Kalbos. Bažnyčios. Trūko lietuvių kunigų.

Jurgis Matulaitis skubėjo atgal: ilgėjosi Fribūro, naujokyno. Ne tik... Labai norėjo kuo greičiau perduoti trumpos kelionės įspūdžius.

Jungtinės Amerikos Valstijos Jurgiui Matulaičiui patiko: tokia tautų darna. Patiko, kad lietuviai skuba lavintis, į mokslus leidžia vaikus. Nerimavo dėl tų, kurie dirba anglies kasyklose, - jie atokiau nuo kultūros. Bet labai džiaugėsi, kad jo sutiktų žmonių orūs veidai. Lygino Amerikos lietuvius išeivius su tais, kurie gyvena Rusijoje... Ar bereikia sakyti, kurie įsikūrė geriau? Pats, mokėdamas šitiek kalbų, baiminosi: kad tik nepamirštų gimtosios lietuvių naujoji, Amerikoje gimusi, karta.

Ar grįžę į ramųjį Friburgą keliausime dar toliau? Ten, kur neramiau?

Taip.

Jurgio Matulaičio ilgisi Marijampolė. Lietuva.

Kraujo katilas Europos širdyje

Marijampolė dar negalėjo priimti marijonų: tebesergėjo žandarų valdžia, o ir iš Balkanų beldėsi karas.

1914 metai, birželio 28 diena - tyki Lietuvoje. Diena prieš švento Petro ir Povilo atleidus - tokius vasariškus, viltingus, įkvepiančius... Sarajeve, Bosnijos centre, studentas Gavrila Principas, serbų karininkų įkalbėtas, nušauna Austrijos sosto įpėdinį Francą Ferdinandą. Liepos 28 dieną ima virti kraujo katilas pačioje Europos širdyje - taikliau kaip skulptorius Petras Rimša apie tą laiką nepasakysi.

Karas užkirto Jurgiui Matulaičiui visus kelius. Iš Marijampolės spėjo pasiekti Kauną, Vilnių, Varšuvą... Liko ten.

Štai kuo baigėsi tykios ir taikios rekolekcijos. Marijampolėje jas surengė pusiau lietuviška, pusiau lenkiška Seinų vyskupija. Pirmosios vyskupijos rekolekcijos, vykusios ne lenkų, lietuvių kalba.

Rekolekcijos - kas gi jos?

Pasakysime taip, kaip rašo žodynas: dvasinio susikaupimo apeigos. Ar aiškiau? Galime kitaip: rekolekcijos - katalikų religinės pratybos. Svarbu pasitraukti nuo žmonių atokiau. Pasinerti į tylą. Apmąstyti savo gyvenimą.

Ar gali atlikti rekolekcijas Tu pats, jei nori, savo namuose?

Kodėl ne...

Madingi vėjai iš Rytų mūsų susikaupimą, mūsų susimąstymą išmokė vadinti kitaip: meditacija. Nežinau, ar žodis svarbu. Svarbiau, kad mąstytime. Jei mąstome, tai suvoksime: mūsų, pasauliečių, rekolekcijos ir tos, kurios skirtos vienuoliams, kunigams - ne tas pats.

Įprasta, kad vienu būriu rekolekcijas atliktų vienuoliai, kunigai. Dažniausiai - tos pačios vyskupijos. Bendri skaitymai. Bendri pokalbiai. Bendra malda. Mąstymas pavieniui. Esi atskirai nuo visų, bet - drauge.

Jurgi Matulaitį rekolekcijoms į Lietuvą kviesdavosi dažnai. Ne tik dėl to, kad buvo iškalbingas. Buvo ir gailestingas.

Beje, tas iškalbingumas iš kur? Nemanykime, kad tai - vien dangaus dovana. Jei kuris iš skaitančiųjų buvote giriamas už gabumus ar net talentą, gerai žinote: tai - ir kryžius, verčiantis dirbti sunkiai, daug. Saldi katorga, ir tiek.

Iškalbingasis Jurgis Matulaitis atlikdavo iš šono žiūrint net ir keistas kalbos, balso pratybas, mokė jų kitus: išmintingam žodžiui būtina sklandi tartis, balso atspalviai.

Apie gailestingumą... Ar ir jis - dangaus dovana?

Klajodama kartu su Jurgiu Matulaičiu, vis pamirštu priminti jo ligas. Žinau: generolas mokėjo užjausti ne tik ligotą. Mokėjo suprasti pavargusį. Kartais per rekolekcijas ragino knygas atidėti, mokė gyvu žodžiu.

- Eikite į nuošalią vietą ir bent kiek atsilsėkite, - mariojono kunigo Jurgio Tilvyčio atmintyje išliko ir tokia rekolekcijų pradžia.

Eiti į šoną ir bent kiek atsilsėti laikas ir Jums, ir man.

Keliausime į metą, vertą didelių apmąstymų. 1914 metai. Karas, pramintas Pirmuoju pasauliniu karu. Didžiosios valstybės kaunasi. Lietuva virsta karo lauku.

Ir Lenkijoje, išsiilgusioje laisvės, slogu.

Bielianų generolas

Didelį žmogų, o dar palaimintąjį, kyla noras dalytis. Ir dėl Jurgio Matulaičio susibarama: kieno jis?

Jei atidžiai skaitysime toliau, suvoksime: ne tik lietuvių ir lenkų. Ir baltarusių, kuriuos mieliau vadinu kaip senovėje - gudais... Ir baikime. Dalybos į dangų nenueis.

Kas kita meilė. Kuo ramiausia širdimi galiu sakyti: Varšuva mylėjo Jurgį Matulaitį. Buvo už ką.

1915 metais į Varšuvą atėjo vokiečių kariuomenė. Rusai atsitraukė. Menka nauda, o... nauda. Galėjo atgimti ir marijonų, ir kitos vienuolijos. Jei tik nebijojai suktis šalčio ir alkio nukankintame mieste.

Vyslos krante, netoli Varšuvos, iš griuvėsių kilo Bielianų vienuolynas. Rūpėjo ten apgyvendinti našlaičius. Juos globoti. Maitinti. Nuolatinės Jurgio Matulaičio kelionės į alkaną Varšuvą vežimu: duonos, anglių, drabužių. Kai vokiečių valdininkas pavargo barti prašytoją kunigą, prabilo jis:

- Visa tai man, o kas dviem šimtams našlaičių?

Gavo iš suglumusio valdininko daugiau nei prašęs.

Ir Jurgis Matulaitis, ir jo vienuoliai Bielianuose užmigdavę keisčiausiu metu: prie stalo, skaitydami. Alino statybų nuovargis. Ir alkis, marinimasis ne savo valia.

Bielianuose smagiai sukosi vienuolės, Marijos šeimos pranciškietės, vėliau ir Jėzaus Vardo seserys. Išgyventi pačioms, paremti kitus joms padėjo ne vien malda. Ir jau tikrai ne zirzimas, ne rauda. Vienuolės įkūrė apylinkų mergaitėms siuvimo ir kirpimo kursus. Miklių rankų visada stinga. Juo labiau kare.

Prieglaudai vadovavo vienuolė Marija Uršulė Herman. Ji įtiko vokiečiams. Ne tik todėl, kad vokiečių kilmės, bet ir dėl to, kad jos

dokumentuose - stebuklingas žodelis fon. Fon - tai bajoriška kilmė, veikusi vokiečių valdininkus. Titulą jai parūpino... Jurgis Matulaitis.

O ištikimoji draugė grafaitė Cecilija? Ir ji šalia... Paršiukų istorija juokino visus: kaip grafaitė vienuolė juos vežė iš savo ūkio į Bielianus, kaip sutikusi vokiečius tykiai meldė, kad tie paršiukai nekriuksėtų. Budri, išalkusi sargyba juos atimtų kaipmat.

Generolas, dalijantis bulves apylinkų žmonėms... Griaunantis barakus kurui... Lyginantis terasas... Sodinantis vaismedžius... Besirūpinantis, kad virėjos vilkėtų baltai... Renkantis šiukšles... Darbai pavirto ir vėl nelauktu postu: Varšuvos magistratas (mūsiškai miesto taryba) už akių Jurgį Matulaitį išrinko miesto valdybos nariu.

1918 metai. Vėsta karas. Jurgis Matulaitis vėl Marijampolėje. Atstatęs Bielianus, atstatys vienuolyną ir čia. Atkeliaus Fribūro naujo-kynas.

Svajonė pildosi? Ne... Atsitiks truputį kitaip.

Sakau atvirai: į Vilnių, į mylimą miestą, šį kartą nenoriu keliauti. O Jurgis Matulaitis? Nesiveržia ir jis.

Baltos ir juodos dienos ten susikirs dar stipriau... Šviesos skraistę ir vėl matuojasi šėtonas.

Iš meilės galima ir uždusinti

Jūs norite mane pražudyti

1918 metai. Vasara. Marijampolė. Vienuolynas. Vakaras sode. Ramiai, susikaupęs, Jurgis Matulaitis klausėsi: ką siūlo, ką kalba, ko nerimauja netikėti svečiai. O jau tada:

- Jūs norite mane pražudyti...

Kas žudikai?

Jie - kunigai, Juozas Purickis ir Alfonsas Petrulis. Pastarasis - vienas iš dvidešimties signatarų. Jis tik prieš kelis mėnesius Vilniuje, Vasario 16-ą dieną, pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės aktą.

Abu - Lietuvos Tarybos pasiuntiniai, siųsti įkalbėti Jurgį Matulaitį tapti Vilniaus vyskupu. Pačiam Matulaičiui atrodė: svečiai atvyko įsitikinti, ar jis vis dar lietuvis.

Neilgas generolo džiaugsmas vienuolija... Nykstanti svajonė: dabar jau ne palei Sariną, o palei Šešupę jis vadovaus naujokynui. Palei Šešupę, ne palei Vyslą, stiprės marijonų vienuolynas.

Marijampolę pasiekęs pavasarį, rudenį žinojo: vyskupystės - neišvengs. Gandas apie būsimą vyskupą Vilnių pasiekė greičiau, nei pats skiriamasis iš Lenkijos Lietuvą. Kai kurių pokalbių su Vilniaus kunigais prasmės tą vasarą Jurgis Matulaitis net nesuprato: jie jau žinojo. Jis - nė neįtarė, nesiruošė.

- Jei Lietuvai mano auka reikalinga... - tokiais generolo žodžiais tą vasarą baigėsi pašnekesys sode.

Kur nebus reikalinga.

Kol Jurgis Matulaitis atsikalbinėjo, kol prašė vienuolių ir kunigų, kad rašytų laiškus į Vatikaną su įrodymais: vyskupu būti jam nevalia, vyskupystėn brovėsi Konstantinas Olšauskas.

Atsitiko keistas dalykas: įtikinėdami, kaip Jurgis Matulaitis reika-

lingas vienuolijai, draugai ir bičiuliai vis vardijo jo geriausius bruožus.

Ir įtikino: jei jis toks tobulas, geresnio vyskupo už jį nei Bažnyčios, nei Lietuvos valdžia, nei Lietuvą rėmusi, iš jos besitraukianti Vokietija, neras... Pasirinktas Vatikano buvo ir dėl to, kad jį mylėjo lenkai. Bent jau Varšuvos lenkai.

Pasaulis tebekariavo: sostinėje vyskupas Jurgis mūšių regės. „Vilniaus gatvės nuolat siaudžia kareivių krakoviakais; kai nutyla kareivių, toliau juos tęsia gatvės vaikai. Net miesto mergos trumpiau pasikirpo sijonus ir plaukus“.

Kas taip rašė? Vaižgantas. Ir tęsė: „Mada, toks šišas, toks oro antkrytis, - tai kaip gi jam nepasiduos ir dvasiškiai...“

Linų dievas

Niekaip kitaip nepavyks atpasakoti to meto, kaip tik per žmones, jų likimus. Pirmasis tebūnie Juozas Tumas. Kunigas, rašytojas, žurnalistas pasirinko pagonišką slapyvardį: Vaižgantas - linų dievas.

Parašęs romaną „Pragiedruliai“, Vaižgantas neįtarė, kad jis pats daug kam pragiedrulys... Jurgiui Matulaičiui - tikrai. Dienoraštyje vyskupas ne kartą rašė: pasiunčiau Tumą, paprašiau Tumo.

Kur siuntė, pas ką? Dažniausiai - pas bolševiką Kapsuką. Pas Vincą Mickevičių, Tumo nuošalioje Vadaktelių parapijoje slėptą, išsaugotą nuo žandarų.

Ir įšventinimo Kauno katedroje, ir vyskupo įžengimo į Vilniaus katedrą dieną, gruodžio 8-ą, Lietuvoje girdėti: vokiečiai traukiasi. Netoliese žvanga rusų bolševikų, Raudonosios armijos ginklai.

„... kniūpsčias kryžium parkritęs vyskupas Jurgis (...) rodės vienas... vienas... visoje toje minioje“. Tai - ištrauka iš Vaižganto rašinio apie vyskupo įšventinimą.

Vyskupas dienoraštyje išskirs Tumo kalbą per iškilmingus pietus. „Mes turime kunigų politikų, tautininkų, visuomenininkų ir kitų kitokių, bet neturime tėvo, ganytojo. Kai reikia eiti išpažinties, kai nori atlikti rekolekcijas, nėra kur, nėra pas ką“. Tai pasakyta 1918 metams besibaigiant. Labai greitai, 1919 metų vasarį, Vaižgantas rengsis mirti. Šauksis vyskupo.

Kuris kunigas pėsčias lydės dovanai neturtėlės karstą į kapines? Visame Vilniuje - tik Tumas. Grįždamas iš Rusų pasijuto lengvai, nelyg paukštis. Gal atlikta pareiga lengvino kelią? Jei...

Taip reikėsi liga, dėmėtoji šiltinė - ištikima karo palydovė. Dėkuidie, išpažintis nebuvo paskutinė.

Linų dievas iš tiesų ėjo lino kelią. Jį vis viliojo ir vis aplenkdamo mirtis... Nebandė nuo žmonių slėpti, ko stojęs į kunigų seminariją.

Ne tik todėl, kad gimė per pačią sumą, ir dar Marijos, Kristaus motinos, gimimo dieną - rugsėjo 8 -ą (beje, tai ir Vytauto Didžiojo karūnavimo diena).

Šneki motina apie būsimą kunigą apskelbė Malaišių kaimui, o gal - visai Svėdasų parapijai. Nuo kūdikystės pramintas kunigėliu, šitaip sesių ir brolių šaukiamas, į klierikus ėjo ir dėl to, kad po Daugpilio (tuomet jis vadintas Dinaburgu) mokyklos jautėsi ligotas, tikras mirtininkas. Guodėsi: maldomis į geresnį pasaulį lydės visa Kauno seminarija.

Tuo metu Vilniuje, o ir kitur, buvo įprasta: kunigas vilki sutaną. Vaižgantas vilkėjo švarką, ir dar ryškų. Uolios davatkos jį skundė vyskupui Jurgiui: ką sau mano, toks gražus, dar kuri įsimylės. Vyskupas kvatojosi: švarkas - ne vilionėms. Kas kas, o davatkas gundyti Tumui, skęstančiam darbuose, rūpėjo mažiausiai. Tiek dirbdamas, ir vis dovanai, Tumas sutaną turėjo tik vieną. Tą pačią sutrintą. Ją tausėjo mišioms.

„Tai gabus rašytojas, jo raštai nepaprastai vaizdingi“, - apie Vaižgantą rašė Matulaitis. Kiek galėjo, tiek stabdė (ir ne tik jis...) savo ištikimąjį kunigą nuo žurnalistikos. Žavėjosi jo romanu „Pragiedruoliai“.

Vaižganto žurnalistika padeda atspėti keblų laiką.

Iš meilės

Kapsukas - lietuviškas Leninas?

Galbūt...

Vienas rusas lakūnas pasakojo: apsigyvenęs sovietų laikais Vilniuje, pamilo dailią damą. Jie skirdavo pasimatymus prie Lenino paminklo. Tuščiai... Lakūnui atrodė: Leninas - tas, kuris Rotušės aikštėje. Ten būta Kapsuko. Leninas ranką tiesė Lukiškėse.

Tiek to paminklai... Įsigilinkime į nuotraukas. Ir vienose, ir kitose matysime vienodai gudrias ar visų bolševikų vado Lenino, ar lietuvių svarbiausiojo bolševiko Kapsuko akis. Tas gal nebuvo taip perdailintas: gal kas pamena spaliukų ženkliukus - žvaigždutes? Ne vaikas Volodia Uljanovas, vėliau pasivadinęs Leninu, iš jų žvelgė. Angelas.

Nežmoniškas ar Lenino, ar Kapsuko darbingumas: tiek prirašyti, išspausdinti... Kas iš to? Ar kas dabar skaitys? Neslėpsiu, bandžiau. Ir užmigau.

Bolševikai, komunistai - žmonės, pasisavinę Kristaus komunos idėją: lygūs visi. Idėją pavogė. Kristų pamiršo... Šlovino skurdą. Naikino aplink save visus - bendražygius, giminaičius, draugus... Ligotai įtarūs, privirė tiek košės, kad pasaulis tebesrebia ją ir dabar.

Vincas Mickevičius - turtingų Suvalkijos ūkininkų sūnus - verždamasis kovon ir valdžion ieškojo ne turtų. Dosni gyvenimo pradžia: Marijampolės gimnazija, Seinų kunigų seminarija, slapta „Sietyno“ draugija ir slaptas, lietuviškas „Varpo“ laikraštis.

Ar pamenate kratą Peterburgo akademijoje? O žandarų vadą Vonsiackį - dar kartą?

Vinco Mickevičiaus Seinų seminarijoje, priešingai, negu Jurgio Matulaičio Peterburgo akademijoje, niekas neapsaugojo. Nesisaugojo jis pats - jau minėjome pernelyg atvirus laiškus... Iš seminarijos pašalintas, slapstęsis, kalintas, tremtas, persekiotas, Vincas tapo per-

nelyg įtarus. Didysis keistumas yra tas, kad tremtis atšiauriame Sibire apgydė jo (beje, ne tik jo, taip yra nutikę ir kitiems tremtiniamis džiovininkams) plaučių ligą.

Nei Sibiras, nei laisvos studijos Šveicarijoje neišgydė kitos ligos: per daug troško valdžios, dar labiau keršto. Per greitai pamiršo Marijampolės mokytojo Petro Kriaučiūno perspėjimą: svaigina ne vien alkoholis, bet ir kėlimasis į puikybę, gavus valdžios... Vinco Mickevičiaus - Kapsuko likimas tikrai išskirtinis: 1936 metais Maskvoje jis spėjo numirti sava mirtimi, nuo tos pačios plaučių ligos (jo bendražygis Maskvoje sušaudė, ištremė).

Tokie, apsvaigę žmonės, parankūs Maskvai visada, kai tik neramūs laikai. Sunku surasti pasaulyje kitą partiją, organizaciją, draugiją, kurios nariai taip noriai, taip uoliai būtų naikinę vieni kitus.

Laikai ir buvo neramūs - per karą, po karo.

Kas kariavo, su kuo? Didžiosios valstybės grupavosi. Vokietija, Austrija, Italija ėjo prieš Rusiją, Angliją, Prancūziją. Arba: Rusija, Anglija, Prancūzija ėjo prieš...

Tai, kas vyko po karo, sielon stringa labiau, nei dėl ko prasidėjo karas. Paskaitykime vokiečių Remarką (Remarque), jo „Vakarų fronte nieko naujo“. Suvoksime, kas yra karas, o kas prarastoji, kariavusi karta.

Lietuva nesijautė prarasta. Nė Lenkija. Didžiųjų peštynės parankios mažesniems. Peštynės įtikina: mažesnis - ne menkesnis. Metas pasireikšti silpnojo galiai.

Ir Vilnius - visada reikalingas visiems... Rusams, vokiečiams, lenkams... Visada glėbyje.

Iš meilės galima ir uždusinti.

Uždusti.

Vienas... Ne vienišas

Naujametinis traukinys iš Vilniaus į Kauną buvo paskutinis.... Ilgam... Paskutinysis traukinys išgabeno beveik visus žmones, pasauliui skelbusius Vasario 16-ą... Beveik visą Lietuvos Tarybą, dar nenutarusią, kur saugiai apsistoti: Kaune, Gardine. Ne tiek jau daug tų lietuvių buvo Vilniuje. 1919 metų sausio 1-ą liko mažiau.

Bet liko.

Tarybos pirmininkas Jonas Basanavičius gyveno Vilniuje ir prie bolševikų, ir prie prie lenkų. Nesulaukė, kol Lietuva Vilnių atgaus. Liko Gedimino mieste tam, kad jame ir mirtų. Ne bet kokią dieną, Vasario 16-ą, 1927 metais. Nepriklausomai Lietuvai, Lietuvai be Vilniaus, buvo devyneri.

Liko Vaižgantas - iki 1920 metų, kol prezidentas Antanas Smetona pasikvietė jį redaguoti Lietuvai svarbią spaudą. Kiek gyvens, tiek vyskupėlių Jurgį - būtent vyskupėliu vadins, ne vyskupu - minės geru žodžiu.

Iki 1925 metų Vilniaus vyskupystę gansys Jurgis. Kaip ją, įvairiautę, suganyti?

Kaip sutaikyti lietuvius ir lenkus? Nuraminti politikuojančius kunigus? Numaldyti karštakošius, šokančius prieš žydus? Kaip padrąsinti savo kalbos besivaržančius gudus? Aprėpti teritoriją - nuo Baltstogės iki Giedraičių, nuo Drujos iki Astravo, nuo Vievio iki Gardino. Jei dabar teritoriją atkurtume, būtų ji per kelias valstybes.

Vienas. Tai justai iš vyskupo tų dienų dienoraščio. Ne vienišas - saldi, svaiginanti, stiprinanti malda.

Pasirengęs mirti, žūti, bent jau sėsti kalėjiman. Nė už ką nesitraukiantis iš Vilniaus. Kas, kad jį skatina bėgti, kad perspėja: tuoj bolševikai suims, išstems... Kartais naktis leidžia nenusirengęs, snūduriuodamas, klausydamasis: bolševikai vėl veržiasi į jo vartus.

Neįsiveržę naktį, atvyksta dieną: jiems visi būstai savi. Erdvi vyskupija - patraukli; vis bando įsikraustyti. Ne vieni. Su moterimis. Ne su žmonomis. Ką, jei ne Tumą, pas Kapsuką siųsti apsaugos? Ta apsauga - tik raštas. Raštas beraščiams...

Tėvas Mukermanas (Muckermann) - skaudi to meto istorija. Iš Vilniaus bolševikai trėmė konkurentą - kunigą vokiečių, prižiūrėjusį Šv. Kazimiero bažnyčią, būrusį darbininkus. To bolševikai, darbininkų atstovai, negalėjo atleisti... Žmonės, atėję pasiklausti paskutiniojo, atsisveikinimo pamokslo, nutarė kunigo iš bažnyčios neišleisti. Darbininkai katalikai stojo prieš darbininkus bolševikus.

Šį kartą pas Kapsuką ėjo ne tik Tumas. Ėjo ir Emilija Vileišienė, ne taip seniai gelbėjusi Kapsuką ir nuo kalėjimo, ir mirties... Pasiuntiniams pavyko iš komisaro atgauti bažnyčios raktus. Bet ne kunigą. Iš Smolensko kalėjimo jį išgelbėjo tik tarptautinės organizacijos.

Antrasis pasaulinis karas privers tėvą Mukermaną, nesitraukusį iš Vilniaus, trauktis iš gimtosios Vokietijos. Ne nuo rusų bolševikų. Nuo vokiečių fašistų.

Istorikė Genovaitė Gustaitė man, šią knygą rašančiai, padovanojo savo straipsnį „Vyskupas Matulaitis ir žydai Vilniaus vyskupijoje 1918 - 1925 metais“. Istorikė primena, kad bene labiausiai Vilniuje skriaustai tautai - žydams - Jurgis Matulaitis buvo ne tik atidus, paslaugus, ne tik už juos meldėsi, vyskupas juos gelbėjo.

- Ką galėdamas darau, kad žydų žudynių nebūtų, ir katalikai žmonės klauso, nors juos kareiviai armiečiai (raudonarmiečiai) ne kartą buvo telkę žydų mušti, - taip sakęs Jurgis Matulaitis jį lankiusiems svečiams.

Jau lenkmečiu pagalbos kreipėsi pats Vilniaus rabinas Rubinšteinas, lydimas gerumu garsėjusio daktaro Šabado. Jiedu prašė padėti gelbėti suimtus žydų šviesuolius: poetą Leo Jofę ir literatą Samuelį Čarnų.

Vyskupas darė ką galėjo... Bendravo su lenkų karininkų elitu, prašė laisvės įkalintiems, siuntė savo žmones suimtųjų lankyti.

Gerokai vėliau, 1935 metais, Niujorke idiš kalba pasirodys knyga, skirta Vilniaus miestui. Joje baltalenkių kalinys Čarny prisimins 1919 metus, kai jiedu su Leo Jofe buvo vos nesusaudyti.

Vos...

Paskutinis jo gailaitis

Bolševikai Vilnių paliko pavasarį, prieš Velykas... Net iš istorijos vadovėlių nyksta jų kurta valstybė - tik kelių mėnesių, neapibrėžtomis sienomis, gremėzdišku pavadinimu: Lietuvos ir Baltarusijos tarybų socialistinė respublika. Trumpiau - Lietbelas.

Jei lenkų legionai jau pakeliui į Vilnių, jei kelią jiems bando užstoti tik įkurta Lietuvos savanorių kariuomenė, jei nekantraudama tautiečių laukia Vilniaus lenkų bendruomenė - pats laikas pasakoti apie Juzefą Pilsudskį, pramintą paskutiniu jogailaičiu. Apie maršalą, lenkuose buvusį įtakingesnių nei patys prezidentai. Apie narsų vyrą, rengusį pasikėsinimą prieš carą Aleksandrą III. Apie Sibiro tremtinį. Apie, apie...

Maršalo tėviškė - tik keliasdešimt kilometrų nuo Vilniaus Švenčionių link, Zalave. Į Vilnių Juzefas atvyko septynerių. Visada pripažins: tas miestas išpuoselėjo jame viską, ką turi gražiausio. Ne bet koks miestelis jo gyvenime ir netoli Vilniaus esantys Bezdonys: ten ginkluotas Juzefas apiplėšė pašto traukinį. Ne savo, o kovos prieš carą labui. Vietiniai žmonės mėgsta apie tai pasakoti: sunku dabar beatskirti, kur tiesa, kur legenda.

1919 metų balandis: Pilsudskis įjoja į Vilnių. Neslepia - tai laimingiausia jo gyvenimo valanda. Lietuviai, likę be Vilniaus, ją vadins nelemties valanda.

Maršalas pabrėžia: jis trokšta atiduoti Vilnių Lietuvai. Sąlyga viena: bendra Lietuvos ir Lenkijos valstybė.

Juzefui Pilsudskiui vis vaidenosi Jogailos laikai, vis atrodė: Vilnius taps lygiavertis Krokuvai. Kuo tapo? Vaivadijos centru. Pakraščio provincija. Lietuvių žaizda. Keldamas tostą už Vilnių, priklausantį Lenkijai, maršalas neatrodė laimingas. Lietuviams Kaune tąsyk reiškė užuojautą ir supratimą. Vadino broliais. Nors suvokė: brolystė nyks-

ta, ji negali būti vienas. Ir Vilnius nunyks... Minėjo ir mus, ateities kartas.

Ką galime mes?

Lankydami Vilniuje Rasų kapines, nulenkti galvas kariams, ir lietuviams, ir lenkams, besiilsintiems toje pačioje žemėje.

Ne taip jau toli vienas nuo kito ilsisi du patriarchai. Kukliame kape - jokių valdiškų postų Lietuvoje neturėjęs, daktaras, Bulgarijos kunigaikščio Ferdinando rūmų gydytojas, mokslininkas, tautosakos rinkėjas Jonas Basanavičius. Prašmatniame - maršalas, ministras pirmininkas, karvedys Juzefas Pilsudskis.

Jei tiksliau - ilsisi jo nerami širdis. Taip prašęs pats. Kūnas - Lenkijai, Krokuvai, Vaveliui. Širdis - Lietuvai, Vilniui, Rasoms.

Jurgio Matulaičio gyvenime Juzefo Pilsudskio pasirodymas Vilniuje pakeitė daug. Kartu su juo atvyko monsinjoras Rati (Ratti) ir tuoj panorą vykti dar toliau - į Kauną, ten, kur iš Vilniaus užkirsti visi keliai. Ne tik Pilsudskiui, visai delegacijai, visam žymų žmogų pamatyti ištroškusiam Vilniui tas noras kėlė daug nuostabos.

Net siųsti telegramą, net pakalbėti telefonu su Lietuva Rati galėjo tik per Berlyną. Ir pakalbėjo. Ir nuvyko... Vievyje jo laukė specialus traukinys.

Ambrogio Damiano Achile Ratti. Taip rašytų monsinjoro vardą Italijoje. Įsidėmėtinos ir jo to meto pareigos: apaštališkasis vizitatorius. Netolimas metas, kai ir Jurgis Matulaitis tokias pareigas eis.

Kalbame ne tik apie Jurgio Matulaičio supratingą bičiulį. Ne tik apie bažnyčios atstovą, besirūpinusį ir Lietuva, ir kaimyniniais kraštais. Ne tik apie drąsų alpinistą, kopusį į aukščiausias viršukalnes.

Rati - būsimas popiežius, žvelgęs į pasaulį ne tik nuo Alpių aukštybių. Dairėsi ir nuo Gedimino kalno, ir nuo Verkių kalvų, - kartu su Jurgiu Matulaičiu.

Kas ten, bulvėse? O kopūstuose?

Vaikų prieglaudą, besislapsčiusią Rusijos glūdumoje nuo karo, į Lietuvą parvežė kunigas Raštinis. Nežinojo, ką Vilniuje ras.

Rado bolševikus, Kapsuką...

Trinapolis - nuo senų laikų vyskupijos valda. Katalikų maldoms skirta Trinapolio šv.Trejbės bažnyčia. Stiprūs jo mūrai - trinitorių vienuolijai.

Nepajėgę atimti vyskupo Jurgio namų, bolševikai atėmė Trinapolį. Kapsukas pats pasirūpino pastatyti sargybą. Gal marijonų generolas kariaus?

Kai lenkų kariai išgrūdo bolševikus iš Vilniaus, jų vadas Pilsudskis vyskupui pasiuntė raštą: Trinapolį grąžina, įsako iš jo pašalinti vaikus. Vyskupas - kaip dera - padėkojo. Ir pasiliko vaikus.

Vienuolė Agota Kudirkaitė, Fribūre dengusi marijonų naujokyno stalą, dabar maistą gamino našlaičiams vaikams. Jų sielomis tebesirūpino kunigas Raštutis. Rūpinosi ir tuo, kad bažnyčia, prie caro virtusi cerkve, vėl taptų bažnyčia. Turėjo Trinapolis mokytoją, o sargybos - neturėjo. Tik garbaus amžiaus sargą.

Visą tą jaukų pasaulį naktį iš lovų prikėlė policijos būrys. Ieškojo ginklų. Tardė ne tik sargą, mokytoją. Ir pabūgusius vaikus.

Vienam policininkui gudročiui toptelėjo: gal ginklai - bulvėse? Perrinko tik ką nukastas bulves, išrausė daržus. Istorijai paliko protokolą: ginklų nėra. Kaip tąsyk, kai ginklų ieškojo kopūstuose, iš Trinapolio vežime atgabentuose į Vilnių, į vyskupo namus Pilies gatvėje.

Nelaimingi, įtarūs žmonės - jie vyskupą laikė Lietuvos šnipu. Agentu, rengiančiu dirvą grįžti lietuviams... Tą patį vyskupą, draudusį lenkams klebonams šaudyti iš savo bažnyčių bokštų į besitraukiančius bolševikus. Šaudyti į lenkus būtų draudęs taip pat. Iš jokios bažnyčios - į nieką, niekada... Vyskupą, kuris ragino kunigus pa-

miršti partijas, valdžios troškimą, kovas, prašė imtis parapijose derančių darbų. Ginklai pas vyskupą, globojusį ne tik Trinapolio vaikus? Nepamiršusį Bielianų našlaičių, laiškuose siuntusį jų globėjams patarimus - būkite atlaidūs, niekada ir niekam - jokių fizinių bausmių...

Trinapolis - Vilniuje, dešiniajame Neries krante, anapus Valakupių, Verkių papėdėje. Kartais, nuo ieškojimų pailsusi, ten paneriais pasuku. Tokia tyluma... Ten sutinku pirmą varnėną. Ten gandą atneša šarka. Ten nuo pavasario žolynų svaigsta galva.

Trinapolis liko be vaikų, kai Vilnius liko be vyskupo Jurgio - jį pakeitę troško poilsio vietos.

Gera vieta...

- Palieku laisvę kiekvienam, - iš ten mane, tylią maištininkę, amžinai beieškančią, guodžia, ramina, stiprina vyskupo Jurgio žodžiai.

Stiprina už miesto triukšmą iškalbingesnė akmeninio mūro amžių tyla.

Milanas Kundera, šiuolaikinis čekų rašytojas, nei su Jurgio Matulaičio istorija, nei su Lietuva neturi nieko bendro - jei žiūrėsime labai tiesiogiai. Galime ir kitaip... „Nepakeliama būties lengvybė“ - vien jo romano pavadinimas, romano apie meilę ir apie laisvę, tinka apibūdinti Matulaičio Vilniaus laikus.

Ko aš čia - apie ką bepasakočiau - vis apie knygas ir apie knygas?

Tik to, kad Jurgis Matulaitis mažą pasakyti mėgo, jis mylėjo jas. Kur atsirasdavo jis, kartu atkeliaudavo biblioteka. Jis iškeliaudavo - likdavo biblioteka.

Knygų žinovas kunigas marijonas Jonas Kriščiukaitis atvyko į Vilnių iš Marijampolės tomis dienomis, kai atrodė: Vilnių atgavo Lietuva. Norėjo pasigydyti. Pasigėrėti Trispalve. Dar labiau norėjo pripirkti marijonų vienuolynui knygų. Liko ilgam.

1920 metai, ruduo...

Kunigas Kriščiukaitis kartu su vyskupu prie lango: mato, kaip atsišaudydami lietuviai traukiasi Didžiąja gatve... lenkai Gedimino pilyje jau nuleidžia Trispalvę... ilgai trūkčioja virvę... ta vis nepasi-
duoda...

Vėliavą pakeitė. Jonas Kriščiukaitis liko - vyskupo, savo generolo, paguodai. Bendriems darbams. Marijampolės vienuolyno bibliotekos gausinimui. Tam, kad mums aprašytų, kokia vyskupo diena.

Kaip visada - ankstyvas rytas, net ne rytas, naktis, trečia ar ketvirta. Mišios - šeštą... Kaip įprasta - iki pietų atviros durys kiekvienam, kuris tik nori pasikalbėti, pasitarti. Pasiskūsti. Pasibarti. Pasivaikščiojimai Gedimino kalne, Bernardinų sode. Truputis miego - po pietų. Tada - pasitarimai su kunigais. Sutemos dosnios skaitymui. Ir rašymui. Mąstymui.

Ne tik šiais laikais, visais madinga žinoti, kas kieno puode verda

(jei tik pamenate, ką pasakose rašė Hansas Kristijanas Anderseną). Jei kam rūpi, dirstelkime į Jurgio Matulaičio virtuvę ir mes.

Vyskupo puoduose Marijona nuo Veliuonos pusryčiams kaitė arbatą, raikė baltą sūrį. Pietums virė sriubą, mėsą, Trinapolio daržoves. Jei pasninkas - silkė, ne žuvis. Vakarienei - rūgęs pienas, bulvės. Ką valgė vyskupas pats, tuo vaišino svečius. Virėja apgailestavo: negalinti pasireikšti... Jurgis Matulaitis svečiui pasiūlydavo taurelę. Jei svečias neatsisakydavo, lašą įsipildavo ir sau. Tą lašą virėjai dažniausiai tekdavę išpilti.

Puodai nutilo. Gal geriau - apie knygas? Apie skaitymo malones, net ir sunkiausią kryžių pakylėjančias pūku?

Sunkūs - karo, pokario, permainų laikai - liūdni ir knygoms. Sopiančia širdimi antikvariatuose palieka jas mylintys. Džiugiai tuščia - nesuvokiantys. Dar džiugesne širdimi įgyja tie, kuriems už kąsni, už gurkšni, už daiktą svarbesnė knyga. Po truputį, iš lėto Vilniuje radosi Marijampolės vienuolijai skirta biblioteka. Įvairiausiomis kalbomis, nuo seniausių laikų rašytos, skirtingiausių autorių knygos pasakojo apie Lietuvą. Ar ne ginklas?

Gal ne. Bet lobis.

Per lenkų sieną tą lobį pavyko į Marijampolę nuvežti - ne tik vienuolių, bet ir istorikų, praeities tyrinėtojų džiaugsmui. Komunistai, bolševikų ainiai, knygas sunaikino 1940 metais.

Gal dabar jau pats laikas prisipažinti: mano vedlė po Jurgio Matulaičio pasaulį, po jo laiką - daktaro Antano Kučo knyga. Malonu žinoti, kad savo žymųjį mokslinį darbą apie kunigaikštį Kęstutį Antanas Kučas rašė ir pas marijonus, Marijampolėje.

Kas jam gelbėjo?

Kaip žuvis vandenyje tarp lentynų nardantis kunigas Kriščiukaitis. Ir ištikimojo marijono - profesorius Jono Totoraičio - darbo stalas stovėjo bibliotekoje, ir jis pats buvo šalia.

Jei knygos kėlė pūku, kas slėgė akmeniu?

Ziniasklaida, kaip dabar sakome. Laikraščiai. Tuomet sakydavę: žurnalistika, spauda... Tuoju vartysime Vilniaus krašto laikraščius, atrasime brošiūras.

Gal pirma dėkime tašką, braukime storą istorinį brūkšnį: 1920 metais, rudenį, kartu su ta trūkčiojančia vėliava Gedimino kalne, Lietuvai baigėsi Pirmasis pasaulinis karas. Paaukojusi Vilnių, mūsų valstybė išsaugojo nepriklausomybę.

Būna tokių metų, gerų - negerų. Kontrastingų. Juodai baltų. Ne kartą girdėjau, o ir pati rašiau, sakiau: nebūna pasaulyje vien tik juodos, vien tik baltos. Yra atspalviai. Jei ir rašiau, tai netvirta ranka... Kartais pasaulis iš tiesų atrodo languotas kaip šachmatų lenta.

Tais metais, nesulaukusi nė septyniasdešimties, žemišką pasaulį apleido sesuo Cecilija. Išgelbėjusi trisdešimt trejų metų kunigą Jurgį Varšuvoje, prie penkiasdešimties artėjančiam Vilniaus vyskupui jau negalėjo padėti.

Pagalbos reikėjo. Reikėjo artimų žmonių. Vilniaus krašto laikraščiai uoliai piešė, kaip lietuvis vyskupas lenkiškam Vilniui netinka. Net numatė vietą, kur jį būtų galima iškelti: į Čenstakavą Lenkijos pietuose. Tai - šventa, Marijos garbinimo vieta.

Vyskupas stebėjosi: „Negi Čenstakavos lenkai mažiau lenkiški, kaip Vilniaus lenkai?“

Gal ir mažiau...

Savo pirmąjį pamokslą Vilniaus katedroje vyskupas pasakė lenkiškai. Čia pat pasakė ir lietuviškai. Ir labai apgailestavo, kad dar nėra išmokęs gudų kalbos.

Vėliau, aplankęs Vilniaus kunigų seminariją, liko pritrenktas, įskaudintas: gudų klierikai bijo prisipažinti esą gudais, ką jau

bekalbėti apie gudų valstiečių ar miestelėnų teisę melstis savo gimta kalba. „Bačka“ - gudiškai tėvelis - taip vyskupą vadino padrašinti, paskatinti, dėkingi gudų kunigai. Iš Matulaičio virtęs Matulevičiumi, vyskupas anaip tol nemanė, kad ir gudai savo pavardes turėtų keisti.

Išmintingi laikraščius skaito kitaip, nekreipia pernelyg daug dėmesio į eilutes. Svarbiau - kas tarp jų, už jų... Laikraščius, kuriuose aprašytas, savo valdžiai vyskupas siuntė ir pats, tuo palengvindamas skundikų dalią. Teisūs nesiteisina.

Kai bolševikai kėsinosi ištremti, išmesti iš namų, vyskupas sakė: liksiu.

Ką turėjo daryti sužinojęs: davatkos kėsinosi apmėtyti jo sienas kiaušiniais, langus išdaužyti?

Kėsinosi ar ne - kita kalba. Gal persistengė tariami geradariai, bandę perspėti. Supuvę kiaušiniai ištis buvo to meto smarkiai maištaujančių (ne prieš vyskupą, prieš politikus) moterų kalba... Studentės ir jau seniai ne studentės kovėsi už savo teisę balsuoti. Jų sesės tokią teisę tykia, savaime įgijo Kauno valdomoje Lietuvoje.

- Jei išdaužys langus - įsidėsiu kartoną. Kiaušinius nuplausiu, - sakė vyskupas.

Gyveno taip, kaip būtų gyvenęs taikiame krašte: rūpinosi seminarija, lankė parapijas, kūrė marijonų vienuolijos atšakas: noriai į broliją stojo gudai. Vyskupo (juk pamename - Ciceronas...) pamokslai sklido stipriau už laikraščius, juo labiau nuošalėje, kur neatkeliavdavu spauda.

Nebuvo minios, kurios Jurgis Matulaitis nesuvaldytų. Neįtikintų.

Ir supuvusį kiaušinį mesti nepakilo ranka.

Ten, kur veda visi keliai

Jei vyskupas Jurgis, žvelgdamas pro langą, sako: Vilnius jam bausmė už nuodėmes, jei pavadina jį savo golgota, gal jau laikas iš sostinės, o tuo metu - ir ne sostinės, tik provincijos miesto, nelyg užkeikto, vis nerandančio savo veido, savo gyvenimo būdo, - ir mums pasitraukti.

Gal jau tikrai laikas, jei pikti praievių žvilgsniai vyskupą iš pasivaikščiojimo pargena atgal į namus.

Metas kelionėn: gyvu veidu, pilnas energijos įžengęs į Vilniaus katedrą, Jurgis Matulaitis sulinko, susibaigė, pražilo.

Kur atsitiesti?

Kauno valdomoje Lietuvoje?

Būtų gera. Tik kad bičiuliai vyskupą perspėjo: tėvynėje jis daug kam bus... lenkas. Kiti kaltins: jei ir lietuvis - tai prastas, per lengvai iš Vilniaus pasitraukęs.

Vyskupui Jurgiui vis atrodė: dar per mažai moka kalbų, dar arčiau galėtų būti prie žmonių. Gal tuo labiausiai ir įtiko bičiuliui monsijorui Rati. Jis pats gimtajame Milane, Italijoje, vokiečių bendruomenei vokiškai laikydavo mišias.

Jau laikas monsijorą Rati, 1922 metais pakeitusį pareigas, gyvenamą vietą, net vardą, ir mums vadinti kitaip: popiežius. Popiežius Pijus XI.

„Šventasis Tėve, puolęs į Tavo Šventenybės kojas, maldauju ir nuolankiausiai prašau, kad teiktumeis mane atleisti iš Vilniaus vyskupo pareigų“ - tai iš Jurgio Matulaičio laiško popiežiui 1925 metais.

Atleido. Apie tai žinojo nedaugelis. Net ir Romoje. Vilniuje žinojo tik vienas žmogus, pats Matulaitis. Išvažiuodamas atsisveikino taip, tartum tuoj turėtų grįžti, tik pasigydyti - ir atgal. Ir daiktų pasiėmė tik tiek, kiek reikia neilgai kelionei.

Tikrasis atsisveikinimas su bičiuliais, artimaisiais dar įvyks - laiškais. Kai jau bus tikras: į Vilnių nebegrįš.

Kur važiuosime?

Ten, kur pasak žmonių, veda visi keliai - į Romą, į Vatikaną. Ten baigsis Jurgio Matulaičio užrašai. Prasidės vėl naujas gyvenimas.

„Rekolekcijos. Labai sekėsi jas atlikti. Sutvarkiau sąžinę, pilnai nusiraminau. Daug malonių iš Dievo patyriau. Tylu buvo“ - beveik paskutiniai dienoraščio žodžiai.

O paskutiniai?

Paskutiniai dienoraščio žodžiai - pažadas pačiam sau: „Daugiau melstis už tuos, nuo kurių ką nors blogo buvau patyręs“.

„Blogį įveik gerumu“ - toks Vilniaus vyskupo šūkis. Vince malum in bono.

Ne taškas. Daugtaškis...

Moterys

Kaip turi nuvarginti karas, jei net rašymas apie jį, o ir skaitymas, juodų dienų spėlionė gyvenimą apjuodina.

Kaip išsunkia politika, jei net į praeitį žvelgdamas, klaidžioji - nelyg labirinte - jos koridoriuose.

Kol Jurgis Matulaitis Romoje, kol rūpinasi marijonų vienuolija, kol rengiasi į Lietuvą, atsikvėpkime. Atokvėpio tema - moterys.

...motina Uršulė... sesuo Emilija, kaip galėjusi, kiek pajėgusi, atstojusi motiną... brolienė Veronika, sūnėną, nelyg savo sūnų, gynusi, užstojusi... kaimynė Šlekienė, kaitusi ugnelę sužvarbusiam vaikui... pusbrolio Jono žmona Elena, svetingai priėmusi, lavinusi... grafaitė Cecilija, dovanojusi gyvenimą... Jėzaus Širdies tarnaitės, iš Varšuvos siuntusios Vilniaus vyskupui maisto, baldų... Marijampolės vargdienės seselės, sušvelninusios Jurgio Matulaičio vilnietišką vargą...

Ar ne prisiminimai apie jas padėjo - visur, visada - ginti nelyg antračiliu padaru tuo metu laikytą moterį?

Peterburgo akademijoje, žymiosiose sociologijos paskaitose, Jurgis Matulaitis mokė: moteris jokių būdu nėra žemesnė už vyrą, bet ji - kitokia.

Kokia?

Labiau tikinti. Labiau atsidavusi. Ištvėrmingesnė. Mokanti aukotis. Taip sakė, tą žinojo Jurgis Matulaitis.

Nuvilkęs marijonų baltus abitus, Jurgis Matulaitis ragino persirengti ir vienuoles. Drujos vienuolyne (dabar Baltarusija) naujam gyvenimui susirinko gudės. Tą naują gyvenimą jų viršininkė sumanė pradėti nuo prašmatnių uniformų. Vyskupas Jurgis stabdė: vien

galvos apdangalo gana... Pasisakė prieš tūnojamą uždarame kiaute. Mokyklos, darželiai, amatų kursai, knygos ir laikraščiai - tokia, plačiai atvertų durų, Jurgio Matulaičio vienuolija. Ne nuo žmonių. Į žmones.

Į žmones, į dienos šviesą vyskupas Jurgis ištraukė Kaune glūdėjusias kilmingas benediktines: bajorų dukrų vienuoliją caro valdžia pasmerkė mirti - neleido priimti naujokių. Priimdavo... Naujokę užrašydavo mirusios vienuolės vardu. Gudrybė nepriklausomai Lietuvai išsaugojo šešias benediktines - sutrikusias, gyvenančias pagal šimtametes taisykles. Po vyskupo Jurgio pertvarkų į senelių prieglaudą, į vaikų darželius nusitiesė jau ne šešių, jau penkiasdešimties benediktinių keliai.

O kazimierietės? Tai jos, veiklios, smagios, padėjo Čikagoje pirmiesiems marijonams įsikurti. Jurgis Matulaitis pasirūpino kazimierietėmis Lietuvoje: įtvirtino jų teisę gyventi Pažaislyje, tuomet - palei Nemuną, dabar - palei Kauno marias. Palei Šešupe, Marijampolėje, augo, gausėjo, tebegyvena Jurgio Matulaičio įsteigtos ir globotos seselės vargdienės.

- Sesute, ar dar laikaisi ant kojų? - arkivyskupas Jurgis dėjo ranką ant nusiplūkusios virėjos peties.

Tokį jį prisimins zitietės, tarnaičių draugijos narės, Kaune. Mielai su Jumis keliaučiau pas geraširdes zitietes ir aš. Deja...

Laukia Prezidentūra.

Palauks.

Dar vienas prisiminimas, niūraus Vilniaus skaidrus spindulys... Sesuo Teresė (Newo - Newelska) užrašė tokius jai, sumaniusiai keisti vienuoliją, pasakytus vyskupo žodžius: „Vaikeli mano, kas gi tau draudžia Jėzų mylėti slaptame vienuolyne? Negi abitas išreiškia šventumą, o ne skaistybė ir meilė? Tiek daug galimybių gera daryti“.

Sesuo ir darė... Kai vyskupas neberasdavo įtikinančių žodžių,

įtikinėti siuntė ją. Kad ir perspėti atlaiduosna susirinkusius kunigus: tegu neužsibūna klebonijoje, tegu prisimena, ko atvykę: klausyti išpažinčių. Kartą jaunas jėzuitas baiminosi: kelionė iš Vilniaus į Astravą jam per klaidi, nedrąsu naktį miškuose. Mėnesienoje, naktį, per miškus jėzuitą iki klebonijos Kalėdoms, pas savo brolių, ligotą kleboną, lydėjo vienuolė Teresė.

Lituanorum gente

1925 metai. Gruodis. Skaidri diena Kaune. Kodėl nekantriai būriuojasi, ko dairosi pasitinkantys perone?

Iš traukinio išlipa titulinis Adulijos arkivyskupas, apaštališkasis vizitatorius Lietuvai. Kas jis? Ir ko? Ir kodėl laiške, pranešdamas apie atvykimą, prašė kaip nors apsieiti be sutikimo iškilmių?

Tai - Jurgis Matulaitis, visada vengęs dėmesio, bet nemokėjęs, negalėjęs atsisakyti pareigų.

Troško likti Romoje, gyventi vienuolyno pavėsyje, stiprinti brolius marijonus. Atsitiko kitaip. Privalo atlikti nelauktą, neprašytą, bet garbingą, popiežiaus skirtą istorinę misiją: įsteigti Lietuvoje bažnytinę provinciją, atnaujinti pašlijusius tautiečių santykius su Vatikanu, sudaryti konkordatą (taip vadinama popiežiaus ir kurios nors valstybės sutartis). Aiškiau tariant, Jurgis Matulaitis - popiežiaus diplomatas, jo pasiuntinys.

Pasaulis, pavargęs nuo karo, tartum amžinybei (o kaip laikinai, kaip neilgam...) stiprino valstybių sienas, brėžė ribas. Mažiausioji valstybė - įtakingasis Vatikanas - perdalijo vyskupijas.

Arkivyskupui Jurgiui laikrodis tiksi greitai. Nebeilgas jo laikas Žemėje, neužtruks Kaune, Lietuvoje. Tartum nujausdamas kitokią, kitą kelio atšaką, lieptąsias pareigas atlieka sparčiai. Džiugina Vatikaną. Lietuvoje? Kam įtiks, kam neįtiks...

1926 metai. Balandžio 4 diena, Velykos, Kristaus prisikėlimo šventė. Popiežius skelbia bažnytinės provincijos įsteigimo bulę Lituanorum gente (Lietuvių tauta), kitą dieną skiria Lietuvos vyskupas.

Kauno metropolinė arkivyskupija, Telšių vyskupija su Klaipėdos prelatūra, Panevėžio, Vilkaviškio, Kaišiadorių vyskupijos - taip, pagal Jurgio Matulaičio ir jo bendraminčių planą, ilgus metus atrodys katalikiška Lietuva.

Nebepavaldi, kaip iki tol nei Gniezno, nei Mogiliovo metropolijoms.

Nuo Varšavinės iki...

Prezidentus Jurgis Matulaitis spėjo pažinti visus tris.

Žemaitis nuo Kaltinėnų. Valstiečių sūnus. Kauno kunigų seminarijos klierikas, pasirinkęs tikrąjį pašaukimą - žemdirbystę. Jos mokėšis Vokietijoje, dirbęs agronomu Alytuje... Kas? Kas tas žmogus, kuriam - tartum kilmingam aristokratui - derėjo skrybėlė ir frakas, o jis aukštuomenės nė nemanė suburti? Kas jis, abejojęs, ar jam lemta, ar vertas jis būti prezidentu?

Tai - Aleksandras Stulginskis. Krikščionis demokratas - pagarbus ir Jurgiui Matulaičiui, ir Vatikanui - iš Prezidentūros tuoj pasitrauks... Ims paskolą. Įgis žemės Jokūbavoje. Dirbs tai, ką širdis liepia, - ūkininkaus.

Kas laukia Lietuvos?

Vieni sakys: demokratija. Kiti naują valdžią, o ir visą Lietuvą vadins palaida bala. Taip ar kitaip, o 1926 metų birželio 8 dieną išmuš - neilgam - prezidento Kazio Griniaus valanda.

Dviem bičiuliams - Jurgiui Matulaičiui, Pranciškui Bučiui - tą birželio dieną svetingai šypsosis Amerika - Jungtinės Valstijos. Niu-jorke jiems apartamentus atvers „Astorijos“ viešbutis; į prašmatnų, svečių garbei iškeltą priėmimą dabinsis keli šimtai žmonių.

Štai kur atvedė Marijampolės pagrindinė gatvė -Varšavinė...

Ta pati Varšavinė į Prezidentūrą atvedė gydytoją Kazį Grinių - ar pamenate knygos pradžią? Tai jis, valstiečio matininko vaikas iš Selemos Rūdos, mums tiksliai suskaičiavo, kiek kainavo jo taupus mokslas: trisdešimt tris arklius.

Skrybėlės anei frako aukštaūgis prezidentas nemegs. Rengsis paprastai. Paprastai ir bendraus - bus draugiškas kiekvienam praeiviui, kalbus... Kur nuvažiavęs, domėsis žmonių sveikata.

Žvaigždėtas vėliavas arkivyskupo lietuvio garbei kelia Amerika. Raudonos vėliavos prie Griniaus plevėsuoja Lietuvoje, Kaune, Laisvės alėjoje.

Televizijos tuomet dar nebuvo, net ir Amerikoje. Buvo radijas. Jurgio Matulaičio kalba (ne pamokslas), jo pagarba Amerikai ir jos lietuviams, jo džiaugsmas nepriklausoma Lietuva iš Niujorko, iš „Astorijos“ - radijo bangomis - sklido po visą pasaulį. Žmonės džiūgavo, kėlė ovacijas, iš priėmimo nesiskirstė net sulaukę pusiaunakčio.

Iš Niujorko - į Vašingtoną, iš Vašingtono - į Čikagą, iš Čikagos - po lietuviškas parapijas, iki pat Kanados sienos, iki Niagaros - tokie Jurgio Matulaičio keliai. Čikagoje jautėsi ne svečiuose. Namuose. Net trylika lietuviškų parapijų... Ir savi - sesių kazimieriečių, brolių marijonų - sustipręję, išaugę namai.

Ne tik lietuviams buvo įdomus. Žmonės sveikino arkivyskupą, veržėsi su juo - paprastu, džiugiu, prieinamu - pasikalbėti, pabendrauti.

Tarptautinis Eucharistijos kongresas - juo gyveno visa Čikaga... Jei Eucharistiją iš graikų kalbos versime pažodžiui, lengviau suvoksiu me jos prasmę: tai - dėkojimas.

Blaivi Amerika, išvengusi savo žemės karo, besistojanti ant kojų, tik pradedanti visam pasauliui diktuoti, - taip, ji mokėjo, taip, ji turėjo už ką padėkoti.

Kai tų dienų aprašymus skaitai, atrodo: anai Amerikai Eucharistija buvo svarbiau, nei dabartinei - olimpiada. Chorai. Orkestrai. Eišenos. Susirinkimai. Posėdžiai. Susitikimai - stadionuose masiniai, o jaukūs - parapijų salėse... Nei laimėjusių, nei pralaimėjusių nėra. Džiaugsmas bendras. Bendra malda... Ir - gal pirmą kartą gyvenime - Jurgiui Matulaičiui atidi, pagarbi, kiekvieną žingsnį lydinti ir nerandanti prie ko prikibti - anglakalbė spauda.

Mums svarbiau - tikrai olimpinė arkivyskupo ištvermė. Kad ir geležies sukaustyta koja, bet spėja su visais. Džiaugsmingas, atidus, ne tik kalbantis, labiau išklausančias - kaitroje, lietuje.

Baigėsi vasara.

Baigėsi laikas, skirtas Amerikai.

Rudeniškas Kaunas.

Už rudenį niūresnės lapkričio nuotaikos. Naujajai Lietuvos valdžiai neįdomios Jurgio Matulaičio vyskupijos, nereikia jo paskirtų vyskupų - tokių atseit niekas nežino, taigi jų nėra...

Kas rūpi prezidentui, atstovaujančiam valstiečiams liaudininkams?

Išleisti kalinius. Išlaisvinti spaudą. Įtikinti savo gerumu, darbštumu nerimstančią liaudį... Lankyti žemės ūkio parodas. Nutraukti pašalpas labdaros organizacijoms. Nebemokėti algų kunigams. Ir... pakęsti laisvą, necenzūruojamą, todėl drąsiai jį patį puolančią spaudą.

1926 metų gruodžio 17 diena prezidentui Griniui nepaprasta. Jubiliejus. Šešiasdešimt metų. Perversmas, nuvertimas nuo pareigų - keistoka Lietuvos karininkų dovana.

Turėjusi prezidentą žemaitį, prezidentą suvalkietį, dabar Lietuva turi aukštaitį. Kieno, jei ne valstiečio sūnų? Turi teisininką, iš pašaukimo - kalbininką ir stilistą - nuo Ukmergės, Užulėnio. Dabar jau Antano Smetonos, tautininko metas.

Kol nurims banguojanti, ieškanti tauta, tautininkas skelbia Lietuvoje karo padėtį. Ir jos palydovę - komendanto valandą. Draudžiama vaikštinėti naktį.

Jurgis Matulaitis, kaip anksčiau, taip ir dabar bemiegis, darbingas visą parą, Vatikanui praneša: jo misija Lietuvoje baigiasi.

1927 metai, sausis... Vizitatorius baigia rašyti konkordatą - Vatikano ir Lietuvos sutartį. Pabaigto darbo palaima: jei kada patyrėte, suvoksite - dėl jos verta gyventi.

Išbalęs, pervargęs, pasiligojęs arkivyskupas deda tašką.

Daugtaškį dėkime mes... net ir jis atrodo per daug taškuotas...

Taško šioje istorijoje nedėsiu. Tai jau ne.

Niekada.

Rikiuokitės

Gydytojas leidimą aplankyti ligonį gavo telefonu. Draudžiama naktį rodytis gatvėse. Net jei bėda...

Apendicitas ne tokia jau baisi liga. Baisesnė, jei trūkės. Baisiausia, kai uždelstas laikas.

Jurgį Matulaitį trūkusių, uždelstu apendicitu į ligoninę gabeno ant rankų - pavojingai kratyti vežimu.

Jurgis Matulaitis ligoninėje lyg ir besitaisantis, rūpestingai slaugomas, lankomas, jaučia savyje tai, ko nepastebi kiti. Prašo Viatiko.

Viaticum - koks dviprasmis, kaip nuteikiantis žvilgterti tolyn, lotyniškas žodis... Vieniems jis reiškia kelionės pinigus, kaip dabar sakoma - komandiruočių pinigus. Kitiems - šventą Sakramentą, pastiprinimą prieš paskutinę kelionę. Ryto rengėsis darbams, skubėjęs sveikti, vakarop arkivyskupas tykia, o taip atvirai slaugantiems prisi-pažįsta: gana.

- Mane jau maitina, bėk namo, - vis dar ramina vėlyvą svečią, kunigą vienuolį marijoną Igną Česaitį.

Atseit sveikstu...

Ilsėtis naktį siūsdavo visus - gydytojus, slauges.

Vienuolis nepaklausė. Liko. Neatsitraukė slaugė Juozapa.

Iš kunigo Igno - neišbėgusio, likusio - užrašų:

„Jis deda ranką ant mano galvos, mane myluoja kaip motina savo kūdikį ir, darydamas kryžiaus ženklą ant mano kaktos, pakartotinai sako: Rikiuokitės, pasišvęskite. Rikiuokitės ir pasišvęskite“.

Jei kada esate budėję prie sunkaus ligonio naktį, žinote: lemtinga yra ryto trečia. Nurimsta klieidėję. Užsnūsta dejavę. Atsitraukia, ap-rimsta liga. Arba...

1927 metai. Sausis. 27 diena. Trys valandos, keturiasdešimt penkios minutės: į ramesnį pasaulį - gana, jau gana... - tėvą Jurgį išlydi trijų slaugių, gydytojo, kunigo marijono malda.

Vieškeliais

Esu apimta dvejonų...

Gal jau laikas parašyti: 1987 metais popiežius Jonas Paulius II paskelbė Jurgį Matulaitį palaimintuoju ir... knygą laikime?

Ir ieškokime palaimos kiekvienas savaip - tik jums artimais būdais, tik jus viliojančiais keliais?

Kita vertus - į padanges toks žemiškas vieškelis... Ilgas. Vingiuotas. Žvyruotas - duobėtas - akmenuotas. Tiek drauge su Jurgiu Matulaičiu nukeliavę, gal ir dar, tik kelis žingsnius, dar kelis puslapius, kantrieji mano skaitytojai, tuo vieškeliu - eime?

Vargu ar ką nustebinčiau rašydama: laidotuvės Kaune buvo gražios. Prašmatnios. Nuo šventos Gertrūdės marijonų jaukios bažnytėlės iki galingosios Kauno katedros driekėsi eiseną. Karstą ant rankų nešė studentai. Paskutiniai žingsniai Vilniaus gatvė - nelyg Vilniaus kentėjimo atgarsiai.

Turtingos kalbos... Prezidento Antano Smetonos, kitų svarbių asmenų. Svarbiausia man regisi paskutinioji, kukliausioji kunigo Povilo Dogelio kalba: amžino atilsio jis linkėjo ganytojui Jurgiui zitičių - tų, kurios taip neseniai kūčiavojo su arkivyskupu, - vardu.

Česlovo Sasnausko Missa de Requiem giedojo Operos choras - romantiškojo lietuvių kompozitoriaus, patirtį kadaise kaupusio, kaip ir Jurgis Matulaitis, gražiajame Peterburge.

„... keletą gerų žodžių prie jo karsto norime pasakyti taip pat mes: kad katalikų dvasininkija daugiau iš to žmogaus mokytųsi ir eitų jo pėdomis“, - savo leidinyje „Die idische Stime“ rašė gerų vyskupo darbų nepamiršę žydai.

Žemiškas vieškelis tęsėsi. Palaikams dar ne atilsis.

Marijampolę, tėviškės prieglaudą, Jurgio Matulaičio karstas pasie-

kė po septynerių metų, 1934 - ū rudenį. Ten ganytoją ir dabar surasime - bažnyčios koplyčioje. Žmonės, nei raginti, nei skatinti, nelyg susitarę, čia ėmė prašyti sveikatos.

Ir gavo. Bent jau taip sako, tiki: gavo.

Gal tikėtis malonės ragino žinia?

Romoje popiežius alpinistas, mums pažįstamas Pijus XI, marijonams apie savo bičiulį Jurgį sakė:

- Šis vyras tikrai buvęs šventas.

Greitai pasklido pasakojimas: kai Kaune atidarė karstą, rado sveikus, sakytum, vis dar gyvo žmogaus, Jurgio Matulaičio palaikus.

„Ar tik žmonių širdys nebus numaniusios, kad vyskupas Jurgis galės būti ir danguje jų užtarėjas?“ - rašė Vaižgantas.

Ne protas lemia, ne gudravimas.

Širdys.

Aiškumo paslaptys

Mūsų knygoje sergantys, pasiligoję, ligoniais besirūpinantys, tiesiog - dėl artimo besibaiminantys - ras maldele. Kiti patys sau atras, sukurs malda... Jei tikra malda, jei nuoširdi - gal palaimintasis ir palaimins?

Jei ką nors, dabar beskaitantį šią istoriją, iš tokio naivaus vaisto ima juokas... Ką gi - tas žmogus, matyt, savo laimei - niekada nesirgo. Niekada nebandė iš ligos išplėsti sau brangaus, brangios.

„Tikėjimas ir protas - du sparnai“. Kas taip mums pasakė? Didysis keliauninkas. Poetas, rašytojas Karolis Voityla (Wojtyla). Popiežius Jonas Paulius II tais žodžiais - iš tiesų kaip sparnais - padėjo mums perlėkti iš dvidešimtojo amžiaus į dvidešimt pirmąjį. Žmogus, kuris moka sutaisyti, suderinti priešiškaį nusiteikusius...

Mūsų pasakojimas, Jurgio Matulaičio istorija prasidėjo nuo pasaulį apstulbinusio, todėl ir uždrausto Darvino. Jonas Paulius II jį, jo mokslą, drįso išteisinti. Vis dažniau rimti, pripažinti pasaulio mokslininkai, nuo atradimų apsvaigę, teigia: net jei tobulas išradimas, net jei paaiškinta - išaiškinta, regis, viskas, visada liks - kas?

Paslaptis.

Vyksime ir mes paslapties į Vatikaną - dar kartą. Pas popiežių, prabylantį pasauliui įvairiausiomis kalbomis, dažnai ir lietuviškai. Pas lenką, Lietuvos neaplenkusį, dovanojusį pasauliui lietuvi - palaimintąjį.

O kol kas Jurgio Matulaičio dar laukia kelis dešimtmečius trukusi beatifikacijos, paprasčiau kalbant - įtraukimo į palaimintųjų sąrašus - byla.

Tai ne tik panašu į teismą. Tai ir vadinama - teismas. Skirtumas tas, kad niekas nebaudžiamas, nuteisiamas, nekaltinamas. Nebūtinai ir pagiriamas, nebūtinai pakylėjamas... Teisiamas.

Jurgio Matulaičio byla prasidėjo 1953 metais, Romoje. Garbūs asmenys nagrinėjo viską, kas tik įmanoma: ne tik arkivyskupo gyvenimą - nuo pat vaikystės, ne tik jo raštus, dienoraščius, laiškus. Apklausė jo bičiulius. Ar gana? Ne... Kaip tikrame teisme, taip ir čia atidžiai išklausomi abejojęs, prieštaraujantys. Kiekvienas žodis tyrinėjamas rūpestingai, atsargiai. Niekas neskuba. Kur skubėti? Ir ko?

Štai kas teismui svarbu: ar aptariamasis, ar tas žmogus, kurį skelbs palaimintuoju, o gal vėliau ir šventuoju, nebuvo pernelyg populiarius, madingas, per lengvai garbę pelnęs? Ar neskubėjo garbinti jo, dar gyvo, paprasti žmonės nelyg šventojo?

1987metai. Birželis

Nuoseklų, tikslų to birželio, tos 28 dienos Vatikane aprašymą mums paliko ir garbintas, ir beveik ant rankų nešiotas, žiauriai nužudytas kunigas Ričardas Mikutavičius. Tais, 1987 metais, apie jį žinojome: poetas... Vėliau aiškėjo: ir vertybių kolekcininkas. Kam labai rūpi kiekviena Jurgio Matulaičio paskelbimo palaimintuoju smulkmena, galite kunigo Ričardo rašinį rasti 1988 metų „Katalikų kalendoriujė“.

Šį tą perrašau Jums iš jo ir aš: „Žvelgiu į laikrodį. Popiežius Dievo Tarną arkivyskupą Jurgį Matulaitį palaimintuoju paskelbė 10.18 val. Tą momentą atėjo mintis, kaip gera būtų į Lietuvą parvežti tą popiežiaus arnotą ir mitrą, kurią jis vilkėjo šia proga...“

Kolekcininkas ir prie altoriaus kolekcininku liks.

Tikslia Ričardo Mikutavičiaus plunksna užrašyta: Vatikane, švento Petro bazilikoje, susirinko apie 70 tūkstančių tikinčiųjų. Aidėjo įvairiausios kalbos. Bene skambiausiai - lietuvių kalba. Su tais tūkstančiais meldėsi ir poetas Bernardas Brazdžionis... Ir Čikagos lietuvių operos choras... Prakilniai aidėjo Bernardo Brazdžionio, Konrado Kavecko giesmė: „O, Kristau, pasaulio Valdove“.

Lietuvių kunigų delegaciją pasitiko popiežiui artimas žmogus - Viešųjų Bažnyčios reikalų tarybos pasekretoris prelatas Audrys Bačkis. Šiandieną sakome - kardinolas.

Ar ir Jus, kaip mane, traukia - o juk traukia, jau šaukia - Lietuvon?

Ar žinote Antaną Strazdelį, kunigą paklydėlį, poetą iš pašaukimo, nuoširdesnį už patį strazdą?

Jo „Pulkim ant kelių“, giesmę, gerai pažįstamą, savą, Jono Naujailio komponuotą, o nelyg liaudišką, tą dieną giedojo ne tik švento Petro bazilikoje Vatikane. Ir bažnyčiose bažnytėlėse, pinavijomis padabintose, Lietuvoje. Šiltas vasaros lietus merkė šešis šimtus metų

(... tik... net...) Krikšto jubiliejų mininčius paskutiniuosius Europos pagonis.

Tą - Jurgio Matulaičio ir Krikšto dieną Lietuvoje - „Katalikų kalendoriuje“ mums vaizdžiai ir tiksliai aprašė kunigas Vaclovas Aliulis, būsimas marijonų vienuolijos generalinis vikaras.

Tėvui Vaclovui už patarimus, pastabas, pagalbą man, šią knygą rašančiai, nuoširdžiai dėkoju.

Kelio dulkės, baltos rožės

Buvo rugpjūtis.

Pilnatis žvelgė pro langą, ragino gyventi kitaip.

Trankėsi, pyko Perkūnas - liepė užrašyti pirmuosius knygos žodžius. Kur kitur juos atrasčiau, jei ne klajonėse, jei ne žolėtame, klaidžiamame kelyje?

Žolinės išvakarėse, Marijampolėje, autobusų stotyje, jokios rodyklės į Lūginę neradau. Nė vienas žmogus nežinojo, kur ta Lūginė, kur gimė Jurgis Matulaitis... Vis siuntė bažnyčion - ten, kur jo palaikai ilsisi.

Nenorėjau šurmulio, o sukėliau... Kur Jurgio Matulaičio baltoji koplyčia, paaiškinti galėjo beveik visi.

Na ir kas, kad koplyčios duris Lūginėje radau užvertas, stipriai užrakintas, koduotas.

Laumžirgiai - mano bičiuliai, patvarieji laumių žirgai - dūzgeno Šešupės pakrantėje, Lūginėje, Jurgio Matulaičio tėviškėje.

Laumžirgiai ragino neužsibūti: grįžti - ne važiuotą, o pėsčią - Marijampolėn. Ne asfalto plentų, o palei Šešupę, prieš jos srovę, kairiuoju krantu.

Prisirpusi, brandi, Žolinei nusiteikusi vasara klampiais pakrančių žolynais - per galulaukes, galudaržius - lydėjo mane. Geru žodžiu lydėjo žmonės. Laimingos kelionės linkėjo vaikai.

Marijampolės didingoje bažnyčioje sutrikau. Tokios baltos, gailios prie Jurgio Matulaičio rožės - karūnuotos niūriųjų erškėčių dukterys. Tokia vėsi, Žolinei puošiama bažnyčia. Ne tik Žolinei. Prie durų skaičiau skelbimą: įžadams į vienuoliją.

Ir aš... Dulkina, purvina, sausą saulėtą dieną - su Šešupės, su Lūginės drėgme.

Tą dieną bažnyčios, nusiteikusios šventei, negalėjau pripėduoti.

Na ir kas, kad arčiau nepriėjau?

Tebelieku su Jumis Šešupės krante. Atsisuku: baltoji, už gulbę baltesnė Lūginės koplyčia nutolsta. Ji tai matyti man, tai nematyti - klaidžiuose pakrantės vingiuose, švelniai, vos regimai kalvotose Sūduvos lygumose. Tai iš kairės, tai, regisi, jau iš dešinės. Tolsta. Atsisuku vėl - nelyg priartėja. Dingsta ir priartėja - vėl.

Jausmas, ne kartą patirtas: turi ir neturi, žinai ir nežinai, yra ir nėra.

Tą dieną, dieną prieš Žolinę, išsiblaškiusi, užsimiršusi, Lūginės vasaros apsvaiginta, žolėse palieku Šešupei laikrodį: menka auka, ieškančiam - neprarasto, nepamesto, palaiminto - laiko.

Švelnių kelio dulkių, skaitytojai, Tau...

2000 lapkričio 15 - 2003 sausio 9

Vilniuje

Malda

išmelsti sveikatos užtariant Palaimintajam Jurgiui

Viešpatie Jėzau Kristau, tu mokei mus - „jei kas iš jūsų susitars žemėje dviese melsti bet kokio dalyko, jiems mano dangiškasis Tėvas suteiks“ - nuolankiai maldaujame tave grąžinti sveikatą ligoniui (čia paminėti ligonio vardą), kuris šaukiasi Palaimintojo Jurgio užtarimo. Trokštame, kad tai būtų naudinga ir jo sielos išganymui.

Tavim, Viešpatie, pasitikim ir amžiais nebūsime apvilti. Amen.

NIHIL OBSTAT: Amatus Petrus Frutaz, Subsecret. S.C. pro Causis Sanctorum. Romae, 23-III. 1968.

Metai, dienos

1871 metai, balandžio 13 diena. Jurgio Matulaičio gimimo diena.

1871 metai, balandžio 20 diena. Jurgis Boleslovas pakrikštytas Marijampolės bažnyčioje. Balandžio 23 diena - Jurginės.

1879 - 1886 metai. Jurgis Matulaitis mokosi Marijampolės mokykloje ir gimnazijoje. Mokslus dėl ligos nutraukia.

1889 metai. Pusbrolis Jonas Matulevičius išsiveža Jurgį Matulaitį į Kelcus ir rengia stoti į gimnaziją.

1891 metai. Jurgis Matulaitis įstoja mokytis į Kelcų kunigų seminariją, ten gauna Matulevičiaus pavardę.

1893 metai. Jurgis Matulaitis perkeliamas į Varšuvos kunigų seminariją.

1895 metai. Jurgis Matulaitis baigia Varšuvos kunigų seminariją.

1895 - 1899 metai. Mokslai Peterburgo dvasinėje akademijoje.

1898 metai, lapkričio 20 diena. Peterburge įšventinamas į kunigus, laiko pirmąsias Mišias.

1899 metai. Jurgis Matulaitis studijuoja Šveicarijoje, Fribūro katalikų universitete, eina vikaro pareigas vietinėje parapijoje.

1900 metai. Jurgiui Matulaičiui Fribūre atlikta kaulų džiovos operacija, pristabdžiusi ligą.

1902 metai. Jurgis Matulaitis apgina aukščiausio įvertinimo sulaukusią disertaciją, įgyja teologijos daktaro laipsnį.

1902 metai. Jurgis Matulaitis - Kelcų kunigų seminarijos profesorius.

1905 - 1907 metai. Jurgis Matulaitis gydomsi, dirba Varšuvoje: eina gimnazijoje kapeliono pareigas, įsijungia į krikščionišką socialinę veiklą.

1907 - 1911 metai. Jurgis Matulaitis - Peterburgo dvasinės akademijos profesorius.

1908 metai. Rekolekcijos Marijampolės gimnazijoje, pirmieji pasitarimai su baltųjų marijonų generolu kunigu Senkumi.

1909 metai, sausis. Jurgis Matulaitis lietuviškai skaito paskaitas Socialiniuose kursuose Kaune.

1909 metai, rugpjūčio 29 diena, Varšuva. Pirmieji Jurgio Matulaičio vienuolio įžadai.

1911 metai. Miršta kunigas Senkus. Gelgaudiškyje marijonai Jurgį Matulaitį išrenka atnaujintos vienuolijos generolu.

1911 - 1914 metai. Vadovauja slaptam marijonų naujokynui Fribūre, Šveicarijoje.

1914 -1918 metai. Jurgis Matulaitis gyvena Varšuvoje, įkuria berniukų auklėjimo namus, su keliais marijonais ir kandidatais steigia Bielianų vienuolyną.

1918 metai. Jurgis Matulaitis išvyksta iš Varšuvos į Marijampolę atgaivinti marijonų centro. Įsteigia vienuoliją - Marijos Nekaltojo Prasidėjimo vargdienių seseris.

1918 metai, gruodžio 1 diena. Kauno katedroje Jurgis Matulaitis konsekruotas Vilniaus vyskupu.

1918 metai, gruodžio 8 diena. Vilniaus katedroje atlieka ingreso apeigas, įžengia į Vilniaus vyskupo sostą.

1918 metai - 1925 metai. Jurgis Matulaitis - Vilniaus vyskupas.

1925 metai. Popiežius Pijus XI paskiria Jurgį Matulaitį titulinium Adulijos vyskupu, Lietuvos Apaštališkuoju Vizitatoriumi.

1926 metai, kovo 6 diena. Įteikia popiežiui Pijui XI Lietuvos bažnytinės provincijos sudarymo projektą.

1927 metai, sausio 22 diena. Sirgdamas apendicitu, pabaigia ruošti Lietuvos konkordato su Šv. Sostu projektą.

1927 metai, sausio 27 diena, 3 valandos 45 minutės. Kaunas. Jurgis Matulaitis miršta.

1934 metai, spalio 24 diena. Arkivyskupo Jurgio Matulaičio kūnas iškilmingai perkeliamas iš Kauno katedros kriptos į Marijampolės bažnyčią, kur specialiai įrengiamas kapas Jėzaus Širdies koplyčioje.

1953 metai, Roma. Pradėta arkivyskupo Jurgio Matulaičio beatifikacijos byla. Jį tęsiama Čikagoje ir Varšuvoje.

1987 metai, birželio 28 diena, Roma. Popiežius Jonas Paulius II Jurgį Matulaitį paskelbia palaimintuoju.

Literatūra

- Brendecke A. „Fin de siecle?“// „Šiaurės Atėnai“. 2001. Nr. 1.
- „Jablonskio raštai“, I tomas. Kaunas, 1932.
- Grinius K. „Atsiminimai ir mintys“. Tübingenas, 1947.
- Eidintas A. „Kazys Grinius“. Vilnius, 1993.
- „Jurgio Matulaičio užrašai“, išleido Nekaltai Pradėtosios Mergelės Marijos Seserys. Putnam, 1991.
- Gustaitė G. „Vyskupas Jurgis Matulaitis ir žydai Vilniaus vyskupijoje 1918 -1925 m.“// Lietuvos katalikų mokslų akademijos metraštis. T. 14. Vilnius, 1999.
- Katalikų kalendorius žinynas, Lietuvos Vyskupų konferencijos leidinys. Kaunas - Vilnius, 1988.
- Klimas P. „Iš mano atsiminimų“. Vilnius, 1990.
- Kučas A. „Arkivyskupas Jurgis Matulaitis Matulevičius“. Čikaga, 1979.
- Mašiotas P. „Kai knygas draudė“. Kaunas, 1993.
- Merkelis A. „Juozas Tumas Vaižgantas“. Kaunas, 1934.
- Mikailaitė O. „Palaimintasis Jurgis Matulaitis“. Putnamas, 1987.
- Pajarskaitė A. „1990.01. 26 Minėjimas valstybinėje bibliotekoje“// „Caritas“. 1899. Nr. 7.
- Peckus V. „Senoji Marijampolės gimnazija“. Kaunas, 1992.
- Ralys K. „Popiežiaus Jono Pauliaus II enciklika“ „Fides et rado“ XXI a. tomistinio atgimimo šviesoje // „Šiaurės Atėnai“. 2000. Nr. 16.
- Vaitiekūnienė A. „Kontroversiškas Vaižgantas“// „Gimtas žodis“. 1999. Nr. 9.
- Sabaliauskas A. „Žodžiai atgyja“. Vilnius, 2000.
- Vaižgantas. Raštai. II tomas. Kaunas, 1922.
- Widacki J. „Pilsudskis ir Vilnius“// „Šiaurės Atėnai“. 2000. Nr. 25.

Turinys

Ar man tik atrodo, ar šaukia mane.....	3
Iškyla.....	3
Trylika.....	6
Slibinas, kurį turime visi.....	8
Veidrodžiai.....	10
Cirkas ir patriarchas.....	12
Net trisdešimt gerų automobilių.....	14
Šauksmas.....	16
Stebuklas - pirmą ir paskutinį kartą.....	18
Variokų sauja Ciceronui.....	20
Kielės.....	20
Ciceronas.....	22
Gaisrai.....	24
Tai, ko suvaidinti neįmanoma.....	26
Raidėje H ir aplink ją.....	28
Krata.....	30
Dinamitas.....	32
Iš rūmų į lūšną.....	34
Kai paukščiai tūpė ant raidžių.....	36
Dvi sesės - pradžia ir pabaiga.....	36
Fenai ir brizai.....	39
Brangininko šypsnyš.....	41
Tik bejausmiui trukdo jausmas.....	43
Voratinklis.....	43
Kristaus amžius.....	45
Grafaitė.....	47
Išeikite iš zakristijos.....	49
Visai kaip jaunius. Ar tikrai?.....	51
Duokite mums žmonių.....	53

Generolo spalvos: balta juoda.....	55
Ašaros ir sagos.....	55
Velnio nešta ir pamesta.....	57
Nuo žemės nenustums.....	59
Romos gundymai.....	61
Šiame pasaulyje. Ne šio pasaulio.....	63
Ten, kur orūs veidai.....	65
Kraujo katilas Europos širdyje.....	67
Bielianų generolas.....	69
Iš meilės galima ir uždusinti.....	71
Jūs norite mane pražudyti.....	71
Linių dievas.....	73
Iš meilės.....	75
Vienas... Ne vienišas.....	77
Paskutinis jogailaitis.....	80
Kas ten, bulvėse? O kas kopūstuose?.....	82
Pūkas ir.....	84
... akmuo.....	86
Ten, kur veda visi keliai.....	88
Ne taškas. Daugtaškis.....	90
Moterys.....	90
Lituanorum gente.....	93
Nuo Varšavinės iki.....	94
Savas svečiuose.....	95
Rikiuokitės.....	97
Vieškeliais.....	98
Aiškumo paslaptys.....	100
1987 metai. Birželis.....	102
Kelio dulkės, baltos rožės.....	104
Malda prašant sveikatos.....	106
Metai, dienos.....	107
Literatūra.....	109

Viršelis ir dizainas
Mariaus Žalnieravičiaus

Gintarė Adomaitytė

KELIO DULKĖS
BALTOS ROŽĖS

Spausdino UAB „Albagrafija“,
Ulonų g. 33, 4580 Alytus,
tel. (8-315) 74140,
el. p. alba@infoseka.lt

„KELIO DULKES, BALTOS ROŽĖS“ - KELIONE PO DEVYNIO-
LIKTO AMŽIAUS PABAIGA, DVIDEŠIMTO PRADŽIA
JURGIS MATULAITIS - SVARBIAUSIAS ŠIOS ISTORIJOS
ŽMOGUS. KUNIGAS. VIENUOLIS. VYSKUPAS. POPIEŽIAUS
PASIUNTINYS.

PALAIMINTASIS...

TAI - ASMENIS KAS GINTARĖS ADOMAITYTES PASAKOJIMAS
APIE SAVITA ŽMOGU: JURGIS MATULAITIS IR DABAR,
DVIDEŠIMT PIRMAJAME AMŽIUJE. TEBERA MODERNUS.
TOKS - VIENINTELIS... TIKRAI NEGALIME PASIGIRTI, KAD LIG
ŠIOL APIE PALAIMINTAJI, KEITUSJ PASAULI, ŽINOJOME
DAUG.

SMAGIA ESEISTES PLUNKSNA PARAŠYTA KNYGA LENGVAI
JVEIKS MOKSLEIVIAI. JIEMS, JU MOKYTOJAMS PIRMIAUSIA JI
IR SKIRTA. AR TIK?

„KELIO DULKES, BALTOS ROŽĖS“ SKIRAMOS VISIEMS,
BESIDAIRANTIEMS STIPRIJ ASMENYBIJ, PASIILGUSIEMS
ŠVENTUMO.